HEINRICH BÖLL STIFTUNG

perspectives

SİYASİ ANALİZ VE YORUM

Sayı 13
Temmuz 2015

TÜRKİYE

KÜRESEL YÖNETİŞİM VE KALKINMA

Kalkınmadan sonra hayat var mı?

Demokrasi 24
Sürgündeki Kamp Armen, Gökhan Tan

Ekoloji 30
Türkiye'de ve dünyada küçük aile çiftçiliği ve yeniden köylülük, Cengiz Aktar

Dış Politika 34
Kuzey Kıbrıs: Mustafa Akıncı ile yeni dönem, Ahmet Sözen

İçindekiler

3 Editörden

KAPAK: KÜRESEL YÖNETİŞİM VE KALKINMA

4 Kalkınmanın krizi ve alternatifler, Ümit Akçay
10 Adaletsizlik ekseni olarak kalkınma: Adalet ve Kalkınma Partisinin kalkınma stratejileri, Bengi Akbulut
16 Bir "kalkınma" anlayışının hikâyesi, Utku Güngör

DEMOKRASİ

20 7 Haziran seçimleri: seçmek için seçenek lâzım, Büşra Ersanlı
24 Sürgündeki Kamp Armen, Gökhan Tan

EKOLOJİ

30 Türkiye'de ve dünyada küçük aile çiftçiliği ve yeniden köylülük, Cengiz Aktar

DIŞ POLİTİKA

34 Kuzey Kıbrıs: Mustafa Akıncı ile yeni dönem, Prof. Dr. Ahmet Sözen

KÜLTÜR

38 "Bakur: Bir Gerilla Belgeseli" Neden Festivalde Gösterilemedi?, Esin Berktaş
45 "Yüz Yıllık Ah!": Diyarbakır'ın 1915 hafızası, Merve Erol

İNSAN MANZARALARI

52 Hayatı değiştirecek mücadeleye su taşımak, Nazik Işık

55 HBSD'den Haberler

Heinrich Böll Stiftung Derneği - Türkiye Temsilciliği

"Müdahil olmak, gerçekçi olabilmenin tek yoludur." (Heinrich Böll)

Heinrich Böll Stiftung Derneği, Alman Birlik 90/Yeşiller Partisi'ne yakın, bağımsız ve açık görüşlü politik bir dernektir. Almanya ve 30'dan fazla ülkede, demokrasi konusunda farkındalığın, sosyopolitik duyarlılığın ve karşılıklı anlayışın yaygınlaşmasına katkı sağlıyor. Heinrich Böll Stiftung Derneği sanatsal, kültürel alanların yanı sıra bilimsel projeleri ve kalkınma alanındaki işbirliklerini de destekliyor. Ekoloji, demokrasi, cinsiyet demokrasisi, dayanışma, şiddetsizlik bizim temel değer ve referanslarımızdır. Heinrich Böll'ün siyasete aktif yurttaş katılımına olan inancı ve desteği dernek çalışmalarımız için model oluşturuyor. Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: **Ulrike Dufner**; Yayın ekibi: **Bahar Şahin Fırat, Menekşe Kızıldere, Semahat Sevim, Yonca Verdioğlu**, Çeviri: **Erkal Ünal, Funda Özokçu, Mustafa Polat, Özlem İlyas** Katkıda bulunanlar **Banu Yayla, Saynur Gürçay** Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği: İnönü Cad. Hacı Hanım Sok. No.10/12 Gümüşsuyu İstanbul Telefon: +90-212-249 15 54 Faks: +90-212-245 04 30 e-posta: **info@tr.boell.org** web: **www.tr.boell.org** Editör: **Yücel Göktürk** İngilizce düzeltme: **Jennifer Petzen** Yayına hazırlayan: **Ender Ergün** Basıldığı yer: İstanbul Tarih: **Temmuz 2015** Baskı: **Punto Baskı Çözümleri** Tic. Ltd. Şti. Halaskargazi Cad. Sait Kuran İş Merkezi 34381 No:145 Kat:5 Şişli / İstanbul Tel: 0212-2313067 **Perspectives ücretsizdir, her üç ayda bir Türkçe ve İngilizce dillerinde yayımlanmaktadır. Ücretsiz olan dergimizi edinmek ve/ veya abone olmak için info@tr.boell.org adresine yazabilirsiniz.** Derginin tümüne veya dilediğiniz makaleye www.tr.boell.org adresinden de ulaşabilirsiniz. **Perspectives'de yayımlanan makalelerdeki görüşler yazarın kendisine aittir, HBSD'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.**

- Demokrasi
- Dış Politika
- Ekoloji
- Kültür
- HBSD'den haberler

Kapak fotoğrafı © SANER ŞEN / NarPhotos

Editörden

Sevgili okurlar,
Kalkınma için doğru yolun ne olduğu konusundaki tartışma, dönemin ABD Başkanı Harry S. Truman'ın 1949 yılında yaptığı konuşmada dile getirdiği Resmi Kalkınma Yardımları (ODA) anlayışından çok önce başlamıştı. Başkan'ın dört başlıktan oluşan planı daha o zamanlar gelişmekte olan ülkelerde yaşayanların "kalplerini ve zihinlerini" kazanmayı amaçlıyordu. Ne var ki, bu anlayış açıkça, böylesi bir kalkınmanın merkezinde yüzyıllar öncesinden farklı olarak, emperyal tutkuların değil demokratik ve insani ideallerin bulunması fikrini harmanlamıştı.

Ümit Akçay, kalkınma teorilerinin tarihini sol bir perspektifle tartışıyor ve hangi kalkınma modelinin sürdürülebilir olduğunu sorguluyor. Yurtdışına dönük kalkınma yardımlarının emperyal bir tutkuyla mı, yoksa yoksullara yardım niyetiyle mi yapıldığı, halen tartışılan bir soru. ODA, günümüzde örneğin Türkiye ve Rusya'nın veya Soğuk Savaş döneminde ABD'nin, kendi çıkarlarını genişletmek üzere başvurduğu bir dış politika aracı olageldi. Kritik soru, bu çıkarların neler olduğu ve bunlara ulaşmak için hangi araçların kullanıldığı. Çıkarlara dayalı ilişkiler kurmanın, güçlü olanın zayıf tarafı sömürmesi anlamına gelmediği sürece, kendi başına bir sorun olduğunu söyleyemeyiz.

ODA'nın Türkiye'nin dış politikası açısından ne ifade ettiğini ve nasıl kullanılması gerektiğini tartışan Utku Güngör'ün yazısı, tam da bu konudaki güncel tartışmalara denk düşüyor. Bu konu, yurtdışında yaptığı çalışmaların parası ODA tarafından ödenen bir kurum olarak bizzat Heinrich Böll Stiftung Derneği'ni de ilgilendiriyor.

Heinrich Böll Stiftung Derneği'nin Alman hükümetinden bağımsız olmayı ve kalmayı nasıl güvenceye aldığına ilişkin soruların sorulması, haliyle kalkınmaya dair söylemin doğal bir yan etkisidir. Ancak, Alman siyasî vakıflarının / derneklerinin bu bağımsızlığa sahip olmaları, kalkınmaya ilişkin yeni ve çok yönlü bakış açısının doğrudan sonucudur. Bu bakış açısı, farklı kalkınma kavramlarının yan yana var olabileceğine, dahası var olması gerektiğine ve farklı aktörlerin birbirlerinin yaklaşımını mütemadiyen sorgulamak suretiyle tartışmayı zenginleştirdiğine inanır.

Kalkınma, ister içeride ister dışarıda olsun, birden fazla anlamla yüklü bir terimdir ve son 60 yılda kalkınmanın masa başında planlanabilen bir şey mi, yoksa anarşik ve çoğunlukla da rastgele işleyen bir sürecin sonucu mu olduğu tartışması kimi zaman sönümlenmiş, ama hiç bitmemiştir. Hükümetin endüstriyel kalkınmayı yakalama yönündeki beyanı doğrultusunda bir rota izleyen Türkiye için, bu süreci ekonomik büyüme ile sürdürülebilirliği dengeleyecek biçimde planlamak, önemlidir. Bengi Akbulut'un makalesi, AKP'nin kalkınma anlayışını teori ve uygulamada eleştirel bir biçimde ele alırken, Cengiz Aktar aynı şeyi tarım politikaları için yapıyor.

Zamanımızın kalkınma hakkındaki önemli düşünürlerinden Amartya Sen, henüz 1999 yılında "özgürlük olarak kalkınma" kavramını öne sürmüş, kalkınmanın - bilhassa da ekonomik kalkınmanın – kendi içinde bir amaç olmadığını, bireyin kendisi için mümkün olan en geniş özgürlüğü gerçekleştirmek üzere arasından seçim yapabileceği imkânların arttırılmasının bir yolu olduğunu ifade etmiştir.

Sen'e göre kalkınma yalnızca ekonomik imkânlarla sınırlı değildir, aynı zamanda, muhalif seslerin varlığına izin veren bir demokrasi için de alan yaratır, zira bu seslerin varlığı kalkınmanın sekteye uğramasını engelleyecek yeni fikirlerin gelişmesinin güvencesidir.

Mihenk taşını yoksullar için imkân yaratmak biçiminde belirleyen, ancak ekonomik imkânların en nihayetinde özgür ve adil bir toplumun varlığına bağlı olduğunu unutmayan, kalkınmaya dair böylesi bütüncül bir yaklaşım, gelişmekte olan ülkeler kadar gelişmiş ülkeler için de yararlıdır.

Perspectives ekibi adına
Kristian Brakel

KÜRESEL YÖNETİŞİM VE KALKINMA

Kalkınmanın krizi ve alternatifler

Ümit Akçay

Ekonomik büyümenin, yani meta üretimindeki artışın, sonsuza kadar sürebileceği varsayımına dayanan hakim kalkınma düşüncesi, giderek sıklaşan ekonomik ve ekolojik krizler karşısında daha ciddi olarak sorgulanmaya başlandı.

Ümit Akçay
İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü mezunu. 2004'te yüksek lisansını, 2008'de doktorasını tamamladı. 2011'den beri New York Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi. "Kapitalizmi Planlamak: Türkiye'de Planlamanın ve DPT'nin Dönüşümü", "Para, Banka, Devlet: Merkez Bankası Bağımsızlaşmasının Ekonomi Politiği" ve Ali Rıza Güngen ile birlikte hazırladığı "Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği" adlı kitapların yazarı.

Özellikle, 2008'de ABD'de patlak veren ve hâlâ içinden geçmekte olduğumuz küresel ekonomik kriz sonrasında hakim kalkınma anlayışının ve bundan hareketle uygulanan ekonomi politikalarının yarattığı hoşnutsuzluklar giderek daha görünür oluyor.

Buna karşılık, ABD'deki Occupy Wall Street hareketinden Latin Amerika'daki sosyal hareketlere, Arap coğrafyasında yaşanan kalkışmalardan Avrupa'da kemer sıkma politikalarına karşı yapılan gösterilere ve Türkiye'deki Gezi isyanına kadar, pek çok coğrafyada ortaya çıkan toplumsal muhalefetin temel sorununun bu sosyal enerjiyi dönüştürücü bir kapasiteye yöneltmek ve alternatif bir program etrafında birleştirmek olduğu görülüyor. Bu çerçevede, hakim kalkınma yaklaşımının dışına çıkmak ve bu anlayışın sorgulamadan kabul ettiği kapitalist toplumsal ilişkileri aşmaya dönük alternatif politikaları tartışmak daha önemli hale geldi.

Kalkınma'nın "icadı"

Tarihsel olarak, ekonomik büyümeyi doğanın kısıtlarının ötesine taşıma, kapitalist toplumsal ilişkilerin gelişimiyle beraber gündeme gelmiştir. Bu anlamıyla kapitalist gelişme, ekonomik büyümenin yıldan yıla artarak doğrusal bir şekilde ve sonsuza kadar süreceğini varsayar.

Kalkınma ise kapitalist gelişme teorisinin, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası ekonomik-politik ortamda ortaya çıkan "azgelişmiş" ülkeler kategorisine uygulanmasıyla gündeme geldi. Her ne kadar odağında ekonomik büyüme olsa da, ortaya çıktığı dönemde modernleşme ya da ilerleme gibi kavramlarla bağlantılı olarak geliştirilmiş olan kalkınma fikri, geleneksel ekonomilerin modernleştirilmesi ve sanayileşme yoluyla geç kapitalistleşen ülkelerin erken kapitalistleşen ülkeleri yakalayabilecekleri inancına dayanmıştır.

"Kalkınma'nın icadı" olarak da adlandırılabilecek bu süreçte üç temel dinamik etkili olmuştur. Bunlardan ilki, SSCB'de kapitalist sisteme alternatif ve rakip bir toplumsal sistemin gelişmesi ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu iki toplumsal sistemin mümkün olan en geniş coğrafyada etkili olma yarışının kızışması anlamındaki Soğuk Savaş konjonktürünün ortaya çıkmasıdır.

İlkiyle bağlantılı olarak düşünülmesi gereken ikinci dinamik, yine 1945 sonrasında ortaya çıkan dekolonizasyon sürecidir. Eski sömürgelerin yeni ulus devletler haline geldiği bu süreçte, bu genç ulus devletlerin kapitalist ya da sosyalist kamptan hangi tarafta yer alacağı Soğuk Savaş'ın en önemli gündemlerinden birini oluşturmuştur.[1] Üçüncü dinamik ise 1929 krizi sonrasında hakim iktisat anlayışındaki değişimdir. Buna göre, ekonominin kendiliğinden işleyişinin ekonomik büyüme ve kaynakların etkin dağılımı gibi sonuçlar üreteceğini savunan neoklasik iktisat yaklaşımı, yerini piyasanın kendiliğinden işleyişi ile çözülemeyen sorunların çözümüne devlet müdahalesinin etkin olarak kullanılabileceğini öneren Keynesyen iktisat yaklaşıma bırakmıştır. Keynesyen yaklaşımın devlet müdahalesini meşru kılması, "azgelişmiş" ülkelerin gelişmeye yönlendirilmesi için sistematik devlet

© Şahan Nuhoğlu

Fikirtepe'de ilan edilen kentsel dönüşüm kararına aylarca ayak direyen iki katlı bina medya gündemini meşgul etmesinin ardından Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kamulaştırma kararıyla Ağustos 2014'te yıkıldı.

müdahalesinin gerekliliğini savunan kalkınma iktisadının ortaya çıkması için uygun bir entelektüel zemin oluşturmuştur.[2]

Bu üç dinamiğin sonucunda ortaya çıkan kalkınma kavram ve uygulamalarının temel amacı, geç kapitalistleşen ülkelerin Batı İttifakı tarafında yer almaları ve söz konusu ülke ekonomilerinin kapitalist sistemle bütünleşmesinin sağlanması olmuştur. Bu bağlamda, kalkınma kavramının icadı büyük ölçüde bir Amerikan projesidir.[3] Ancak kalkınma kavramı "ortak iyiyi" temsil ettiği ölçüde geç kapitalistleşen ülkelerde devlet-kurma faaliyeti içindeki siyasi elitler için de önemli bir toplumsal meşruiyet aracı haline gelmiştir. 1945-1980 arasında geç kapitalistleşmiş ülkelerin çoğunda uygulanan kalkınma politikaları Keynesciliğin sağladığı meşruiyet alanını kullanarak geliştirilen sistematik devlet müdahaleciliği, ithal ikâmeci sanayileşme stratejisi ve kalkınma planlaması üçlüsüyle hayata geçirilmiştir.

Neoliberal kalkınma

1945-1980 arasındaki kalkınma uygulamalarının temel özelliği sistematik devlet müdahaleciliğini barındırması ve ithal ikameci dış ticaret politikası yardımıyla iç pazarda sermaye birikiminin gelişmesi için uygun bir ortamın sağlanmış olmasıydı. Ancak, geç kapitalistleşen ülkelerde uygulanan ithal ikâmeci sanayileşme stratejilerinin krizinin, 1970'li yıllarda erken kapitalistleşmiş ülkelerdeki kâr oranlarının düşme eğilimden kaynaklanan yapısal krizle çakışması, hakim kalkınma yaklaşımının değişmesine neden olmuştur.

ABD'de enflasyonu kontrol altına almak için faiz oranlarının sert bir şekilde artırılması 1980'lerin başında Küresel Güney'deki borç krizlerini tetiklemiş ve sonrasında IMF ve Dünya Bankası tarafından verilen koşullu yapısal uyum kredileri ile hakim kalkınma yaklaşımı devlet müdahaleciliğinin olumsuzlandığı piyasa merkezli bir yaklaşıma dönüşmüştür. "Neoliberal kalkınma" olarak adlandırılabilecek bu yeni modelin temel özellikleri Washington Uzlaşması politikaları ile özetlenebilir. Bir önceki hakim kalkınma yaklaşımının eleştirisine dayandığı ölçüde neoliberal kalkınmada piyasanın işleyişine yapılan müdahaleler, ekonomik büyümenin tıkanmasının temel nedeni olarak gösterilmiştir. Neoliberal kalkınma yaklaşımı, ekonomik büyüme merkezli olmayı sürdürmüş ve ekonomik büyümenin devlet müdahalesi gibi kamusal girişimlerden çok özel mülkiyet temelli ve piyasanın işleyişine dayalı stratejilerle hayata geçebileceğini ileri sürmüştür.[4]

> Neoliberal ve devlet merkezli öneriler farklı teorik çerçevelere ve siyasal-sosyal ittifaklara dayansa da, kapitalist gelişme sürecini veri aldıkları için bu sürecin içsel olarak yarattığı eşitsizliklere ve kriz eğilimlerine karşı tatmin edici yanıtlar geliştirememiştir. Bu süreç bizzat kalkınmanın krizine işaret ediyor.

1980'ler ve 1990'lar Küresel Güney'de neoliberal kalkınma politikalarının uygulandığı yıllar oldu. Özelleştirilmeler, kamu hizmetlerinin daraltılması, ücretler üzerindeki baskılar, dış ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi gibi piyasa yönelimli kuralsızlaştırma politikaları sonucunda neoliberal kalkınma yaklaşımının vaat ettiği sonuçları sağlayamaması üzerine, 2000'lerde bu yaklaşım revize edilmiştir. Kurumsalcı iktisattan da etkilenerek geliştirilen Post-Washington Uzlaşması neoliberal kalkınmadaki revizyonları temsil eder. Buna göre, piyasalar mükemmel olmayabilir, özellikle bilgi asimetrisi ve dışsallıklar gibi konularda devletin düzenleyici rolüne ihtiyaç vardır.[5] Bu nedenle, özerk düzenleyici kurumların geliştirilmesi, merkez bankası bağımsızlığı, mülkiyet hakkının güçlendirilmesi ve korunması gibi reformlarla piyasa yanlısı devlet müdahalesi ve düzenleyiciliği gündeme gelmiştir.[6]

Giderek sıklaşan ekonomik ve ekolojik krizler kalkınma düşüncesi ve pratiklerinin hakim toplumsal örgütlenme biçimi olan kapitalizmi sorgulayan ve ötesine geçmeyi hedefleyen bir perspektiften yeniden ele alınmasını gerektiriyor.

Kalkınma'nın krizi

Piyasanın kendiliğinden işleyişinin ekonomik büyüme, işsizlik, etkin kaynak dağılımı ya da ekonomik krizler gibi sorunları çözeceği inancına dayanan neoliberal kalkınma yaklaşımının hayata geçirilmesi, 1980 sonrasında yeni bir metalaşma dalgasının yaşanmasına neden oldu. Bu yeni metalaşma dalgası iki yönlü işledi. İlki, toplumun ortak malı olan kamu girişimlerinin özelleştirilmeleriyken, ikincisi bizzat kamunun işleyiş mantığının piyasa ilişkilerine dahil edilmesi ve ticarîleştirilmesidir. David Harvey'in mülksüzleştirme yoluyla birikim[7] olarak adlandırdığı bu yeni dalga, kurumsalcı yaklaşım tarafından revize edilen Post-Washington konsensüsü temelli politikaların uygulandığı 2000'lerde artarak sürmüştür. Dolayısıyla, kalkınma söylem ve uygulamalarıyla 1945 sonrasında geç kapitalistleşmiş ülkelere vaat edilenlerin pek azı hayata geçmiş durumda.[8]

Piyasa merkezli kalkınma yaklaşımındaki son dönemli gelişmeler, yoksulluğu azaltmaya yönelik mikro stratejilere odaklanmış durumda.[9] Bu çerçevede, finansın tabana yayılması ve finansal içerilmenin gelişmesi gibi uygulamaların ekonomik büyümeyi hızlandırıcı bir etki yapacağı ileri sürülüyor. Bireysel borçlanmanın dünya genelinde patlama yaptığı 2000'li yıllarda önerilen finansal içerilme politikalarının hanehalklarının daha fazla borçlanmasıyla sonuçlanacağını tahmin etmek zor değil.[10] Dolayısıyla, dünya genelinde ekonomilerin finansallaşması sürecine paralel olarak, kalkınmanın krizine karşı geliştirilen piyasa temelli çözümler, "aynısının daha fazlası" olarak tanımlanabilecek bir çerçeve sunuyor.[11]

Neoliberal kalkınmanın tıkanıklıklarına alternatif olarak geliştirilen yeni kalkınmacı öneriler ise "kökenlere dönerek"[12] seçici sanayi politikası uygulamalarıyla devletin daha aktif rol aldığı bir kalkınma çerçevesi öneriyor.[13] Ancak, devletin göreli özerkliğinin giderek daha fazla daraldığı[14] bir süreçte devletin bu tip bir kalkınmacı çerçevenin sürükleyicisi olarak konumlandırılması, bu yaklaşımın sorunlu yanını oluşturuyor. Zira, geri çağırılan devletle günümüzdeki devlet aynı değil. Devlet günümüzde sadece neoliberal politikaların aktif bir uygulayıcısı değil, aynı zamanda devletin kendisi de giderek artan bir şekilde şirketler gibi yönetiliyor.

Kısacası, neoliberal ve devlet merkezli öneriler farklı teorik çerçevelere ve siyasal-sosyal ittifaklara dayansa da, kapitalist gelişme sürecini veri aldıkları için bu sürecin içsel olarak yarattığı eşitsizliklere ve kriz eğilimlerine karşı tatmin edici yanıtlar geliştirememiştir. Bu süreç bizzat kalkınmanın krizine işaret ediyor. Bunun anlamı, 1945 sonrası süreçte kalkınma kavramının icadı ile geç kapitalistleşen ülkelere vaat edilenlerle günümüzde gerçekleşenler arasındaki açı farkının ihmal edilemez düzeyde büyük olmasıdır.

Alternatifler: Müşterekler siyaseti ve olanaklar

Esasında, "kalkınmanın krizi" yeni gündeme gelen bir konu değil. Örneğin Escobar 1990'ların başında, 1960'lardaki kalkınma anlayışının son bulduğunu ve bu kavramın yeni gelişen toplumsal hareketlerin talepleri doğrultusunda yeniden tanımlanması gerektiğini önermekteydi.[15] Escobar'ın 20 yılı aşan bir süre önce yaptığı öneri bugün de geçerliliğini koruyor. Bu çerçevede giderek sıklaşan ekonomik ve ekolojik krizler kalkınma düşüncesi ve pratiklerinin hakim toplumsal örgütlenme biçimi olan kapitalizmi sorgulayan ve ötesine geçmeyi hedefleyen bir perspektiften yeniden ele alınmasını gerektiriyor.[16]

Bu bağlamda, kalkınmanın güncel krizinin ötesine geçmek için meta ilişkilerini aşmaya yönelen bir toplumsal gelişme çerçevesi üzerine düşünmek her zamankinden daha önemli.

© Tolga Sezgin/NarPhotos

Türkiye'nin hâkim teknokratik kalkınma anlayışının neoliberal bir yörüngeye girmesiyle birlikte çeşitli kamu projelerine ve davalarına müdahil olmaya çalışan sivil toplum kuruluşları ve meslek örgütleri de iyice ayak bağı olarak görülmeye başlandı. Mimarlar Odası'nın kentsel dönüşüm projelerine müdahale olanaklarını kısıtlayan yasa tasarısının ardından İstiklal Caddesi'nde yaşanan protestoların gösterdiği gibi, bu tür dayatmalar giderek daha fazla toplumsal tepkiyle karşılaşıyor

Bu çerçevede, son dönemde giderek daha fazla gündeme gelen müşterekler siyaseti önemli potansiyeller barındırıyor.[17]

Müşterekler siyasetinin temeli, ekonomi ile siyaset ya da kamu ile özel ayrımlarını aşma yönelimli, ortak kullanım, üretim ve yönetim modellerini gündemine alan bir düşünce ve uygulama sistematiğinin oluşturulmasıdır. Bu çerçevede düşündüğümüzde, meta ilişkilerini aşabilecek toplumsal gelişme modellerinin üzerinde yükselebileceği üç temel direk üzerinde durmakta yarar var: ekonominin demokratikleştirilmesi, özyönetim ve demokratik planlama.

Hakim kalkınma anlayışında, demokrasi siyasal alana hapsedilmiş bir kavram olarak yer alıyor. Bu kurguya göre bir ülkeye vatandaşlık bağı ile bağlı olanların siyasal özneler olarak özgür ve yasa karşısında eşit oldukları varsayılıyor. Ancak, siyasal alana hapsedilen bu demokrasi anlayışını ekonomik alana taşıdığımızda geriye sadece özel mülkiyet "özgürlüğünün" kaldığını görüyoruz. Sorunun temeli de burada yatıyor. Ekonomik alanda kurulan eşitsizlikleri gidermeden siyasal eşitlikler içi boş kavramlar olarak kalıyor. Bu nedenle, geliştirilecek alternatif toplumsal gelişme perspektifinin ekonomi ile siyaset arasındaki bu görünüşteki ayrımın ötesine geçmesi ve bizzat ekonomik alanın da demokratikleştirilmesi gereken bir alan olarak kurgulaması gerekiyor.

Bu çerçeveden baktığımızda, hakim kalkınma anlayışının, başından itibaren teknokratik içerikli olduğunu görebiliriz. Bu bağlamda, hakim kalkınma düşüncesinin temel sorunu, ekonomik büyümeyi veri aldığı ölçüde sermaye birikimini artırmayı öncelik olarak almasıdır. Kapitalist üretim sistemi içinde sermaye birikim sürecinin gelişmesi ise kaçınılmaz olarak toplumsal eşitsizlikleri artıracak ve ekonomi toplumsal eşitsizliklerin kurulduğu temel bir alan olmaya devam edecektir. Bu nedenle, ekonominin demokratikleştirilmesi, meta ilişkilerini aşmaya yönelmiş bir müşterekler siyasetinin temel öğelerinden biridir. Dolayısıyla, gerçek demokrasi ancak siyasal eşitlik ve özgürlüklerin ekonomik olanlarla desteklenmesiyle kurulabilir.[18]

Ekonominin demokratikleştirilmesi sürecini daha somut olarak ele aldığımızda, ekonomik alandaki eşitsizliklerin temeli olan özel mülkiyet ilişkilerini aşacak kamusal giri-

> Özyönetim kavramı yaygın olarak siyasal alana ilişkin olarak kullanılmaktadır. Oysa kullanım değerini esas alan bir üretim yapısı içinde çalışanların üretim sürecinde söz ve karar sahibi olduğu ve yönetime katılmalarını sağlayacak temel mekanizma özyönetim kurumlarını oluşturmaktır. Bu kurumsallaşmalar tarım sektöründe kooperatifler olabileceği gibi, sanayi alanında kamusallaştırılmış üretim birimleri, finans alanında müşterek kredi birlikleri olabilir.

şimlerin desteklenmesi ve geliştirilmesi konusu gündemimize gelmektedir. Ancak bu, yeni kalkınmacı yaklaşımlarda olduğu gibi basitçe kamuyu geri çağırmak anlamına gelmeyecektir. Müşterekler siyaseti, basitçe devletleştirmekten ziyade kamusallaştırmayı savunmalıdır. Zira kâr odaklı ve piyasa ilişkilerine tabi bir işletmenin kamuda olmasının toplumsal faydası sınırlı kalabilir. Bu nedenle, kamu girişimleri desteklenirken, bu işletmelerde çalışanların yönetime katılması ve yine bu işletmelerin denetiminin yine çalışanlar ve uzman kurumlar tarafından yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla, ekonominin demokratikleşmesi perspektifi, devletleştirmeyi değil kamusallaştırmayı savunarak müşterek üretim, yönetim ve denetim mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiğini vurgular.[19]

Kalkınma planlarının başarısızlığı, bir mekanizma olarak ekonomik planlamayı terk etmeyi beraberinde getirmemelidir. Mevcut teknolojik gelişmişlik düzeyinde ekonomik planlama çok daha olanaklı hale gelmiştir. Dolayısıyla, demokratik planlama, özyönetim birimlerinin katılım mekanizmalarıyla beslenen ve meta ilişkilerinin aşılmasına yönelmiş kamusal girişimlerin koordinesi ve geliştirilmesi için olmazsa olmazdır.

Buradan hareketle, müşterekler siyasetinin ikinci unsuru olan özyönetim konusunu ele alabiliriz. Ekonominin demokratikleştirilmesinin aslî unsurları olan özyönetim birimleri, aynı zamanda meta ilişkililerini aşacak bir toplumsal gelişme projesinin de esas unsurları olabilir. Özyönetim kavramı yaygın olarak siyasal alana ilişkin olarak kullanılmaktadır. Oysa kullanım değerini esas alan bir üretim yapısı içinde çalışanların üretim sürecinde söz ve karar sahibi olduğu ve yönetime katılmalarını sağlayacak temel mekanizma özyönetim kurumlarını oluşturmaktır. Bu kurumsallaşmalar tarım sektöründe kooperatifler olabileceği gibi, sanayi alanında kamusallaştırılmış üretim birimleri, finans alanında müşterek kredi birlikleri olabilir.[20]

Son olarak gerek ekonominin demokratikleştirilmesi ve özyönetim birimleri arasındaki koordinasyonu sağlamak için kurulacak olan demokratik planlama mekanizması, müşterekler siyasetinin tamamlayıcı unsurudur. Bilindiği gibi, hakim kalkınma teori ve uygulaması, planlama tartışmalarına yabancı değildir. Her ne kadar neoliberal kalkınma anlayışı tarafından itibarsızlaştırılsa da,[21] özellikle 1945-1980 arası dönemde kalkınma planlaması yaygın olarak uygulanan bir yöntem olmuştur. Günümüzde de neoliberal kalkınmaya alternatif olarak geliştirilen yeni kalkınmacı görüşler kalkınma planlamasını gündeme getirmektedir. Ancak, gerek eski uygulamada gerekse yeni önerilerde temel sorun, ekonomik planlamanın özel mülkiyeti ve kapitalist sistemi veri alarak yapılmaya çalışılmasıdır. Bu durumda kâr saiki ile hareket eden bireysel işletmeleri istenilen alanlarda yatırım yapmaya yönlendirmek için ya kâr garantisi ya da vergi indirimleri ve teşvikler verilmesi gibi araçlar kullanılmıştır. Ancak, bu yapıda sermayedarların plan önceliklerine göre hareket etmemesi durumunda karşılaşacakları bir yaptırım yoktur. Bu uygulamalar sonucunda hazırlanan planlar genellikle teknokratik belgeler olarak raflarda kalmış, çoğu zaman da yaptırımların olmadığı bir ortamda toplumsal kaynakların özel sermaye birikimini desteklemek için firmalara yönlendirilmesinin bir aracı olarak işlev görmüştür. [22]

Kapitalist sistemin veri alınmasına dayalı planlama girişimleri kalkınma teorisi ve pratiğinin temel çelişkilerinden biridir. Ancak, kalkınma planlarının başarısızlığı, bir mekanizma olarak ekonomik planlamayı terk etmeyi beraberinde getirmemelidir. Gerçekten de giderek sıklaşan ekolojik ve ekonomik krizler karşısında piyasa sisteminin kendiliğinden işleyişinin pozitif sonuçlar doğuracağına dair herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Buna ek olarak, mevcut teknolojik gelişmişlik düzeyinde ekonomik planlama çok daha olanaklı hale gelmiştir. Dolayısıyla, demokratik planlama, özyönetim birimlerinin katılım mekanizmalarıyla beslenen ve meta ilişkilerinin aşılmasına yönelmiş kamusal girişimlerin koordinesi ve geliştirilmesi için olmazsa olmazdır.

Kapitalizm sonrası toplumsal ilişkilerin nüvesi: Müşterekler

Günümüze kadarki kalkınma deneyimleri, geç kapitalistleşen coğrafyaların kapitalist sisteme dahil edilmelerini sağlamış ve bu deneyimlerle birlikte yaşanan muazzam kapitalist gelişmenin sonunda ortaya çıkan, çelişkilerin daha da gelişmesi olmuştur: işsizlik ve atıl kapasite, evsizler ve konut fazlası, finansal piyasalarda oluşan likidite fazlası karşısında giderek daha fazla borçlu hale gelen milyonlarca insan, karşılanamayan pek çok ihtiyaç ve aşırı birikim aynı anda ve yan yana var olmaktadır. Bu çerçevede, hakim kalkınma teori ve uygulamaları, kapitalist gelişme temelinde kurgulandığı ölçüde ne erken kapitalistleşmiş ülkeleri "yakalama" amacı açısından ne de var olan toplumsal ve ekonomik eşitsizliklerin

azaltılmasında etkili çözümler üretebilmiştir. Bu nedenle, hakim kalkınma anlayışının özünü oluşturan meta ilişkilerine ve kapitalist sermaye birikimine dayanan çerçevenin dışına çıkarak olası alternatifler üzerinde ciddiyetle durmanın zamanı gelmiştir. Her ne kadar geliştirilmeye muhtaç olsa da, yukarıda ana hatlarıyla ortaya koymaya çalıştığım müşterekler siyaseti bu bağlamda önemli bir potansiyeli barındırmaktadır.

Son olarak önemli bir noktanın altını çizerek bir uyarıyla yazıyı sonlandırmak istiyorum. 1980'lerden sonra gelişen piyasa odaklı neoliberal kalkınma modeliyle eğitim, sağlık, emeklilik, suya ulaşım ya da sosyal güvenlik gibi kamusal inisiyatifler ve toplumsal müşterekler büyük ölçüde tasfiye oldu. Ancak, piyasa ilişkileriyle entegrasyonun zorunlu olarak müşthereklerin tasfiyesini beraberinde getirmeyebileceğinin de altını çizmeliyiz.[23] Bir başka ifadeyle, potansiyel olarak kapitalizm sonrası toplumsal ilişkileri bir nüve olarak içinde barındıran toplumsal müşthereklerin[24] bu potansiyellerinin gerçekleştirilmesi için müşterekleştirme pratiklerinin ve müştereklestirmenin bir organizasyon biçimi olarak sürekli yeniden kurulması gerekmektedir. Bu çerçevede, toplumsal müşthereklerin varlığı, ekonominin demokratikleşmesi, özyönetim ve demokratik planlamayla desteklenmedikçe kendiliğinden kapitalizm sonrası bir seçenek üretmeyebilir.

Piyasa ilişkileriyle entegrasyonun zorunlu olarak müşthereklerin tasfiyesini beraberinde getirmeyebileceğinin de altını çizmeliyiz. Potansiyel olarak kapitalizm sonrası toplumsal ilişkileri bir nüve olarak içinde barındıran toplumsal müşthereklerin bu potansiyellerinin gerçekleştirilmesi için müşterekleştirme pratiklerinin ve müştereklestirmenin bir organizasyon biçimi olarak sürekli yeniden kurulması gerekmektedir.

1 Akçay, Ü. (2007) Kapitalizmi Planlamak: Türkiye'de Planlama ve DPT'nin Dönüşümü, İstanbul: Sav Yayınları.
2 Türkay, M. (2009) Sermaye Birikimi, Kalkınma, Azgelişmişlik, İstanbul: Sav Yayınları.
3 Trak, A. (1984) "Gelişme İktisadının Gelişmesi: Kurucular", Yapıt, 5: 50–61.
4 Antonio, J.R. (2013) "Plundering the Commons: the Growth Imperative in Neoliberal Times", The Sociological Review, (61,2):18–42
5 Fine, B. (2005) "Beyond the Developmental State: Towards a Political Economy of Development", Beyond Market-Driven Development içinde, Editörler: C. Lapavitsas ve M Noguchi, London ve New York: Routledge, 17-33.
6 Rodrik, D. (2006) "Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform." Journal of Economic Literature, 44(4): 973-987.
7 Harvey, D. (2004) "The 'New' Imperialism: Accumulation by Dispossession", Socialist Register 40: 63-87.
8 Akçay, Ü, Ergin, I. ve Hassoy, H. (2011) "Kalkınma"nın Bilançosu: Eleştirel Bir Değerlendirme", İktisat Dergisi, 519-520.
9 Akbulut, B., Madra, Y. M. ve Adaman, F. (yayınlanacak 2015) "The Decimation and Displacement of Development Economics," Development and Change.
10 Karaçimen, E. (2015) Türkiye'de Finansallaşma: Borç Kıskacında Emek, İstanbul: Sav Yayınları.
11 Akçay, Ü. ve Güngen, A.R. (2014) Finansallaşma, Borç Krizi ve Çöküş: Küresel Kapitalizmin Geleceği, Ankara: Notabene Yayınları.
12 Nixon, F. (2006) "Rethinking the Political Economy of Development: Back to Basics and Beyond", Journal of International Development, 18: 967-981.
13 Grugel, J ve Riggirozzi, P (2012) Post-neoliberalism in Latin America: Rebuilding and Reclaiming the State after Crisis", Development and Change (43-1): 1–21.
14 Akçay, Ü, (2013) "Sermayenin Uluslararasılaşması ve Devletin Dönüşümü", Praksis, 30-31: 11-39.
15 Escobar, A. (1992) "Imagining a Post-Development Era? Critical Thought, Development and Social Movements", Social Text, 31: 20-56.
16 Hollender, R. (2015) "Post-Growth in the Global South: The Emergence of Alternatives to Development in Latin America", Socialism and Democracy, (29-1): 73-101.
17 Fırat, B.Ö. ve Genç,F (2014) "Strateji Tartışmasına Katkı: Müşterekler Politikasının Güncelliği", Müşterekler, Erişim: http://goo.gl/9hCl90
18 Akçay, Ü (2014) "Ekonomik Demokrasi ama Nasıl? Özyönetim, Katılım ve Demokratik Planlamanın Güncelliği", Demokratik Modernite, 11, Erişim: https://goo.gl/y0ma3F
19 Akçay, Ü. ve Azizoğlu, B. (2014) "Kamulaştırma mı? Kamusallaştırma mı?", Başlangıç, Erişim: http://goo.gl/8WRe9I
20 Akçay, Ü. ve Azizoğlu, B. (2015) "Devletleştirme, Kamusallaştırma, Müşterekleştirme: Somut Ütopik Uğraklar Üzerine Düşünmek", Başlangıç, 3; Güngen, A.R. (2014) "Kamusallaştırma ve Olanaklar", Başlangıç, 21.12.2014, Erişim: http://goo.gl/MLAz4s
21 Öztürk, Ö. (2014) «Piyasa Ekonomisinin Sonuna Doğru», İktisat Dergisi, 539: 45-57.
22 Chibber, V. (2003) Locked in Place: State-Building and Late Industrialization in India, Princeton: Princeton University Press.
23 Vaccaro, I; Zanotti, L.C. ve Sepez, J (2009) "Commons and Markets: Opportunities for Development of Local Sustainability" Environmental Politics, 18(4): 522–538
24 Caffentzis, G ve Federici, S. (2014) "Commons Against and Beyond Capitalism", Community Development Journal, 49(1): 92-105.

KÜRESEL YÖNETİŞİM VE KALKINMA

Adaletsizlik ekseni olarak kalkınma: Adalet ve Kalkınma Partisinin kalkınma stratejileri

Bengi Akbulut

Son Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümeti tarafından hazırlanıp Haziran 2013'te onaylanan 10. Kalkınma Planı (2014-2018), kalkınmanın hedefini bireylerin özgür, sağlıklı ve güvenli bir hayat sürebildiği, vatandaşların mutluluğu, refahı ve onurunu garanti altına alan sosyal çevrenin yaratılması olarak tanımlıyor (Devlet Planlama Teşkilatı, 2013). Plan aynı zamanda kalkınmanın katılım, şeffaflık ve hesap verebilirlik temelinde hayata geçirilmesi gerektiğini vurguluyor.

Bengi Akbulut
Bağımsız araştırmacı ve Ekoloji Kolektifi üyesi olarak çalışan bir ekonomi politikçidir. Lisansını Boğaziçi Üniversitesi ekonomi bölümünde tamamlayan Akbulut (2004), doktorasını University of Massachusetts at Amherst'te yine aynı alanda tamamlamıştır (2011). Doktorasının ardından School of Environment and Development at the University of Manchester'da post-doktora araştırmacısı olarak bir sene görev almıştır. Araştırma konuları arasında kalkınmanın ekonomi politiği, ekoloji siyaseti, kırsal ve çevresel dönüşüm, devlet-toplum ilişkileri, toplumsal ve çevresel hareketler, toplumsal cinsiyet ve ev içi emeği vardır. Ortak ve bağımsız işleri, diğer yayınlarla birlikte Cambridge Journal of Economics and Development and Change'de yayınlanmıştır.

Ve fakat, 13 yıllık iktidarından sonra ülkenin büründüğü koca bir şantiye sahası görünümüne bakılacak olursa, AKP'nin kalkınma vizyonunun beton yapılar (gökdelenler, AVM'ler, kanallar, köprüler, vs.) dikmekten ne kadar öteye geçtiğini söylemek zor. Tam da bu dönemde, inşaat sektörünün kalkınmanın lokomotifi olarak tanımlandığını gözönünde tutunca, aslında bu tarif çok da temelsiz olmayabilir. Ancak, yine de AKP'nin benimsediği kalkınma anlayışına ve bu anlayışı hayata geçirmekte kullandığı politikalara yakından bakmakta fayda var.

Bunun gereği sadece kalkınmanın mağduriyetle elele gitmesinden ileri gelmiyor: yaşam alanları enerji projeleriyle tahrip edilen halklardan endüstriyel kirliliğin olumsuz sağlık etkilerini yaşayanlara, barajlarla su altında kalan köy sakinlerinden ölümleri yüzlerle anılan madencilere kadar, kalkınma süreci kendi mağdurlarını yaratıyor. Belki daha önemli bir neden, kalkınmanın Türkiye'de toplumsal ve siyasal alanları şekillendiren en kuvvetli kavram olması. Batıyı yakalama ve muassır medeniyetler seviyesine yükselme, tarihsel olarak hem oluşturulan politikaların en önemli hedefi, hem de toplumsal tahayyülü şekillendiren en baskın unsur olageldi (Akbulut ve Adaman, 2013).

Bu arkaplanla düşünüldüğünde, AKP'nin kalkınma mantığının birçok yönden Türkiye devleti tarihine damgasını vuran "yakalama" fikrini devam ettirmiş olması pek de şaşırtıcı değil. Diğer taraftan, AKP'nin kalkınma politikaları, elbette kendine özgü detaylarıyla beraber, 1980'lerin başından itibaren yükselen neoliberal dalganın da bir devamı niteliğindeydi.

Ulusal kalkınma planlarındaki göstermelik laf kalabalığına karşın, AKP döneminde hayata geçirilen kalkınma fikriyatının insan onuru, sağlığı ve mutluluğunu önceleyen halk-odaklı ve demokratik bir süreç olduğunu söylemek zor. Bu dönemde kalkınma sorunsalı, toplum genelinde yaşam standartlarını otomatik olarak yükselteceği varsayılan ekonomik büyümeyi sağlamaya indirgendi. Bu yolla kalkınma ekonomik büyümenin otomatik bir artçısı, doğal yandaşı haline getirildi ve hem bölüşüme dair çatışmalar, hem de büyüme politikalarının sosyo-ekolojik maliyetleri görünmez kılındı.

Kalkınma: Yerinden edilme, mülksüzleşme ve parçalanma

Bu yaklaşım kırsal kalkınma bağlamında gecikmesiz ve kapsamlı bir liberalizasyon hareketine tercüme oldu. Hatırlanacağı üzere, AKP iktidarının 2002'deki başlangıcı Dünya Bankası'nın desteklediği Tarım Reformu Uygulama Programı'nın (TRUP) ve AB'ye katılım sürecinin bir parçası olan Ortak Tarım Programı'yla (OTP) uyumun hızını aldığı döneme denk geldi.

Her iki programın da tohumları aslen AKP iktidarı öncesinde atılmıştı; ancak bu programların sosyo-ekonomik alanın düzenlenmesinde

AKP döneminin kalkınma anlayışının başat sektörlerinden inşaatçılık, kırsal alanlar kadar büyükşehirlerin tarihî ve merkezî semtlerini de vurdu. Beyoğlu Belediyesi'nin tüm itirazlara rağmen hayata geçirdiği "Tarlabaşı 360" projesi inşaat sektörüne rant kapısı açan ve toplumsal mühendislik marifetiyle sosyal dokuyu bozan, insanları evinden eden büyük "soylulaştırma" hamlelerinden biri.

piyasaya atfettikleri önceliğin ve temel edindikleri piyasaya dayalı kalkınmacılık mantığının AKP'nin kırsal kalkınmaya genel yaklaşımını da tanımladığını söyleyebiliriz.

Buna göre, tarım sektörünün geçmiş devlet sübvansiyonlarından kaynaklanan verimsiz yapısı ve sektörde yer alan atıl nüfus fazlası, kırsal kalkınmanın önündeki en büyük engeller olarak tespit edildi. Kırsa kalkınmanın hedefi de böylelikle devlet müdahalesinin yarattığı piyasa aksaklıklarının (yani üretim fazlalarının) düzeltilerek tarım sektörünün küresel ölçekte rekabet edebilir hale getirilmesi ve tarımda yeralan nüfusun sektörün Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya (GSYH) katkısı oranına düşürülmesi olarak tarif edildi.

Burada örtülü kalan varsayım, verimlilik artırıcı müdahalelerle tarım sektörünün uluslararası piyasalarda rekabet gücünün artacağı, bu yolla artan ekonomik faydanın da geniş bir kırsal taban tarafından paylaşılacağıydı. Öte yandan, süreç içinde tarımdan tasfiye olan atıl fazla nüfusun da sancısız bir şekilde kent merkezlerinde istihdama eklenemeceği farzediliyordu.

Bu kırsal kalkınma vizyonunun imlediği birçok keskin değişiklikten belki de en dikkate değer olanı, devletin tarım sektörüne müdahale yollarının radikal biçimde yeniden şekillendirilmesi oldu. AKP döneminde, direkt ürün alımları ve girdi sübvansiyonları da dahil olmak üzere devletin tarımsal destek araçlarının birçoğu ortadan kaldırıldı ve yerlerine doğrudan gelir destekleri getirildi. Piyasa fiyatlarını çarpıtan, üreticilere "yanlış" piyasa sinyalleri veren ve dolayısıyla desteklenen ürünlerin aşırı-üretimine bağlı verimsizlikler yaratan girdi ve çıktı sübvansiyonlarının aksine, doğrudan gelir desteklerinin üretim kararlarından bağımsız olması ve bu sayede de üretim miktarlarını etkilememesi, bu tip desteklerin yeğ tutulmalarının en önemli nedeniydi.

Buna paralel olarak tarım üretiminde ölçek büyüterek üretkenlik artışı sağlamayı amaçlayan müdahaleler de hayata geçirildi. Küçük çiftçiliğin ölçek ekonomilerinden faydalanamadığı için verimsiz olduğu fikrinden hareketle, büyük ölçekli üretim tesisleri aktif biçimde desteklendi.

"Kendi tarlalarında kırsal proletarya"

Bu politika perspektifinin en somut görüntüsü tütün, fındık, şekerpancarı gibi ürünlerden devlet desteklerinin çekilmesine dair çıkarılan meşum yasalar olsa gerek. Bunlara, çiftçileri

> Yaşam alanları enerji projeleriyle tahrip edilen halklardan endüstriyel kirliliğin olumsuz sağlık etkilerini yaşayanlara, barajlarla su altında kalan köy sakinlerinden ölümleri yüzlerle anılan madencilere kadar, kalkınma süreci kendi mağdurlarını yaratıyor.

karşılaştırmalı üstünlüğü olduğu düşünülen alternatif ürünlere teşvik edecek yeni destekler eşlik etti. Ancak, ürünler arası geçiş çoğu zaman oldukça maliyetli (girdiler ve emek zaman açısından) olduğundan ve yeni ürünlere yönelik pazarlama ağlarının kurulması zaman aldığından, çiftçilerin yönlendirildiği alternatif ürünler desteklerin kesilmesinin yarattığı zararı karşılamakta genellikle aciz kaldı.

Bunun sonucunda kırsal nüfusun geçinebilirliğinde yaşanan keskin düşüş ciddi bir mülksüzleşme sürecini (ki etkisi aşağıda anlatılacak kırsal çitlemelerle katmerlenmiştir) ve buna bağlı olarak çiftçilikten kitlesel çıkışları ve kırsal borçlulukta oluşan endişe verici artışı tetikledi. Bu süreçlerin zemin hazırladığı kır-kent arası göç ise, kırsal nüfus fazlasını kent merkezlerine –genellikle de kayıtdışı sektörlerde güvencesiz koşullarda çalışmak üzere— ucuz emek gücü olarak eklemledi.

AKP döneminde kırsal kalkınmanın tercümesi ticarîleşmenin derinleşmesi, piyasalaşmanın yaygınlaşması ve küçük üreticilerin kendilerini yeniden üretme koşullarından yoksunlaşması oldu. Büyük üreticilerle rekabet edemeyen ve bağımsız pazar ağlarına erişimi olmayan çok sayıda küçük üretici, daha da derin bir mülksüzleşme ve borçlanma sürecine itildi.

Öte yandan, sözleşmeli çiftçilik modelinin yükselişi ve büyük ölçekli endüstriyel tarım tesislerinin artan yaygınlığı gibi gelişmeler, kırsalda emek biçimlerinin de köklü bir değişimden geçtiğini gösteriyor (Ulukan, 2013). Yıllar boyu ektikleri ürünleri bırakmak zorunda kalıp, alternatif ürünlerin ekiminde başarılı olamayan veya sektörün yeni hükümdarı piyasa dinamiklerinden şu ya da bu şekilde mağdur olmuş (yüksek oranda borçlanma gibi) çiftçilerin bir çoğu için sözleşmeli tarım, üretime içkin riskleri azalttığı için görece cazibeli bir seçenek olageldi.

Ancak, bu model aynı zamanda üreticilerin üretim sürecine dair tüm karar verme güçlerini kaybetmeleri (ki bu sözleşmeli çiftçilerin kimilerince "kendi tarlalarında kırsal proleterya" olarak betimlenmesinin nedenidir) ve çoğu kez başta anlaşılandan düşük fiyatları kabul etmeye zorlanmaları anlamına da geldi—kaldı ki, sözleşmeli tarımın ekolojik sürdürülebilirlik açısından da son derece sorunlu olduğu biliniyor.

Özetlemek gerekirse, AKP döneminde kırsal kalkınmanın tercümesi ticarîleşmenin derinleşmesi, piyasalaşmanın yaygınlaşması ve küçük üreticilerin kendilerini yeniden üretme koşullarından yoksunlaşması oldu. Büyük üreticilerle rekabet edemeyen ve bağımsız pazar ağlarına erişimi olmayan (bu nedenle de katma değerin büyük oranını aracılara kaybeden) çok sayıda küçük üretici, daha da derin bir mülksüzleşme ve borçlanma sürecine itildi.

Bunun yanında, birbiriyle bağıntılı mülksüzleşme, borçlanma ve proleterleşme süreçleri piyasaların belirsizliğiyle de birleşerek, birçok üreticinin geçimlik tarımdan vazgeçmesine ve hayatlarını idame ettirmek için piyasalara (yani, piyasada ürünlerini satabilmeye) bağımlı hale gelmesine yol açtı. Piyasadaki fiyat dalgalanmaları ve eşitsiz güç ilişkileri düşünülünce, piyasalara bağımlı olmaları küçük üreticiler için aslında artan kırılganlık ve emniyet yastıklarını kaybetmek anlamına geldi.

KOBİ'lere bağlanan umudun boş çıkması

Sınaî kalkınma bağlamında ise AKP stratejisi, bir yandan ucuz kredi ve ucuz emeği (ki kırdan kente göç bu açıdan önemli bir faktördü) mevcut tutmak, diğer yandan yerli sermayenin uluslararasılaşması sürecini ilerletmeye dayalı gelişti. Bu, aslında birçok açıdan ülkenin 1980'lerin başından beri uygulamaya koyduğu ithal ikameci modelin derinleşerek devamı niteliğinde görülebilir.

Bu bağlamda, AKP'nin desteklenmeleri ve çıkarlarının geliştirilmesi konusunda kararlılığını açıkça ifade ettiği Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ), sınaî kalkınmanın odak noktasında yeraldılar (Hoşgör, 2011). Kalkınmayı aslen KOBİ'lerin esnek üretim kabiliyetlerinden faydalanarak küresel rekabet gücü kazanmak olarak gören bir yaklaşımdan hareketle, bu tip işletmelere kredi sübvansiyonları, vergi teşvikleri ve esnek emek istihdamına yer açan yasal müdahaleler gibi destekler sunuldu.

Bunların yanısıra, KOBİ'lerin uluslarası piyasalara erişimlerinin güçlendirilmesi için açık ve somut adımlar da bizzat hükümet eliyle atıldı. Buna eşlik eden bir süreç ise, rekabet gücünü artırmak amacıyla yerel dinamikleri harekete geçirecek ve sermaye çekecek yönetişim mekanizmaları olarak kurgulanan Bölgesel Kalkınma Ajansları üzerinden, kalkınmada yerelleşme ve bölgesellik vurgusu yapılması oldu (Gündoğdu, 2009). Bu tür bir bölgesel kalkınma yaklaşımı, KOBİ'lerin dinamizmi ve yerellere özgü ihtiyaç ve avantajların varlığının gerektirdiği kurumsal cevap oldukları savunularak hayata geçirildi (Ataay, 2005).

Ve fakat, pratikte KOBİ'lere bağlanan bü-

© Eren Aytuğ/NarPhotos

Nüfusu giderek kalabalıklaşan büyükşehirlerde barınma sorunu gitgide içinden çıkılamaz bir hal alıyor. Ankara'nın Dikmen Vadisi hem TOKİ ve bileşenlerinin iştahını kabartıyor, hem de bu mahallelerde doğup büyüyenlerin direnişiyle karşılaşıyor. Türkiye içinden veya dışından gelen göçmenlerin de nihaî sığınağı olan vadinin yolsuz, susuz evleri için 250 lira kira istenebiliyor.

yük umutlar büyük ölçüde boşa çıktı demek haksızlık olmaz: kendilerine atfedilen teknolojik gelişme önderliği ve verimlilik lokomotifi rollerini karşılamak bir yana, KOBİ'ler genellikle düşük teknolojili emek yoğun üretim alanlarında kalmaya devam ediyor ve rekabet gücünü esas olarak emek maliyetlerini baskılayabilmelerinden sağlıyorlar. Kalkınmada bölgesellik vurgusu ise işçi taleplerini bastırma ve itibarsızlaştırma aracı olarak kullanılıyor: dışardan sermaye yatırımı çekmeye indirgenen bölgesel kalkınma söylemi, bölgeler arası rekabeti körüklediği ölçüde işçi sınıfı da sermayenin başka bölgelere kaçacağı tehtidiyle terbiye ediliyor.

Devlet elinin belirgin izleri

AKP döneminin alamet-i farikası ise enerji ve inşaatın kalkınmanın lokomotif sektörleri olarak yükselişi olsa gerek. Her iki sektörün de sermaye birikimi alanları olarak şekillenmeleri sürecinde devlet elinin açık ve belirgin izlerini görmek mümkün; zira, enerji ve inşaat yatırımlarının önünü açmak amacıyla yasal düzlemde yapılan birçok kritik değişiklik bu dönemde tamamlandı.

Enerji alanında AKP mevcut liberalleşme sürecini konsolide ederek, daha önce özel sermayeye kapalı olan termik ve hidroenerji gibi sahalarda yapılacak yatırımlar üzerindeki kısıtları büyük ölçüde kaldırdı. Bu, kredi ve alım garantisi gibi çeşitli teşviklerin yanısıra enerji yatırımlarına köstek olabilecek çevre mevzuatının sistematik olarak gevşetilmesi ile de desteklendi.

İnşaat alanında ise, bir dizi yasal değişiklikle bir yandan devlete yeniden geliştirme ve pazarlama amacıyla arazilere el koyma yetkisi kazandırılırken diğer yandan çeşitli koruma statüleri altında bulunan topraklar yapılaşmaya açıldı. Bu bağlamda, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) sektörün devlet güdümlü gelişimi ve özel sermaye arasında aracı işlevi gören bir kurum olarak ortaya çıktı: bu kurum, belediye ve özel şirketlerle işbirliği içinde kâr amaçlı proje geliştirme ve doğrudan veya özel sektör ortaklığıyla şirket kurabilme gibi yetkilerle donatıldı.

Böylelikle oluşan konut balonuna bir de dev ölçekli altyapı yatırımları eklendi—ki bunların arasında Kuzey Anadolu Otobanı, İzmit Körfezi Köprüsü, İstanbul Boğazı'na yapılacak üçüncü bir köprü ve İstanbul'un kuzeyinde planlanan üçüncü havaalanı sayılabilir.

AKP döneminin alamet-i farikası enerji ve inşaatın kalkınmanın lokomotif sektörleri olarak yükselişi olsa gerek. Her iki sektörün de sermaye birikimi alanları olarak şekillenmeleri sürecinde devlet elinin açık ve belirgin izlerini görmek mümkün.

Türkiye'nin enerji ihtiyacını gerekçe göstererek Anadolu'nun en küçük derelerine dahi göz diken AKP hidroelektrik santral projeleri için bugüne kadar iki binden fazla lisans çıkartırdı. Bu doğa katliamından en çok etkilenen illerin başında yüz binlerce ağacını özel sektörün hırsına kurban veren Artvin geliyor.

© Saner Şen/NarPhotos

Bir çitleme ve kaydırma rejimi

Enerji ve inşaatı kesen ilk ortak payda devlet elinin görünürlüğüyse, ikincisi bu sektörlere içkin mekânsal temellüktür. Zira enerji-inşaat odaklı bu kalkınma stratejisinin en bariz sonucu kentsel-kırsal müştereklerin ve yaşam alanların çitlenmesi ve/veya tahribatı, yerinden edilme ve geçim kaynaklarının, yaşam biçimlerinin ve toplumsal hayatın dayandığı sosyal ağların kaybı oldu. Bu süreç kırsal bağlamda tarım politikalarının tetiklediği kırdan kente göçün hızlanmasını (ve elbette yaygın bir toplumsal muhalefeti) getirirken, kentlerde mekânın yeniden şekillendirilmesi ve işçi sınıfı kent çeperlerine itilirken şehir merkezlerinin turist, tüketici ve emlâkçılara pazarlaran ticarî mekânlara dönüşmesi olarak vuku buldu.

Daha geniş bir çerçeveden bakacak olursak, AKP'nin kalkınma stratejisinin temel olarak bir çitleme ve kaydırma rejimi içerisinde emek gücü, kaynaklar (örneğin madenler) ve enerjinin kırdan kente taşınmasına dayandığını görebiliriz. Tarım sektörünün yeniden yapılandırılması ve kırsal coğrafyayı altüst eden enerji ve altyapı yatırımları, kırsal nüfusun geniş bir kesimini yerinden ederek kent merkezlerine kaydırdı—ki bu gruplar kent merkezlerinde çoğunlukla ucuz emek gücüne eklemlendiler (Adaman vd., 2014). Öte yandan, bu mobilizasyonu taşıyan mega ölçekli altyapı projeleri, kentlerdeki dönüşüm ve soylulaştırma projeleriyle beraber inşaat sektörünü ayakta tutan belkemiğini oluşturmuş oldu.

> Enerji-inşaat odaklı kalkınma stratejisinin en bariz sonucu kentsel-kırsal müştereklerin ve yaşam alanların çitlenmesi ve/veya tahribatı, yerinden edilme ve geçim kaynaklarının, yaşam biçimlerinin ve toplumsal hayatın dayandığı sosyal ağların kaybı oldu.

Kalkınma– şimdi nereye?

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde, AKP'nin piyasa-temelli, neoliberal bir kalkınmacılığı hayata geçirdiğini söylemek mümkün. Aslında geleneksel kalkınma modellerine benzer biçimde kalkınmayı devletin aktif rolüyle yapısal dönüşüm ve bu sayede ekonomik büyüme olarak öngören bu vizyonun ayırt edici özelliği, devletin bu süreçte aslen piyasa dinamiklerini araç ediniyor olması: ülke düzeyinde belli bir iş ve mekân bölümünü tahsis etmek ve bu yolla ekonomik büyümeyi sağlamak amacıyla piyasalar inşa eden, şekillendiren ve bu piyasaların katılımcısı olan bir aktör olarak devlet.

Bu kalkınma modeli toplumsal rıza ve iknayı bir ölçüde ekonomik büyümenin faydalarının ana olarak sosyal politikalar yoluyla, popülist –ancak kısıtlı— bir biçimde dağıtılması yoluyla sağlayabildi. Ancak, belki de daha önemlisi, AKP bu modelin tüm sosyal ve ekolojik maliyetlerine rağmen meşruiyet kazanabilmesini, ekonomik büyümeye toplumsal bir hedef olarak atfedilen –ve neredeyse hiç sorgulanmayan—önceliğe borçlu. Bu bağlamda, özellikle inşaat ve modernleşmenin toplumsal imgelemdeki yakın çağrışımları ve kalkınmanın önündeki en büyük engel olarak enerji ihtiyacı söylemi manidar.

Daha genel anlamda AKP, iktidarı süresince büyümenin otomatikman geniş kesimlerin hayat

koşullarında iyileşme sağladığı yanılsamasını da kullanarak kalkınmayı ekonomik büyümenin doğal bir uzantısı olarak gören bir anlayışı üstlendi ve temsil etti. Ancak, birçoklarınca detaylı olarak gösterildiği üzere, bu dönemde ekonomik büyümenin sadece faydaları değil (Güney, 2015) maliyetleri de son derece eşitsiz olarak paylaşıldı. AKP'nin kalkınmacı stratejisine içkin yerinden edilme, mülksüzleşme ve parçalanma süreçlerinin yıkıcı sosyo-ekolojik etkileri toplumun en kırılgan ve dezavantajlı kesimleri tarafından omuzlandı ve böylelikle mevcut eşitsizlikler katmerledi.

Bu tespitler, aslında kayıtsız şartsız ekonomik büyüme hedefinin ne derece arzu edilebilir olduğunu sorgulamaya ve kalkınma kavramını radikal bir biçimde yeniden düşünme ve demokratikleştirmeye dair daha kapsamlı bir ihtiyaca işaret ediyor. Bu bağlamda, Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) "yeni yaşam" ve ekonominin demokratikleştirilmesi vizyonu özellikle dikkate değer.

Bu vizyon, ekonomi alanının eşitlikçi, paylaşımcı, cinsiyet-eşitlikçi ve ekolojik temellerde yeniden inşaasını sağlıklı ve güvenceli yaşamın ana sacayaklarından birisi olarak tanımlamakta. Bu açıdan, ekonomik büyümeyi fetişleştirmek veya peşinen tanımlanmış bir kalkınma kalıbını hedef edinmektense, ekonominin toplumsallaştırılması ve demokratikleştirilmesini öncelik olarak almakta (Madra, 2015). HDP'nin "yeni yaşam"1 hayata nasıl geçirmeyi önerdiği elbette zamanla görülecek, ancak bu perspektif salt önümüze açtığı yeni tahayyül ve hayat verdiği refah anlayışı açısından bile takdire değer.

AKP'nin kalkınmacı stratejisine içkin yerinden edilme, mülksüzleşme ve parçalanma süreçlerinin yıkıcı sosyo-ekolojik etkileri toplumun en kırılgan ve dezavantajlı kesimleri tarafından omuzlandı ve böylelikle mevcut eşitsizlikler katmerlendi.

Kaynakça

- Adaman, Fikret, Bengi Akbulut, Yahya M. Madra ve Şevket Pamuk. 2014. "Hitting the Wall: Erdoğan's construction-based, finance-led growth regime", The Middle East in London, Nisan-Mayıs, 2014.
- Akbulut, Bengi ve Fikret Adaman. 2013. "Modernleşmenin Dayanılmaz Cazibesi: Türkiye'de Büyüme Fetişizmi ve Devletin İnşaası", Perspectives: Türkiye'den Siyasi Analiz ve Yorum, 5.13
- Ataay, Faruk. 2005. "Bölgesel Kalkınma Ajansları Modelinin 'Kalkınma' Anlayışı" http://www.sendika.org/2005/10/bolgesel-kalkinma-ajanslari-modelinin-kalkinma-anlayisi-faruk-ataay/
- Gündoğdu, İbrahim. 2009. "Sermayenin Bölgesel Kalkınma Eğilim(ler)i: Kalkınma Ajansları Yasası Üzerine Tarihsel-Coğrafi Materyalist Bir İnceleme", Praksis, 19.
- Güney, K. Murat. 2015. "Ekonomi Kimin İçin Büyüyor? Türkiye'de Servet Bölüşümü Adaletsizliği". http://riturkey.org/2015/05/ekonomi-kimin-icin-buyuyor-turkiyede-servet-bolusumu-adaletsizligi-k-murat-guney/
- Hoşgör, Evren. 2011. "Islamic Capital/Anatolian Tigers: Past and Present", Middle Eastern Studies, 47 (2).
- Madra, Yahya. 2015. "Ekonominin Demokratikleştirilmesi Olarak Yeni Yaşamın İnşası". http://www.bianet.org/bianet/siyaset/164069-ekonomin-in-demokratiklestirilmesi-olarak-yeni-yasamin-insasi
- Devlet Planlama Teşkilatı, 2006. 9. Kalkınma Planı.
- Devlet Planlama Teşkilatı, 2013. 10. Kalkınma Planı.
- Ulukan, Umut. 2013. "Devlet, Tarım ve Sermaye. Tarımda Kapitalist Dönüşümü Yeniden Tartışmak", Eğitim Bilim Toplum Dergisi, 11 (43).

1 Sözleşmeli tarım, üreticiler neyi, ne zaman, ne kadar üreteceklerini bilip karşılığında alacakları fiyattan ve ürünlerini satabileceklerinden emin olabildikleri için görece az risklidir. Ancak bu aynı zamanda fiyat da dahil olmak üzere tüm kurallarını alıcının belirlediği ve üreticinin bir kere sözleşmeye girdikten sonra malını satabileceği alternatif bulması zor olduğundan pazarlık gücünün çok zayıf olduğu bir modeldir.

KÜRESEL YÖNETİŞİM VE KALKINMA

TİKA: Bir ‘‘kalkınma’’ anlayışının hikâyesi

Utku Güngör

‘‘Türkiye, Somali’de istikrarın oluşmasını beklemeden yatırım yaptı. Diğerleri daha güvenli yerlere yatırım yaparken Türkiye Somali’nin gelişimi için fedakârlıklarda bulundu. Somali önemli gelişme kaydediyor. El Şebab’ın elindeki bazı yerlerde kontrolü alıyoruz. Eğer uluslararası kamuoyunun geri kalanıyla beraber Türkiye’nin cömert desteği olmasaydı, böyle bir gelişme kaydedemezdik.’’

Utku Güngör
1990 İzmir doğumlu. 2013 yılında Boğaziçi Üniversitesi’nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu. Halen aynı bölümde yüksek lisans çalışmalarına devam etmektedir. Bir yandan da Helsinki Yurttaşlar Derneği’nde çalışmakta.

Bu sözleri Ocak 2015’te Türkiyeli müteahhitler tarafından yapılan Mogadişu Havalimanı terminal binasının açılışı sırasında Somali Cumhurbaşkanı Şeyh Mahmud söylemişti. Somali, Türkiye’nin gönderdiği dış yardımlardan faydalanan ülkelerden biri. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü görevini yürüten Cemalettin Haşimi’nin bir makalesinde yazdığına göre, Türkiye Somali’ye öylesine yardım etmiş ki, Afrika’daki halkların gönlünü kazanmayı başarmış.

İhtiyaç içerisindeki bir halka yardım edilmesini kim görmezden gelebilir ki! Türkiye’nin yüce gönüllülüğü, yardım götürmek için katlandığı fedakârlıklar vesaire... Peki, Türkiye bunu neden yapıyor? Bu sadece Türkiye’nin yüce gönüllülüğünden mi, insanlara yardım edebilmek için canını dişine takmasından mı, yoksa tüm iyi niyeti bir tarafa, diplomatik, ekonomik ve hegemonik çıkarlar gütmesinden mi? Kalkınma yardımlarının bu çıkarlardaki yeri nedir?

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)’nin 13 yıllık iktidarında dış yardım denince akla ilk gelen kurumlardan birisi TİKA (Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı) oldu. Rakamlara baktığımızda, AKP’yle birlikte, 2002’den beri TİKA’nın ödeneklerinde ve projelerinde gözle görülür bir artış var. Yapılan dış yardımlar ağırlıklı olarak Afrika, Balkanlar, Avrasya ve Orta Asya’da yoğunlaşıyor. AKP’nin iddiası, kalkınmaya muhtaç olan bölgelere ihtiyaç olunan yardımın bonkörce yapıldığı. Elbette ki yardımların yapılış biçimi ve yoğunlaşılan konular AKP iktidarının “yardım” ve “kalkınma” konularına nasıl baktığını açıklamaya yardımcı olacaktır.

Bir ‘‘yeni sömürgecilik’’ hikâyesi

Aslında, bu ilişkide göreceğimiz eski bir hikâye. Sömürgeciliğin ya da İkinci Dünya Savaşı sonrası Kwame Nkrumah’ın literatüre kazandırdığı “yeni sömürgeciliğin” hikâyesi bu. Acaba, Türkiye “kimsesizlerin kimsesi olma” iddiasıyla yeni sömürgeci olmaya mı çalışıyor?

Öncelikle bakmamız gereken, TİKA’nın nasıl ve neden kurulduğu. Her ne kadar AKP iktidarı ile birlikte hiç olmadığı kadar faal hale gelse de, TİKA çok daha önce, 1992’de kuruldu. Süleyman Demirel’in Başbakan, Turgut Özal’ın da Cumhurbaşkanı olduğu 1992’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından “Türkî Cumhuriyetler” olarak anılan ülkelerin üzerlerine kalan enkazdan kurtulmaları hedefiyle ve “yeniden yapılanma, uyum ve kalkınma ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla” faaliyete geçti. İki siyasetçinin de iktidarda oldukları dönemde, bu ülkelere önem verdikleri ve her birini Türkiye’nin sözde doğal faaliyet alanları olarak gördükleri bilinen bir gerçektir.

Bu “doğal faaliyet alanları” daha sonraki yıllarda Türkiye menşeili müteahhitlik firmalarının bu ülkelerde etkinlik göstermelerinde de yardımcı olmuştu. Bu noktada şunu söyleyebiliriz belki: TİKA’nın kuruluş amaçları zaten

Erdoğan ve AKP'nin ileri gelenleri, Afrika'dan Orta Asya'ya, Somali'den Arnavutluk'a, pek çok bölgede ve ülkede faaliyet gösteren TİKA'nın açılışlarında sık sık boy gösterdi.

ekonomik ve hegemonik yayılma arzusuydu. Başlangıçta Dışişleri Bakanlığı çatısı altında kurulan ajans, 1999'dan itibaren Başbakanlık bünyesine geçti. Burada amaç tabii ki TİKA'nın etkinliğini arttırmaktı. TİKA'nın yaptığı yardımların ve projelerin hacimlerinde on yıl içinde Türkiye'deki ekonomik krizlerle de bağlantılı olarak azalmalar, artışlar izlenmiş olsa da, 2002'ye doğru ciddi bir azalma oldu. 2002'den önce artık Türkiye'nin bu bölgelere enerjisini harcamaktan ziyade, kendi iç dertlerine odaklandığını görüyoruz.

2002'den sonra ne oldu? Öncelikle şunu şöylemekte fayda var: TİKA ilk defa bu kadar uzun süre boyunca tek bir partinin kurduğu hükümetler altında çalışmaya başladı. Dolayısıyla, 2002'den sonra yürüttüğü faaliyetlerin bir kısmı daha önceki dönemin projeleri olsa da, AKP iktidarı altında genişleyen faaliyet alanı, yardımların nitelikleri ve AKP kurmaylarının dış politikaya bakış açıları arasında ciddi paralellikler bulmak mümkün. TİKA'nın dış yardımlarda aldığı rolde daha sonraları Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı olan Hakan Fidan'ın etkisi var muhakkak. Hatta bu ajanstaki "başarılarının" kendisine müsteşarlık yolunu açtığını da söyleyebiliriz.

"Dış yardımlar her zaman insanî sebeplerle yapılmaz"

Fidan 2003-2007 arasında TİKA Başkanlığı görevinde bulunmuştu. Bu dönemde, 2005'te, kurum devletin yaptığı tüm dış yardımların çatısı haline geldi. 2013'da ise yıllık resmî yardım miktarı üç milyar doların üzerine çıktı.

Fidan, TİKA ve dış yardımlar üzerine Rahman Nurdun ile birlikte kaleme aldığı makalesinde, ülkelerin yaptığı dış yardımların her zaman insanî sebeplerle yapılmadığına değiniyor. Bu iddia AKP'nin yardımlara nasıl baktığını anlamak adına önemli bir çıkış noktası. Fidan ve Nurdun aynı makalelerinde bu yardımların jeopolitik konum ve kültürel ve tarihsel bağlarla da ilintili olduğundan bahsediyorlar.

Dış politikanın belirlenme süreçlerinde bu bağlar ve jeopolitik konum temelli yaklaşım çok tanıdık bir ismi de hatırlatıyor: Ahmet Davutoğlu. Davutoğlu, AKP'nin henüz iktidara gelmediği 2001 yılında "Stratejik Derinlik" isimli kitabını yayınlamıştı. Kitapta ağırlıklı olarak Türkiye'nin jeopolitik konumu ve kültürel bağlarına vurgu yapılıyor. Türkiye'yi birçok farklı bölgenin ortasında olan, tek bir kimliğe indirgenemeyecek bir "merkez ülke" olarak düşünen Davutoğlu, bu varsayımdan yola çıkarak Türkiye'nin Balkanlar, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Avrasya'da önemli bir aktör ve gündem belirleyici olabileceğini anlatıyor. Bir yandan da, Türkiye için tüm bu bölgeler Osmanlı'dan kalma sorumluluk sahalarıdır. Davutoğlu'nun bakışına göre, Türkiye öncelik-

> TİKA'nın özellikle kurulduğu dönem ve amacını dikkate alırsak, bir yardım ajansından ziyade bir nüfuz alanı açma aracı olarak kullanılmaya çalışıldığı aşikâr.

le bu bölgelerde söz sahibi olmalı ki, küresel güç konumuna gelebilsin. Ağustos 2014'e kadar Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten, ardından da Başbakan olan Ahmet Davutoğlu bakanlık görevine başlamadan evvel de dış politika konusunda hükümette söz sahibi bir isim olarak geçiyordu. Bunu da göz önüne alırsak TİKA üzerinde, en azından yardımların nereye nasıl yapılacağı fikri düzeyinde, etkili bir aktör olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Davutoğlu'na göre, Türkiye bazı bölgelerde Müslüman, bazı bölgelerde Türk, bazı bölgelerde ise Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olma kimlikleriyle hatırı sayılır bir etki sahibi olabilirdi. Fidan ve Nurdun da bu değerlendirmelere katılarak devam ediyor: "Türkiye aynı zamanda demokratik, ekonomik olarak güçlü, bölge ile etnik ve ekonomik bağları olduğu için buralarda daha kolay hareket edebilir." Bu sözde stratejik bakış açısı kendi iç tutarsızlıklarına sahip, ancak bunlar bu yazının konusu değil.

> Yeni sömürgeci ilişki kurmanın önemli ayaklarından birinin dil ve kültür üstünlüğünün kurulması olduğunu düşünürsek, TİKA'nın bir araç olarak sömürgeciliğe bir adım daha yaklaştığını söyleyebiliriz.

Bu konularda fikir beyan eden ve hükümette etkili bir diğer isim ise Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörü olan Cemalettin Haşimi. Onun kalkınma ve dış yardımlar konusunda söyledikleri, AKP iktidarının yardım yapılan ülkelerle kurduğu ilişkiye nasıl baktığını anlatabilir. Cemalettin Haşimi de Davutoğlu gibi, artık kabına sığmayan bir Türkiye'den bahsediyor. Bununla birlikte, bize Türkiye'nin dış yardımlarının insancıl bir diplomasi oluşturmada ve küresel diplomasi anlayışını değiştirmedeki rolünü anlatıyor.

"Nüfuz alanı açma" aracı olarak TİKA

Peki, nedir bu küresel çapta etkili olabilecek değişiklik? Bu soru sorulduğunda bahsedilen, yapılan ve genişlemesi öngörülen insanî yardımlar ve bununla birlikte dünyanın farklı yerlerine kriz anlarında müdahale edebilmektir. Ancak hem Fidan'ın hem de Haşimi'nin yazılarında belirttikleri gibi, dış yardımlar her zaman yalnızca "insanî" nitelikler taşımıyor.

TİKA raporlarında belirtildiği üzere, dış yardımlar ağırlıklı olarak altyapı hizmetleri, kurumsal yapılanmanın ve ekonomik altyapının geliştirilmesi, örgün eğitimin genişletilmesi, kapasite geliştirme projeleri, bütçe yardımları, insanî yardım vs. çeşitli alanlarda yapılıyor. Bunların tamamı "kalkındırma yardımları" adı altında toplanıyor. Bu yardımların bir kısmı ciddi anlamda yerel nüfusa katkı sağlayabilecek su kuyusu açılması, sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması vb. alanlarda da yapılmaktadır.

Ancak, bir kısmı da gelişmemiş ülkelerde finans ve bankacılık sektörünün geliştirilmesi, güvenlik güçlerinin eğitimi, diğer ülke diplomatlarının eğitimi, yatırım modelleri eğitimleri gibi belli bir ekonomik yapıyı uygulamaya yönlendiren yatırımlara harcanıyor. Kamerun'da verilen yap-işlet-devret modeli eğitimi ya da Kırgizistan'a Kırgızistan-Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Derneği Türk Malları Fuarı için yapılan destek bu tip yatırımlara örnek olarak verilebilir.

Tüm bu yardımlar belli bir kalkınma anlayışını da temsil ediyor. AKP iktidarının da paylaştığı ve Türkiye'de 1980'lerden beri hakim olan neoliberal kalkınma anlayışı TİKA vasıtasıyla bu ülkelere de ihraç edilmiş oluyor. Bu sayede, mevcut ekonomik ağlara dahil edilen bu bölgeler insanî yardımları gönderen ülkeler için verimli birer pazar haline geliyor. Aslında TİKA kurulduğundan beri böyle bir anlayıştan o kadar da uzak bir araç olmamış. Özellikle kurulduğu dönem ve amacını dikkate alırsak, bir yardım ajansından ziyade bir nüfuz alanı açma aracı olarak kullanılmaya çalışıldığı aşikâr.

Bu durumda, AKP iktidarındaki TİKA'yı farklı yapan ne? Öncelikle, AKP bu ajansa kurulduğu ilk on yılda olmadığı kadar önem atfetti. Bir yandan da, uygulamak istediği dış politikayı ve nüfuz alanını genişletmeye yönelik -Cemalettin Haşimi'nin tabiriyle- "hırslı" adımlarını uygulamaya koymak için uygun alanı açabileceğini düşündü. Ancak, AKP ekonomik yardımları da aşarak kültürel "yatırımları" da arttırma ve yaygınlaştırma yoluna gitti. TİKA'nın kaynak ayırdığı ve önem verdiği projelerden bazıları Osmanlı döneminden kalma cami, külliye ve türbelerin restorastonu oldu.

Bunların haricinde, 2000 yılında başlatılan Türkoloji Projesi, AKP tarafından sahiplenilmiş ve her yıl bu projeye yapılan yatırım arttırılarak devam etmiştir. 2011'de, TİKA başkanının yönetim kurulunda bulunduğu ve mütevelli heyetinin ağırlıklı olarak kabineden isimlerden oluşturulduğu Yunus Emre Vakfı'na devredilen proje, hakim ekonomi ve kalkınma anlayışının ihracının yanında Türkçe'nin de ihracını amaçlamaktadır.

Yeni sömürgeci ilişki kurmanın önemli ayaklarından birinin dil ve kültür üstünlüğünün kurulması olduğunu düşünürsek, TİKA'nın bir araç olarak sömürgeciliğe bir adım daha

yaklaştığını söyleyebiliriz. Böyle bir üstünlük ilişkisi Türkiye gibi erkek egemen dilin kuvvetli olduğu bir ülke için "hamilik", "abilik" gibi bir pozisyonlanmada karşılığını buluyor.

Buradaki hamilik ilişkisi, tek taraflı bir ilişkiyi temsil etmekten ziyade iki taraflı yapılan yardımlar karşılığında bir minnettarlık hedefliyor. Bir tarafta gelir eşitsizliği, eğitimsizlik, altyapı eksiklikleri gibi hem insan haysiyetini ayaklar altına alan hem de yoksulluğu sürekli yeniden üreten bir durum varken, öte yanda -yine Haşimi'nin ifadesiyle- "himmetiyle insanların gönlünü kazanan" üstün bir figür duruyor. Buradan bir ast-üst ilişkisi doğmakta. Bu ilişkinin ve yardım edenin beklenti içinde olması durumunu, Tayyip Erdoğan'ın Arnavutluk'a yaptığı ziyarette de gördük. Arnavutluk Türkiye'nin dış yardım gönderdiği, anaokulları ve okullar açtığı bir ülke. Arnavutluk'a armağan olarak yapılan caminin temel atma törenine katılmak için ülkeye giden Erdoğan, burada Gülen Cemaati olarak bilinen grubun faaliyetlerinin durdurulmasını talep etmişti. Ziyaret sonrası, bir parlamenter Arnavutluk meclisinde yaptığı konuşmada, Türkiye'nin yardım yaptığını söylerken taleplerle gelmesinden şikayet etmişti. Böyle bir talep bile tek başına dış yardımlar üzerinden kurulmaya çalışılan ilişkinin niteliğini dışavuruyor.

Sömürüden pay almama şikayeti

Dış siyasette etkili olma adına Fidan, Haşimi ve Davutoğlu'nun sürekli vurgu yaptığı hakim olan dünya düzenini değiştirme kaygısının ve yine ortaya konan büyük ve güçlü Türkiye fikrinin hedef aldıklarının aslında ast-üst ilişkisinin yarattığı haysiyet kırıcı ve çarpıklaştırıcı ağlar değil sadece, bu ağlarda Türkiye'nin de pay isteği olduğu görülebilir. "Paradigma kırıcı" olarak gösterilmeye çalışılan bu ilişkilenmenin yalnızca üst konumdakinin adını değiştirmekten ibaret olduğu ortaya çıkıyor. Bunu yaparken de Türkiye'ye atfedilen Müslüman demokratik ülke kimliği ve Osmanlı Devleti'nin devamı olma kurgusu kullanılarak amaçlanan ast üst ilişkisinin üzerine yardımseverlik perdesi çekilmiş oluyor.

Aslında, burada bahsettiğimiz şey basit bir kalkınma yardımından veya insanî yardımdan farklı bir öykü. Ön planda görünen Türkiye'nin çevresindeki az gelişmiş ülkelere yaptığı, onları dünyaya daha entegre ve müreffeh yapma kaygısı belki. Ama yapılan yardımların niteliğine ve bu ülkelerle kurulan ilişkilere baktığımızda, yeni bir sömürü ilişkisiyle karşılaşıyoruz.

AKP iktidarı kendini mevcut uluslararası düzenden rahatsız, mazlumların "kurtarıcısı" bir politik aktör gibi göstermeye çalışsa da, asıl meselenin Türkiye'nin sömürü ilişkilerinden pay alamayan, dışarıda kalan bir oyuncu konumunda kalmasından şikayet olduğu görülüyor. TİKA ise bu yönde uygulanan politikaların bir aracı.

Her ne kadar AKP iktidarı kendini mevcut uluslararası düzenden rahatsız, mazlumların "kurtarıcısı" bir politik aktör gibi göstermeye çalışsa da, asıl meselenin daha ziyade Türkiye'nin devam eden sömürü ilişkilerinden pay alamayan, bu nedenle de dışarıda kalan bir oyuncu konumunda kalmasından şikayet olduğu görülüyor. TİKA ise bu yönde uygulanan politikaların bir aracı olarak nitelendirilebilir. Bu araç üzerinden yapılan yardımlar ve yürütülen projeler dünyanın farklı yerlerinde Türkiye'nin hegemonik yayılmacı dış politikasını da gösteriyor. Fidan, Haşimi ve Davutoğlu gibi Türkiye dış politikasının belirlenme sürecinde etkili olan aktörler de yazılarında bu anlayışın temelini vurguluyor.

Kaynakça

- http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihcemiz-222
- Fidan, Hakan; Nurdun, Rahman (2008), Turkey's role in the global development assistance community: the case of TIKA (Turkish International Cooperation and Development Agency), Journal of Southern Europe and Balkans Online, p. 1-20.
- Davutoğlu, Ahmet (2001), Stratejik Derinlik, İstanbul: Küre Yayınları
- Haşimi, Cemalettin (2004), Turkey's Humanitarian Diplomacy and Development Cooperation, Insight Turkey, v. 16, Issue 1, p. 127-145
- TİKA (2013), Kalkınma Yardımları Raporu 2013, Ankara

DEMOKRASİ

7 Haziran seçimleri: seçmek için seçenek lâzım

Büşra Ersanlı

Siyasî partilerin de miyadı doldu, temsil işlevi artık çok fazla dolanıyor, birçok aracısı, birçok taşeronu var. Doğrudan buluşamıyor talep ve temsil. Halkın talepleri sokaktaki seslerde kaldı, sivil toplum örgütlerinin çağrıları havada asılı. Ülkemizde merkez denilen yerde bakanlıklar, bürokrasi şişmiş şişmiş patlamak üzere, hantal devlet çöküntü içinde, inşaat molozu gibi. Uğultu var, gürültü var, şiddet var.

Büşra Ersanlı
Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Aynı üniversitenin Siyaset Bilimi ve Uluslararası ilişkiler bölümünde doktora yaptı. 1990 yılından beri Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası ilişkilerde öğretim üyesidir. Barış ve insan hakları aktivisti de olan Büşra Ersanlı 2009 yılında DTP parti meclisine seçildi. 2011 yılında BDP parti meclisi üyesi ve anayasa komisyon üyesi iken TMK çerçevesinde tutuklandı. 2012 Temmuz ayında tahliye oldu. Kitapları arasında İktidar ve Tarih: Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu (1929-1937), Her Yerde Her Zaman Siyaset, Bağımsızlığın İlk Yılları (Derleme), Türkmenistan'da Toplum ve Kültür (Derleme), Saz'ın Söz'ün Ateş'in ülkesi Azerbaycan (Derleme), Türkiye Siyasetinde Kürtler (Derleme) ve 2011-2012 yıllarını kapsayan siyasi cezalandırma üslup ve kültürünü ve bizzat cezaevi tanıklığını aktardığı Bulut Falı bulunmaktadır.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen dünyanın birçok ülkesinde ve Türkiye'de temsil için seçimler oluyor, yarışan partiler kazanıyor veya kaybediyor. Bizde bu yarış çok eşitsiz şartlarda oluyor çünkü yüzde 10'luk baraj sistem tarafından istenmeyen muhalefete karşı silah yapılmış: 30 yıldan fazladır böyle. Dahası, bazı partiler diğerlerinin varlıklarına saygı duymuyor, hatta onları yok saymaya devam ediyor. Demokrasilerde siyasî partiler birbirlerini yok saydıklarında nasıl yarışabilirler, neyle yarışabilirler?..

Partilerin seçenek yaratamayan tıkanmaları, iktidar partisinin televizyon kanallarının ve yazılı basının önemli bir çoğunluğunu ele geçirmiş olması, toplumsal ve düşünsel hayatımızı doğrudan etkileyen edebiyat ve sanat kurumlarının, şehir ve kültür alanlarının tahribatı veya engellenmesi ya da iktidar odaklarına dönüştürülmesi, ilk ve orta öğrenim alanlarının ilkesiz, dağınık, yöntem ve ilke dışı muhafazakâr bir hedefle kuşatılması, üniversitelerde kadrolaşma yoluyla özgür bilim üretiminin kısırlaşması, sosyal medyanın da benzer hedeflerle sık sık dinamitlenmesi: işte son on yılımızın özeti budur. 7 Haziran 2015 seçimlerinden hemen önce sokak savaşına benzeyen saldırılar, bombalamalar oldu Türkiye'de. Çoğu Halkların Demokratik Partisi'ne (HDP) yönelikti, ama diğer partilere de tek tük saldırı oldu. Nihayet "Kürt anasını görmesin" barajı aşıldı, üstelik etnik ağırlıklı bir siyasî Kürt muhalefetinden çok daha geniş yelpazeye yayılmış bir siyasî örgüt tarafından. Baraj aşıldı ve halk, oylarıyla son on yılın özeti olan kuşatmayı, önyargıyı örgütleyen zihinleri ve onların boğucu sınırlarını yıktı. HDP, Gezi isyanıyla şehre geri kazandırılmaya başlanan renkleri bize geri getirdi. Sosyal ve kültürel eşitliğe birkaç adım daha atılmış oldu.

Seçimlerine giden yolda AKP fenomeni

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) fenomeni 13 yıl sürdü, hâlâ da sürünerek sürüyor. Kürt illeri büyük ölçüde 1990'lardaki Özal efsanesine takılı kaldığından çoğunluğu önce AKP'yi refahı yükseltecek bir güç gibi gördü, "belki kaderimiz bu parti ile değişir" diye düşündü. Aslında, ülke her bölgesinde biraz olsun refah bekliyordu. Örtülü yurt içi yurt dışı ödeneklerle, örtüsüz vergilerle bu refah kısmen karşılandı. İlk döneminden sonra, 2007'de AKP'ye bağlılık arttı, bağımlılık başladı. Bunun en önemli nedenlerinden biri de askerî vesayete dava açabilme cesareti göstermiş bir parti olmasıydı. Faili meçhuller ortaya çıkacak sandı halk. Ancak ne refah ne de dava sağlıklı bir süreklilik inşa etmek üzere kurgulanmadı. Refah da palyatif oldu, dava da birçok hatalarla ve eksiklerle sürdürüldü, bazı insanlar yok yere mağdur edildi, yargılanması gerekenlerden numunelik birkaçı beş yıldızlı butik cezaevlerinde kısa süreli ağırlandı.

Kürtler arasında alternatif yaratmak için,

© Şahan Nuhoğlu

üstelik arkasında onca bedel biriktirmiş olan parti geleneği (Demokratik Toplum Partisi ve sonra Barış ve Demokrasi Partisi) ise tüm çalışanlarıyla birlikte cezaevi, kapatılma, yeniden cezaevi yeniden kapatılma ve böyle giden bir talihle karşı karşıya kaldı. On bine yakın kişi tutuklandı. Hâlâ bunlardan en az dörtte biri tutuklu. AKP Kürtlerin muhalefetini temsil eden bu parti geleneğini tanımazlıktan geldi, ona hakaretler yağdırdı. 2015 seçimleri öncesi bu hakaretleri doruk noktasına taşıdı.

Tam iki yıl önce her renkten düşünceden kentlilerin Gezi'deki özgürlük isyanını amansızca bastırmaya yeltendi, "polislere destan yazdırttı". Gençler öldü. 2013 Newroz'undan sonra "barış sürecine girdik artık insanlar ölmüyor" yorumları da birkaç ay sonra Taksim Meydanı'nda gaza boğuldu. İktidar partisinin Suriye üzerinden beş yıldır yürüttüğü Kürtleri köşeye sıkıştırma yollu "güvenlik" projesi daha büyük sosyal, siyasal, ekonomik çıkmazlar yarattı.

CHP son ana kadar kararsız kaldı

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) önce milliyetçiliğinin dozunu arttırır gibi oldu, demodeliğini sürdürdü, ancak son seçimler öncesi hiç olmazsa ekonomik alanda bir çağdaşlaşma atılımı yaptı ve insan hak ve hukuku konusunda bazı ilkesel duruşlar sergiledi. Bunlara rağmen CHP barış müzakereleri konusunda bir kuvvet gösteremedi, hep çelişkili mesajlar verdi; zaman zaman Kürt nefreti zaman zaman da Kürt hoşgörüsü sergileyen üyeleri oldu. CHP önyargılarından kurtulamadı, AKP karşısında güçlü bir siyasal seçenek gösteremedi ve olduğu yerde saydı. Oysa, çok önceden AKP zayıflasın diye HDP'nin meclis çalışmalarını destekleyebilir, insan hak ve hukukunda, yargı konusunda, anadilde eğitim konusunda çok açık bir tavır gösterebilirdi. Öyle yapmadılar, hatta anayasa komisyonunda en temel hak olan anadilde eğitim hakkını savunan kendi üyesini dahi protesto eden tavırlar ortaya koydular. Yeniden, yeniden milliyetçiliğe savruldular. Çağdaş hakları, çeşitliliğin dinamiğini izleyebilselerdi belki de böylelikle gerçek sosyal demokratlardan daha fazla oy alabilirlerdi. Daha fazla alabilecekleri oy HDP oyunu eksiltmeyecekti. Daha fazla alacakları oy AKP'den bıkmış liberal sempatizanlardan gelecekti. Ama olmadı, oyları yerinde saydı. CHP'den HDP'ye giden oylar asla ödünç oylar değildir, HDP'ye oy verenler çağdaş ilkelerin yarattığı ufkun cazibesi ile tercihlerini yaptılar.

> Halkın istediği seçenek AKP'nin beklemeye alınması. Yani HDP, CHP ve MHP'nin 1. Yolsuzluklar, 2. Baskıcı güvenlik yasası 3. Yargı bağımlılığı 4. Sınır güvenliği ve göçmenlerin sorunlarını çözmeye yönelik ilk adımı atabilecek davaları, yasaları başlatmak ve seçime bir yıl sonra barajı da düşürmüş olarak gitmek… Bu yapılabilir.

Kürtlerden, Ermenilerden, Alevilerden nefret edenler Türkleri de sevemezler

Millietçi Hareket Partisi (MHP) milliyetçiliğin en katı ve ilkel noktasında ayak diredi, ancak yolsuzluklar ve güvenlik yasası konusunda tavır aldı, Cumhurbaşkanının aşırı benmerkezci tavrını eleştirmede geri kalmadı; özgürlükler ve demokrasiden sık sık söz etti, yargıdaki bozulmayı sürekli gündeme aldı. Ne var ki, bu duruşun temel altyapısı olan çoğul olana kabul ve saygı meziyetini gösteremedi. Barış sürecini ortadan kaldırarak bir kazanç sağlayabileceğini düşündü ve en kötüsü HDP'yi farklı bir parti olarak tanıma fikrine hiç yanaşmadı. Tamamen geriye düştü, kısmî olarak nefret oylarından topladı. Demokrasilerde buna kazanç denemez, istikrarsızlığa yol açmak denebilir ancak. MHP "demokrasinin temel ilkesi birden çok parti gerektirir" anlayışı noktasına bir türlü gelemedi. 1970'lerin ikinci yarısında kurulan Milliyetçi Cephe hükümetlerinin sağ "plüralizm"ine inandı hep. Kanımca Türkleri de kalpten sevemedi, onları efsaneden sevdi. Oysa, Türklerin de değişime çok ihtiyacı var ve Türkler arasında milliyetçiliğin kendilerine bir şey kazandırmadığını anlayanların sayısı arttı. MHP'nin en büyük engeli değişen dünyanın gelişen değerlerini idrak edememektir. HDP'yi yok saymanın aslında çağdaş değer ve ilkelere sırt çevirmek olduğunu analiz edemiyorlar. Onlar hâla milliyetçi nefret ve antikomünizm, anti-Kürt, anti-Ermeni, ve Türk sevmeyen dar yolun yolcuları. İnkârcılığa sadık bir duruşları var. Bu durum da geçici düşmanlıklardan biraz oy toplamalarına yardımcı oldu. Diğer artan oyları hukuksuzluğa ve yolsuzluğa isyan eden milliyetçilerden geldi.

CHP-AKP koalisyonu barış sürecini şimdikinden daha geriye götürmez, belki CHP'nin sosyal demokrasi konusunda güçlenmesine yol açabilir. Ancak, yolsuzluk ve yargı krizi çözülemez. Bu da çelişkileri arttırır.

Eğer diğer iki eski muhalefet partisiyle koalisyona girip seçim öncesi savunduğu diktatörlük karşıtı duruşuna geri dönemezse, MHP yeniden baraj altında kalma ihtimali yüksek olan bir parti. Ancak Meral Akşener eş-başkan olursa belki bir nebze nefret söylemi azalabilir. Oysa, yolsuzluklar ve güvenlik yasası ile mücadele edip yol temizliği için koalisyon yapabilirdi muhalefet partileriyle. Ancak o zaman geleceğe doğru bir ufuk yakalayabilirdi. Belki Türkleri de sevebilirdi, sınırdaki Türkmenleri daha aktif savunabilirdi. MHP koalisyon tartışmasında "HDP'ye bakanlık vermeyi tabanımıza anlatamayız" diyor. "Kürt anasını görmesin"den "Kürt bakan olmasın"a geldik. "Gelişme"ye bak!

HDP'nin yükselişi Türkiye'yi demokratik dünyaya yaklaştırıyor

Halkların Demokrasi Partis (HDP) sistemin bilinen partilerinden biri değil; büyük acılarla birlikte çağdaş dünyanın tüm sevinçlerini taşıyor. Bir yandan 1990'lı yılların Halkın Emek Partisi (HEP) geleneğinin devamı, bir yandan da eşitsizlik ve hukuksuzlukların kenara savurduğu her topluluğun ve her bireyin temsilciliğini üstlenmeye çaba sarf ediyor. HEP geleneğinin muazzam direnci ve gelişiminde etkin olan en büyük güçleri, kadınlarla eşit paylaşılan siyasete inanmalarıdır. Hatta bu konuda Türkiye'deki bütün kadın örgütlerine örnek olup güç vermişlerdir. Bununla beraber, emeğin ve doğa dengesinin ilkesel rolü de bu partiye çok şey katmıştır. İşte temsilî demokrasi bu çağdaş ilkelerin barajı aşması noktasında işe yaradı. Türkiye'de çok bulaşıcı bir siyasî hastalık olan protokol/vazgeçilmez güç/statü zaafına kapılmaması için bu partiye bütün emek verenler ve destekleyenler denetimlerini esirgememeli.

Seçim sonuçları uzlaşma talep ediyor, insanlar barış ve özgürlük istiyor

Halk "uzlaşma kültürüne ihtiyacımız var" dedi. Adeta, "bir taraftan tam kopup öteki tarafa savrulamıyoruz, kendinizi toparlayın" dedi. Çünkü halkta üst akıl talebi kısmen azaldı. Özgüven ve sorgulama yetisi biraz olsun arttı. İPSOS'un araştırmasına göre uzlaşma arzusunu da en çok HDP'ye oy veren altı milyondan fazla kitle dile getirdi. HDP seçmeninin yüzde 87'si, genelde de yurttaşların yüzde 76'sı uzlaşma talep ediyor. Bu sayılar aslında birbirlerine çok yakın, çünkü bu insanların ihtiyaçları birbirlerinden hiç de farklı değil: Hak, özgürlük ve dolayısıyla özgüven sahibi olmak, herkesin en temel ihtiyacı. Ekmeğini baskı altında bir kenara itilerek yemek isteyen insan yoktur.

Koalisyon neden çok önemli? Çünkü çoğulculuğu gündelik siyasî kültüründe yaşamayı bilmeyenlerin uzlaşmaya bir biçimde zorlanması gerekiyor. Siyaset bir diyalog, görüşme, paylaşma, uzlaşma işi, birilerinin kafasında boza pişirme işi değil. Politik faaliyetlerde çatışma potansiyeli ne kadar varsa, aynı derecede, hatta bazen daha da çok işbirliği dürtüsü ve gereksinimi vardır. Ağır ağır demokratikleşme, kandırılarak "ileri demokrasi" söylemleri Türkiye'yi çok yordu. Daha hızlı demokratikleşmesi lâzım, doğrudan katılımcı ve radikal adımlarla. Dola-

yısıyla muhalif konumda 13 yıl geçiren partiler seçim öncesinde hemfikir oldukları temel konularda işbirliğinin bir biçimini yaratmak zorundalar, yurtseverlik bunu gerektirir. Bu fırsatı engellemek isteyen AKP erken seçimden yana, yani hem yüzde 10 barajını bir kez daha nefretle kullanmak istiyor hem de örtülü örtüsüz tüm olanakları, hatta hem cumhurbaşkanlığına hem de başbakanlığa ait çift örtülü ödeneği seferber ederek "belki oyumu arttırırım" diye hesap yapıyor. Halkı dışarda bırakan analizlerle yoluna devam etmek peşinde… Oysa seçim sonuçları "Halksız analizler"e son, "devlet adamı" efsanesine son mesajı verdi, paylaşmayı öğrenmenin güzel bir başlangıcı oldu barajın yıkılması.

Türkiye'de önceden de koalisyonlar oldu, ayrıca İtalya yarım yüzyılını koalisyonlarla geçirdi. İtalya bugün Avrupa'nın en güçlü demokrasilerinden biridir. Koalisyon kimseyi bozmaz, işleri yozlaştırmaz, ama ırkçılık, tekçilik ve şovenizm tüm işleri ve duyguları yerle bir ediyor.

Bugün nasıl, ne olabilir

Türkiye'de siyaset emekçilerinin uzlaşma kültürünü kendi aklına uyarlaması gerekiyor. Öyle görünüyor ki, bunu başarmaya en yakın kadrolar eşbaşkanlık sistemini benimsemiş, ittifaklara alışmaya başlamış, kendi kimliğini genişleterek güçlendirmeye çalışan HDP kadrolarıdır. "Devlet adamı" efsanesinden en fazla uzaklaşabilmiş kadrolar bunlardır. Üstelik "devlet kadını"na da yanaşmazlar, çünkü çoğul platformda yarışmak için devlet kimliğine bürünmek olmaz. Şimdi bu durumda, AKP ile MHP milliyetçiliğini perçinlemek halkın istediği bir seçenek değil. Ve barış sürecini tehlikeye sokar. Böyle bir koalisyon Suriye, sınır, göçmen gerginliğini çok arttırır. Halkın istediği seçenek AKP'nin beklemeye alınması. Yani HDP, CHP ve MHP'nin 1. Yolsuzluklar, 2. Baskıcı güvenlik yasası 3. Yargı bağımlılığı 4. Sınır güvenliği ve göçmenlerin sorunlarını çözmeye yönelik ilk adım atabilecek davaları, yasaları başlatmak ve seçime bir yıl sonra barajı da düşürmüş olarak gitmek… Bu yapılabilir. Böylece son beş yılın tüm olumsuzluklarını sırtında taşımaya başlayan "Türkiye"leşmek kavramı yerine temel noktalarda Demokratikleşmek ana hedef olur. CHP-AKP koalisyonu barış sürecini şimdikinden daha geriye götürmez, belki CHP'nin sosyal demokrasi konusunda güçlenmesine yol açabilir. Ancak, yolsuzluk ve yargı krizi çözülemez. Bu da çelişkileri arttırır.

> Koalisyon neden çok önemli? Çünkü çoğulculuğu gündelik siyasî kültüründe yaşamayı bilmeyenlerin uzlaşmaya bir biçimde zorlanması gerekiyor. Siyaset bir diyalog, görüşme, paylaşma, uzlaşma işi, birilerinin kafasında boza pişirme işi değil. Politik faaliyetlerde çatışma potansiyeli ne kadar varsa, aynı derecede, hatta bazen daha da çok işbirliği dürtüsü ve gereksinimi vardır.

Sadece ve sadece tamamen uzlaşılan maddeler üzerinde çok hızlı bir yasama yapılabilir. MHP'nin en yetkili kişileri TV kanallarından hem "vatandaşın seçimine saygı duyduğunu" belirtiyor hem de "HDP'yi tanımam, onun olduğu bir yerde olmam" diyor. Bu ne yaman çelişki! Altı milyondan fazla insanın onay verdiği bir partiyi tanımam demek oy verenlerin tümüne hakaret anlamına gelir. Halkın talebi uzlaşma, koltuk pazarlığı değil; hiçbir partinin "en vazgeçilmezi ben olayım" deme hakkı yoktur Türkiye'nin bu koşullarında.

Ne var ki, her yönden sıkıştırılmış, özgüven eksikliği yaşayan, geçim sıkıntısı çeken muhafazakâr bireyler "baş" illetinden kurtulamadı. Ülkenin partiler etrafında pervane olanlarının büyük çoğunluğu hâla tek lider özlemi taşıyor, güçlü bir liderin her şeye kadir olduğunu düşünebiliyor, ya da çaresizlikten "baş"a bel bağlıyor. Bu baş sendromu toplumsal cinsiyet açısından dilimize çok hâkim hâlâ; birçok tartışma baş kavramıyla dilleniyor. Örneğin "iki başlı" olmak kötü, "çok başlılık" felaket, "başlık" kadını satın alma parası, "başında bir erkek olsun" ailenin tek bir erkek güdümünde örgütlenmesi, "kadın başına" zayıflık ve başsızlık çağrıştırıyor. Bu minvalde medya, askerî çağrışımı da katarak tuhaf bir çoğulluğu dilinden bırakmıyor: "kurmaylar". Her haber programında partilerin kurmaylarıyla toplanmasından, kurmaylarına danışılmasından, kurmaylarıyla koalisyon değerlendirilmesinden söz ediliyor. Hiç birinin aklına politika emekçileri terimi gelmiyor, basın emekçilerini bile unutup, basın kurmaylarından söz edilebiliyorlar. Atışlar ise hiç eksik olmuyor siyasetin dilinden; ayağına sıkmak, tetiklemek, kalesini fethetmek, kuşatmak. Kurmay gücü uzlaşma kültürünün gelişmesi önünde en önemli engellerden biri. Eril tekillik çoğul seçeneklere kolay kolay alan yaratmaz.

Sadece yolsuzluk ve kadın cinayetleri konusunda koalisyon bile uzlaşma yolu açar. Cinsiyet ayrımcılığı ile etkin ve kesin bir mücadele uzlaşma kültürünün ilk ve en önemli adımı olacaktır. Kimse kimseye stop lambası dayatmasın.

DEMOKRASİ

Sürgündeki Kamp Armen

Gökhan Tan

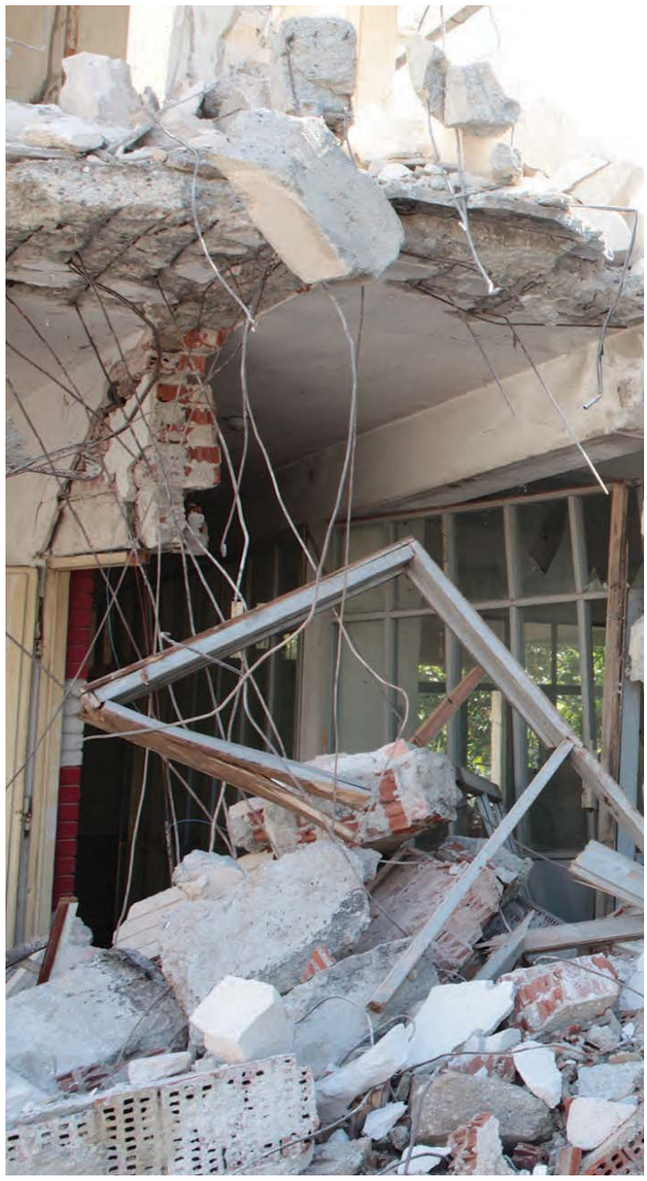

Kurtuluş'ta bir meyhane masası, en genci 61 yaşında 14 adam. 1960'ların sonunda, bugün artık olmayan Dolapdere Oktayspor'da birlikte top koşturmuşlar. O akşam, takım arkadaşları Kaya Çınar'ın doğum gününü kutluyorlar. Kâh gençliklerini yâd ediyor, kâh iki gün sonra yapılacak olan seçimlerden bahsediyor, şakalaşıyor, kadeh tokuşturuyorlar. Görüntülerinde, konuştuklarında, yediklerinde, içtiklerinde bu masayı meyhanedeki diğerlerinden farklı kılan hiçbir şey göze çarpmıyor.

Gökhan Tan
1972 Ankara doğumlu. Gazeteciliğe ODTÜ'de ekonomi öğrenimi gördüğü 1993'te başladı. Atlas ve National Geographic dergilerinde muhabir ve editör olarak çalıştı; ulusal gazetelerde pek çok haber ve yorumu yayınlandı. 2010-2013'te Radikal İki'de yazdı. 2013-2014'te BCC Türkçe için haber yaptı. En çok kültür mirası, arkeoloji, kent, imar ve medya konularına kafa yoruyor ve yazıyor. 2007'de öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladığı Bilgi Üniversitesi Medya Bölümü'nde gazetecilik dersleri veriyor.

Gözle görülmeyen ve masayı diğer masalardan ayıran tek şey, o akşam orada olabilmek için binlerce kilometre uzaktan gelmiş olmaları. Sadece 45 yıldır ABD'de yaşayan Kaya Çınar değil, masadakilerin neredeyse tümü dünyanın farklı ülkelerinde yaşıyor. İstanbul'dan 1970'lerde ayrılan bu insanlar Türkiye'de kalan akrabalarını, komşularını, takım arkadaşlarını birkaç yılda bir görebiliyor.

Memleketlerinde misafir, aidiyet hissetmedikleri yeni hayatlarında sürgünler. Ermeniler. 65 yaşındaki Kaya Çınar Tuzla Çocuk Kampı, özgün adıyla Kamp Armen'in çocuklarından biri. Gedikpaşa Ermeni Kilisesi Vakfı'nın 1962'de Ermeni çocukların yaz eğitimi için Tuzla Üç Çınar mevkiinde kurduğu Kamp Armen, hizmet verebildiği 21 yıl boyunca 1500 kadar çocuk yetiştirdi. Çoğu yetim ya da öksüz bu çocukların yaklaşık yüzde 95'inin bugün yurt dışında yaşadığı sanılıyor. Kampın durumu da, burada yetişen ve kendi yurdunda barınamayan çocuklarından farklı değil: 1983'te mahkeme kararıyla el konularak bedelsiz olarak eski sahibine verilmişti. Geride kalan 32 yılda mülk defalarca el değiştirmesine rağmen herhangi bir faaliyette bulunulmadı. 1983'te çocuk seslerinden mahrum bırakılan kamp, adeta o seslerin sahipleri gibi sürgün yaşadı.

Kamp Armen, son sahibi Fatih Ulusoy'un 6 Mayıs'ta yıkıma başlamasına dek, Ermeni toplumu dışında pek tanınan, bilinen bir yer değildi. Kampın adını biraz olsun duyuran şey, 2007'de katledilen gazeteci Hrant Dink'in buradan yetişmiş ve son yıllarında da kampın müdürlüğünü üstlenmiş olmasıydı. Gelgelelim, yıkım yıllardır bekleyen kampı ayağa kaldırdı. Önce yıkım durduruldu. Aynı gece kampın Ermeni toplumuna iade edilmesi talebiyle kampta direniş başladı. Fatih Ulusoy 23 Mayıs'ta, "Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun rica ve talimatı" ile kampı Gedikpaşa Ermeni Kilisesi Vakfı'na "bağışlayacağını" beyan etti. Direnişin 35. gününde Ulusoy'un taahhüdü henüz yerine gelmemişti. Kampın iadesine dair güncel durumu yazının devamında aktaracağım. Ama

© HRANT DİNK VAKFI

© Gökhan Tan

6 Mayıs'ta yıkımına başlanan Kamp Armen, o tarihten itibaren İstanbul'un direniş alanlarından biri oldu, dayanışma yürüyüşleri ve ziyaretlerinin yanında kampta haftasonu etkinlikleri de düzenlenmeye başlandı.

önce doğuşundan itibaren Kamp Armen'in hikâyesini özetlemek istiyorum.

"Baron" Hrant Küçükgüzelyan

Gedikpaşa Ermeni Protestan Kilisesi Vakfı Başkanı Hrant Küçükgüzelyan, çocukların verdiği isimle "Baron", Anadolu'da Ermenice eğitim veren hiçbir okulun kalmadığı 1950'li yıllarda il il dolaşıp, okuma imkânı bulamayan Ermeni çocuklarını İstanbul'a getiriyor. Aralarında öksüz ve yetimlerin de bulunduğu bu çocuklar İncirdibi Ermeni Protestan okulunda eğitim görürken, Gedikpaşa Kilisesi'nin yetimhaneye dönüştürülen alt katında barınır. Küçükgüzelyan'ın Malatya'da bulduğu çocuklardan biri, dört yaşında öksüz kalan ve İstanbul'a yedi yaşında gelen Garabet Orunöz'dür:

"Küçükgüzelyan, okul çağına gelmiş çocukları kapı kapı dolaşıp buluyor, aileleri ikna ediyor ve tüm masraflarını da karşılayarak, okumamızı sağlıyordu. Yaz geldiğinde ise bütün çocuklar ailelerinin yanına gönderilirdi. Yıl boyunca öğrendiği Ermeniceyi yaz tatilinde unutan çocuklar için bir formül bulunmalıydı."[1]

O formül, çocuklar için bir yaz kampı açılması olabilirdi. Küçükgüzelyan bu fikri 1958'de vakıf yönetimine götürür ve kabul edilir. İstanbul'da yer aranmaya başlanır. Kandilli, Beykoz ve Tuzla'da üç yer tespit edilir. Vakfın bütçesine en uygun yer olan Tuzla'da karar kılınır.

Bir azınlık vakfının mülk edinmesi, valilik muvaffakatnamesi almasına ve resmî tapu verildikten sonra bu mülkün vakıf siciline işlenmesine bağlıdır. Tuzla'daki yaklaşık dokuz dönümlük arazinin satın alınabilme-

© HRANT DİNK VAKFI

si için de İstanbul Valiliği ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne (VGM) başvurulur. Bu izinlerin alınması on ay sürer. Arazi, sahibi Sait Durmaz'dan satın alınır ve tapusu vakıf adına tescil ettirilir. Ve 1962'de, İsa Peygamberin doğum günü olan 6 Ocak'ta kampın temeli atılır. Devamını Hrant Dink'ten dinleyelim:

"Aldılar bir sabah biz 13 çocuğu… Gedikpaşa'dan yürüyerek Sirkeci'ye… Oradan vapurla Haydarpaşa'ya… Haydarpaşa'dan trenle Tuzla İstasyonu'na… İstasyondan da bir saat yürüyerek, göl ile denizi kenarlayan geniş ve uçsuz bucaksız düz bir araziye götürdüler. O zamanın Tuzla'sı bugünkü gibi zenginlerin ve bürokratların villalarıyla dolu bir mekân değil… İnce kumlu, bakir bir deniz kenarı ve denizden kopma bir göl parçası… Uçsuz bucaksız arazide bir iki ev, tek tük incir ve zeytin ağaçları ve hendek kenarlarına serpilmiş dikenli böğürtlen çalıları…

Bir de bizim kurduğumuz Kızılay çadırları… 8 ila 12 yaş arası biz 13 çelimsiz için yazları Gedikpaşa Yetimhanesi'nin beton bahçesine mahkûm olma sona ermişti… Ailelerimizi, yakınlarımızı ancak geceleri uzaklarda, parlayıp sönen kent ışıklarını izlerken anımsıyorduk. Yere düşmüş ve üst üste yığılmış yaşlı yıldızlara benzetiyorduk kent ışıklarını.

Üç yıl şafak vakti kalkıp gece yarılarına dek çalışarak kamp binasını tamamladık. En kısa boylularımızdan biri olan 'Kütük' (Zakar'a böyle hitap ederdik) bir başına çimento torbasını kucaklayıp çatıya kadar çıkarabiliyordu. Geceleri uykuda yorgunluktan altımıza işerdik."[2]

Kamp Armen ve çocukları böyle büyüdü, çoğaldı. Dink'ten altı yaş küçük olan Garabed Orunöz, 1967'de kampa ilk gittiğinde ikinci katın yarısının bittiğini, kampta hâlâ elektrik olmadığını ve suyun da kuyudan çekildiğini söylüyor.

Dink, bir başka yazısında kampın gelişimini şöyle anlatıyor:

"Ve o yazlar, yıllarca ardı sıra hep böyle devam etti. Her yaz gittik Tuzla Kampı'na. Biz çocukların sayısı da giderek arttı. Yeni kuyular açtık, su çoğaldı, yeşillikler çoğaldı. Gündüzler ve geceler boyu elle durmaksızın çektiğimiz su tulumbası da günün birinde motorlaştı. Yıllar geçtikçe ağaçlar boyumuzu geçti, binaları kapladı, kampın göğü geçit vermez oldu kızgın güneşe, gölgeleşti her bir yan. Çocuk emeğimize karışan çocuk seslerimiz gübresiydi belki de doğanın. Gelen imrenir, gören imrenirdi. "Aşkolsun " derdi herkes, "aşk olsun."[3]

"Azınlıklar 1936'dan sonra mülk edinemez"

Resmî iki uygulama, Türkiye'deki pek çok vakıf malı gibi Kamp Armen'in serüveninde de belirleyici niteliğe sahip: "1936 Beyannamesi" ve Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 8 Mayıs 1974 tarihli kararı.

İlkinden başlayalım: Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), 1935'te çıkan Vakıflar

Kanunu'na dayanarak tüm vakıflardan, ellerindeki taşınmazların listesini beyan etmesini talep eder. Bu çağrının kağıt üzerindeki amacı, yeni kurulan cumhuriyet yönetiminin düzenli tapu kayıtları oluşturmak istemesidir (Baskın Oran, bu talebin arkasındaki gerçek amacın "İslamcı cemaatlerin ekonomik kaynaklarını kurutacak düzenlemeler yapmak" olduğunu savunuyor. [4]). Tüm vakıflar, devletten gelen çağrıya uyar ve sahip oldukları taşınmazların listelerini ilgili kurumlara teslim eder. Bu uygulama "1936 Beyannamesi" olarak isimlendirilir.
Ancak, vakıflar devletten izin almak kaydıyla yeni mülkler edinebilmektedir.

1960'ların ilk yarısında Kıbrıs'ta Türk ve Yunan toplumları arasında başlayan gerilim, başta Rumlar olmak üzere, Türkiye'deki azınlıkların yaşamını da etkilemeye başlar. Yıllardır çekmecelerde bekleyen 1936 beyannameleri hatırlanır; Yunanistan'a karşı bir araç haline getirilmeye çalışılan Rum cemaati üzerinde kullanılmak istenir.[5] Devlet, vakıfların 1936'dan sonra satın alma, miras, bağış, vasiyet ve ikramiye yoluyla edinmiş oldukları mallara el koymaya başlar.

Vakıflar yargı yoluna gider, davalar açar. Mallarının iadesi için 1971'de Hazine'ye dava açan İstanbul'daki Balıklı Rum Hastanesi Vakfı da bunlardan biridir. Mahkemeler her seferinde VGM'yi haklı bulduğu için konu Yargıtay'a taşınır.

Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, 1936 Beyannamesi'nde bu yönde bir zorunluluk olmamasına rağmen, beyannamelerinde bağış kabul edeceklerine dair açıklık bulunmayan cemaat vakıflarının doğrudan ya da vasiyet yoluyla gayrimenkul edinemeyeceklerini yasal hükme bağlar.

Gedikpaşa Ermeni Kilisesi Vakfı'nın 1962'de Ermeni çocukların yaz eğitimi için Tuzla Üç Çınar mevkiinde kurduğu Kamp Armen, hizmet verebildiği 21 yıl boyunca 1500 kadar çocuk yetiştirdi. Çoğu yetim ya da öksüz bu çocukların yaklaşık yüzde 95'inin bugün yurt dışında yaşadığı sanılıyor. Kampın durumu da, burada yetişen ve kendi yurdunda barınamayan çocuklarından farklı değil.

Karar 8 Mayıs 1974'te Yargıtay Hukuk Genel Kurulu tarafından onanır ve içtihat oluşturur. Azınlık vakıflarının 1936'dan sonra edindiği pek çok mülke el konulmasının önü açılır (Kararın gerekçesinde "Görülüyor ki Türk olmayanların meydana getirdikleri tüzel kişiliklerin taşınmaz mal edinmeleri yasaklanmıştır" ifadesine yer veren Yargıtay, gayrimüslim Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını "Türk olmayanlar" diye niteleyerek Türkiye'de vatandaşlık tanımı ve uygulamasının etnik ve dinî bir temele dayandığını açıkça ortaya koyar.[6]).

1974'te çıkan karar Kamp Armen'in kapısını 1979'da çalar. Kartal 3. Asliye Hukuk Hâkimliği'ne başvuran VGM, Gedikpaşa Ermeni Kilisesi Vakfı'na tescilli tapunun iptalini ve kamp arazisinin eski sahibine geri verilmesini talep eder. Dava dört yıl sürer; mahkeme arazinin vakıftan alınıp eski sahibine verilmesine karar verir. Sait Durmaz 1962'de sattığı araziyi, üstünde kurulu olan kamp tesisleriyle birlikte hiç para ödemeden geri alır. Ermeni Protestan Kilisesi Vakfı, yasalara uygun şekilde aldığı mülkünü, hukuka aykırı bir şekilde yitirir. Vakıf Yargıtay'a başvurur ama bu girişimi de 1987'de reddedilir.

Türkiye Ermenileri Düşünce

Rakel Dink, kamptaki direnişin ilk günlerinde gerçekleşen buluşmaya gelenlere şöyle seslendi: "Hepimizin burada oluş sebebi 'bu davada ben de varım' demektir. Bunun için bizim teşekkürlerimizi beklemiyorsunuz elbette ama teşekkür ediyoruz. Tanrı'nın sözü diyor ki 'şeytan gasp etmeye, çalmaya ve öldürmeye gelir'."

© Çigdem Üçüncü/Nar Photos

Platformu'ndan Harut Özer 1974 tarihli bu kararın gerekçe gösterilerek Kamp Armen'in Gedikpaşa Kilise'nin elinden alınışını şöyle aktarıyor:

"1974'teki içtihat oluşturan 'azınlıklar bağış yoluyla mülk edinemez' kararının hemen ardından devlet, 1936'daki listede bulunmayan ve 38 yıl boyunca edinilen bütün mallara tapu iptali davası açıyor. Ama atlanan bir şey var. Azınlıklara tapu edinme hakkı zaten kısıtlıydı o dönemde. Valilik izin verirse size, mülk edinebiliyordunuz. Kamp Armen de böyleydi."

Harut Özer'e göre tapu iptal davalarının amacı, azınlıkları ve vakıflarını ekonomik olarak da güç durumda bırakmaktı. "Avukatlarımız tespit ettiler. Özellikle yaşlı birileriyse, davalar çok uzatılıyordu, üç sene, beş sene... Öldükten sonra da bunların hepsi Hazine'ye irat kaydediliyordu. Ve Hazine bunları hemen satıyordu."

Kamp Armen, son sahibi Fatih Ulusoy'un 6 Mayıs'ta yıkıma başlamasına dek, Ermeni toplumu dışında pek tanınan, bilinen bir yer değildi. Kampın adını biraz olsun duyuran şey, 2007'de katledilen gazeteci Hrant Dink'in buradan yetişmiş ve son yıllarında da kampın müdürlüğünü üstlenmiş olmasıydı.

Kamp Armen vakıftan alınıp eski sahibine verilirken bir de sufle yapılıyor, "Biz iade ettik, siz de bunu başkasına satın" diye. Çünkü genel hukuk, üçüncü şahısların bu konuda suçsuz olduğunu söylüyor. Ve bu aşamada da devlet 'benim ne günahım var, alan adam malı başkasına satmış, ben artık geri alamam' diyor.

Devletin kampa gösterdiği yoğun "ilgi" bunlarla da sınırlı kalmıyor. Kurucu müdür Hrant Küçükgüzelyan, 12 Eylül'den sonra Kamp Armen'de "Ermeni militan yetiştirdiği" gerekçesiyle yargılanıyor ve sekiz buçuk ay hapis yatıyor. Çıkınca Türkiye'den ayrılıyor ve 25 yıl boyunca dönmeyeceği Marsilya'ya yerleşiyor. Kampı son üç yılında Hrant Dink ediyor.

Kaybolmayın Çocuklar

Dink'in Kamp Armen'le ilgili ilk yazılarından belki de en akılda kalanı, 1998'de kaleme aldığı "Kaybolmayın Çocuklar" başlıklı yazıdır.[7] Garabed Orunöz'ün, anneleri öldüğü için üç buçuk aylıkken Malatya'da evlatlık verilen ve 15 yıldır görmediği kız kardeşi Filor'u 1977'de kampta bulmasını anlatır o yazıda Dink.

Kamp Armen'in kısa öyküsü "Kaybolmayın Çocuklar" 2010'da film oldu. "Kampın ekmeğini yemiş, suyunu içmiş" çocuklar ise yıllar sonra ilk kez Orunöz'ün girişimiyle, Hrant Dink'in ölümünün ardından buluştular, Dink'in "Atlantis Uygarlığı"nda . 2008'de 130 kişiydiler, 30 kadarı yurt dışından gelmişti. Her yıl Nisan'ın son haftasında orada oldular.

"Benim keşkelerim var" diyor Orunöz, "Hrant ağabey 'Kendi hikâyelerimizi kendimiz yazalım' derdi. Flor'la yıllar sonra birbirimizi bulmamızın öyküsünü benim yazmamı istemişti. O yaşarken yazamadım. Sonra aklında kaldığı kadarıyla, kısaca yazdı. Keşke birlikte yazabilseydik. Keşke filmi birlikte çekebilseydik. İşte bu nedenle sahip çıkıyoruz kampımıza. Bir daha 'keşke' dememek için! Burayı geri istiyoruz!"

Giderek de artıyor sayıları. Yıkımın yapıldığı 6 Mayıs'ta başlayan direnişin paydaşlarından "Ermenilerin öz örgütü" Nor Zartonk İnisiyatifi'nin eşbaşkanı Sayat Tekir, toplumun Hrant Dink'e duyarlılığının kampa ilgi ve desteği arttırdığını söylüyor:

"Kamp Armen'in Hrant Dink'le birlikte anılması burası için bir şans. Ama onlarca Kamp Armen var. Ermeni toplumuna ait olup gasp edilen, göz koyulan, rant peşinde koşanların iştahını kabartan her yerin bir Hrant Dink'i yok. Öğrenimini vakıf bursuyla yürüten biri olarak söylüyorum. Vakıf malları bizim toplumumuz için önemli. Sosyal güvenliği olmayan birçok Ermeni var."

Yıkımla birlikte bu toplumda daha yüksek sesle dile getirilen talep "bize ait bir mülkü elimizden nasıl aldılarsa, aynı şekilde geri versinler" çizgisinde. Sayat Tekir, "Azınlık toplumlarının biat etmesi için çabalıyorlar. 'Kamp iade edildi' yalan haberini yayan Markar Eseyan gibileri, 'iktidarla iyi olun, istediğinizi alın' diyerek onlara destek veriyor. Oysa belki de ilk kez bir yeri direnerek kazanacak Ermeniler. Kamp Armen direnişi, birleşen halkların gücünü gösteren iyi bir örnek" diye devam ediyor.

Büyükler gençlerden daha temkinli. "Parmaklarımız tapuya değiyor ama henüz elimizle alamıyoruz" diyor Garabed Orunöz, henüz sonuçlanmayan tapu devir görüşmeleri için.

Aidiyetin iadesi

Kamp Armen Ermeni toplumu için sembolik anlamı yüksek bir yer. Kamptan yetişen çocuklarının tamamına yakınının yurt dışında yaşadığını söyleyen Harut Özer, özellikle diasporadaki Ermenilerin yurtlarıyla bağının korunması gerektiğinin altını çiziyor:

1983'e kadar Ermeni yetimlerini misafir eden Kamp Armen'in yıkım haberi alınınca kampta nöbet tutmaya başlayan siviller arasında genç kuşak kadar yıllarını burada geçirmiş insanlar da vardı. 1970'e kadar kampta kalan Sivaslı Ohannes Tecer de kampın eski bir sakini olarak protestolara omuz verdi.

"Buranın ekonomik bir getirisi yok. Ama sosyal olarak çok büyük bir önemi var. Bugün Türkiye'yi dışarıda temsil eden ve devletin en çok çatışma ürettiği, diaspora dediği yerlerdeki gençler burada yetişti. Yurt dışında birçok alanda çalışanlar onlar. Dolayısıyla onların burayla bağlarını, aidiyet duygularını sağlayan bir konumu var Kamp Armen'in. Bizim tek talebimiz bu çocukların aidiyet duygularının iadesi."

Özer'in görüşleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin dört yıl aradan sonra Kurtuluş'taki meyhanede buluşan 14 Ermeni'ye borcunun ne olduğunu özetliyor.

Kampı yıktırdığı 6 Mayıs'ta ulaştığım Fatih Ulusoy, bu yazıda aktarmaya çalıştıklarımın hemen hepsini hayatında ilk kez duyuyordu. Yıktığı yere, hayatı Gedikpaşa Yetimhânesi'nde geçen çocukları rencide etmemek için kamp dendiğini de bilmiyor, Ermenilerin pansiyon gibi kullandığı bir mekân olduğunu düşünüyordu. Bildiği şeyler, Tuzla'da yat limanı ve dev bir eğlence merkezi inşa edildiği ve bu nedenle arazisinin prim yapacak olmasıydı.

Kampın gerçek sahiplerine iade edilip edilemeyeceği ise Fatih Ulusoy'un 23 Mayıs tarihli "Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun rica ve talimatı ile" kampı Gedikpaşa Ermeni Kilisesi Vakfı'na "bağışlayacağı" beyanında saklı. 7 Haziran seçimlerinden sonra Başbakan Davutoğlu, verdiği talimatın yerine getirildiğini görecek konumda olacak mı, bilemiyoruz. Ancak görünen o ki, devir gerçekleşse bile bu bir bağış olmayacak.

Kampın gerçek sahiplerine iade edilip edilemeyeceği ise Fatih Ulusoy'un 23 Mayıs tarihli "Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun rica ve talimatı ile" kampı Gedikpaşa Ermeni Kilisesi Vakfı'na "bağışlayacağı" beyanında saklı. 7 Haziran seçimlerinden sonra Başbakan Davutoğlu, verdiği talimatın yerine getirildiğini görecek konumda olacak mı, bilemiyoruz.

1 Bkz. Orunöz , Garabet; "Bu yazı Kamp Armen çocukları için yazıldı", Evrensel Gazetesi, 3 Mayıs 2015
2 Bkz. Dink, Hrant; "Davacıyım Ey İnsanlık", Agos Gazetesi
3 Bkz. Dink, Hrant; "Aşk Olsun", Agos Gazetesi, 5 Temmuz 1996
4 Bkz. Dilek Kurban ve Keban Hatemi (2009): Bir "Yaban"cılaştırma hikâyesi: Türkiye'de Gayrimüslim Cemaatlerin Vakıf ve Taşınmaz Mülkiyet Sorunu, İstanbul, TESEV Yayınları, s. 14
5 Bkz. Dilek Kurban ve Keban Hatemi (2009): Bir "Yaban"cılaştırma hikâyesi: Türkiye'de Gayrimüslim Cemaatlerin Vakıf ve Taşınmaz Mülkiyet Sorunu, İstanbul, TESEV Yayınları, s. 14
6 Bkz. Dilek Kurban ve Kezban Hatemi (2009): Bir "Yaban"cılaştırma hikâyesi: Türkiye'de Gayrimüslim Cemaatlerin Vakıf ve Taşınmaz Mülkiyet Sorunu, İstanbul, TESEV Yayınları, s. 14-15
7 Dink, Hrant; "Kaybolmayın Çocuklar", Agos Gazetesi, 8 Kasım 1998

EKOLOJİ

Türkiye'de ve dünyada küçük aile çiftçiliği ve yeniden köylülük

Cengiz Aktar

Önce doğru bilinen yanlışlar, birkaç rakam ve birkaç tespit: "Tarım geri, iptidaî bir faaliyettir. İllâki yapılacaksa yoğun bir biçimde ve insansız yapılmalıdır." "Hava, su ve toprak sonsuzdur. Tepe tepe kullanılabilir."

Cengiz Aktar
1955 yılında İstanbul'da doğan Cengiz Aktar, Galatasaray Lisesi'nden mezun olmuş, 1982 yılında Panthéon-Sorbonne'dan Ekonomik Epistemoloji dalında doktora derecesini almıştır. İstanbul Politikalar Merkezi Kıdemli Uzmanıdır. Profesyonel hayatının 22 yılını geçirdiği Birleşmiş Milletler Örgütünde direktörlükten emekli olan Aktar, AB genişleme ve bölge politikalarına ilaveten Türkiye'de etnik ve dini azınlıklara yönelik bellek politikaları, ademimerkeziyet politikaları ve ekoloji politikaları üzerine çalışmaktadır. 1999 yılından bu yana farklı AB politikaları üzerine Galatasaray ve Bahçeşehir Üniversitelerinde çeşitli dersler vermiştir. Taraf ve Today's Zaman gazetelerinde köşe yazarlığına devam etmekte, 1999 yılından beri Açık Radyo'da AB ile ilgili gelişmeler üzerine yorum yapmaktadır.

Bunlar iki temel galat-ı meşhur, yani doğru bilinen yanlışlar. Türkiye'ye de özgü değil, küresel! Türkiye onyıllardır gelişmiş dünyanın ve ona benzemeye çabalayanların yaptığını yapıyor.

Topraktan başlayalım…

Türkiye tarımını ve hayvancılığını canla başla lağvediyor ve bunu modernlik zannediyor. Süreç bu iktidar döneminde çok hızlandı. AKP zaten yıllardır var olan baskın zihniyeti doruğa taşıdı.

Rakamlar kendiliğinden konuşuyor. 1990'da Türkiye'de istihdam edilenlerin yüzde 46'sı tarım sektöründe çalışırken, bugün yüzde 24,7. Yani her dört çalışandan biri. İstihdamda tarım sektörünün payı son 20 yılda yaklaşık yüzde 50 azaldı.

TEPAV'ın araştırmasına göre, kayıtlı çiftçi sayısı 2013'te 2012'ye oranla yüzde 12 azalarak, bir milyonun altına düşmüş durumda. Ziraat Odaları Birliği rakamlarına göre, 1995-2013 arasında toplam tarım alanları yüzde 11,3 azalarak, 23,81 milyon hektara gerilemiş. Sadece Türkiye'de değil, dünya üzerinde de çiftçiliği ortadan kaldıran, tarımı da şirketleştiren bir eğilim var. Avrupa'da iki dakikada bir çiftçi iflas ediyor. Türkiye'de elli saniyede bir.

Bu gidişat her yerde: Akademideki yansılamalarına bakacak olursak, bu memlekette en az ilgi gören ve o ölçüde de eğitim seviyesi düşük bölümler ziraat mühendisliği, veterinerlik ve tarım iktisadıdır.

Bakanlığın adına bakacak olursak, artık köyü hatırlatacak bir ibareye rastlayamazsınız. Önce Köy Hizmetleri'ni kapattılar, sonra bakanlığın adından Köyişleri silindi. Başbakan köyler şehirleşmeli diyor ya. Böylece köylü ülke olmaktan kurtuluyoruz, sözüm ona! Kendi tarım arazilerini imara açan Türkiye Sudan'da 99 yıllığına 780 bin hektar tarım arazisi kiralıyor.

Doğa ile devam edelim…

Birileri iktidara "su akar Türk bakar" lafını ezberletmiş zahir. Onlar da memlekette akan su, çay, dere, ırmak bırakmamak üzere kolları sıvamış. Doğa Derneği'nin ulaştığı Devlet Su İşleri'nin 2023'teki Türkiye hidroelektrik santral ağında akmaya devam eden akarsu yok. Hepsi tutulmuş durumda.

Bunun sonu çölleşmedir, insansızlaşmadır, çevresel mülteci hareketleridir, bugünden dışa bağımlı olmuş tarımsal ve hayvansal üretimin tamamen yok olmasıdır. Çünkü su boşa akmıyor, geçtiği yere hayat veriyor! Toprakların yüzde 60'ı çölleşme ve erozyon riskiyle karşı karşıya; iki milyon hektarlık sulak alan kurudu; son 50 yılda kuruyan 36 göl buna dâhil, 14'ü can çekişiyor. 2004-2010 arasında Fırat Dicle havzalarında su kaybı 144 milyar metreküp. Bu musibet ve lüzumsuz barajlar yokken, dünyanın tarımda kendisine yeten yedi ülkesinden biriydi Türkiye. Bugün bütün böbürlenmelere rağmen yüzden fazla ülkeden toprak mahsulü ve hayvan ithal ediyor.

Doğal sit alanlarına bakalım

Bugün 1234 doğal sit alanında gerçekleştirilen ve doğaya zarar veren müdahale, koruma kurulları ve mahkemelerce hâlâ engellenebiliyor. Eğer sözümona Tabiatı Koruma Kanunu tasarısı kanunlaşır-

© Tolga Sezgin/NarPhotos

Türkiye'de kayıtlı çiftçi sayısı son yirmi yılda astronomik bir düşüş içine girerken kent içi tarım da inşaat ve rant tehlikesi altında. İstanbul'un 1500 yıllık tarım alanı Yedikule Bostanları'nda senelerdir üretim yapan elli aileye önerilen de on sene öncesine kadar tütüncülükle geçinen Soma halkına reva görülenden farklı değil.

sa hâlihazırda bağımsız olan Koruma Kurulları'nın doğal sitlerle ilgili herhangi bir yetkisi kalmayacak. Bu yasayla 3500'den fazla yerel bitki türüyle dünyanın eşsiz doğa zengini topraklarından birisi olan Türkiye'nin bu varlığı geri dönüşsüz kaybedilecek. Tarımın, doğanın ve kırsalın yok edilmesi aynı zamanda muazzam bir nüfusun kentleşmesi, işçileşmesi ve kültürel anlamda yabancılaşması demek.

1990'da Türkiye'de istihdam edilenlerin yüzde 46'sı tarım sektöründe çalışırken, bu oran bugün yüzde 24,7. Yani her dört çalışandan biri. İstihdamda tarım sektörünün payı son 20 yılda yaklaşık yüzde 50 azaldı. TEPAV'ın araştırmasına göre, kayıtlı çiftçi sayısı 2013'te 2012'ye oranla yüzde 12 azalarak, bir milyonun altına düşmüş durumda.

Köylerin şehirleşmesi

Köylerin şehirleşmesi, iktidar için ilerlemenin, kalkınmanın göstergesi. Oysa, Türkiye şehirleşmeden tıknefes olmuş durumda. Kentleşme yüzde 80'e dayandı. İdarî olarak bakarsak: 783.000 kilometrekare toprağı olan, 75 milyon civarında insanın yaşadığı Türkiye'de merkez dışındaki nisbeten yetkili, tüzel kişilik sahibi tek yönetim birimi olan belediye sayısı, bütün belediye düzeyleri dâhil olmak üzere hepi topu 1.389'dur.

Bu sayı 2006'da 3.225, 2013'te 2.950 idi. Boyutları Türkiye'nin yarısı kadar olan Almanya'da 13.854 ve Polonya'da 2.489 belediye var. Boyutları Türkiye ile karşılaştırılamayacak kadar küçük olan Avusturya'da 2.359, Çek Cumhuriyeti'nde 6.254, Yunanistan'da 900 belediye mevcut. (Belediye sayısının azalması, yerelde karar alınamıyor artık demek.)

İşçileşme, lümpenleşme, yabancılaşma

Yakın zamanda yaşanan Soma katliamını hatırlatmak kâfi. Ne diyor avukat Berrin Demir: "Bu ülkenin en verimli topraklarında yaşıyoruz. Ailem tütün ekerdi, ben küçükken herkesin ekili buğdayı, zeytini olurdu. Onların hasadı imece usulüyle yapılırdı. Tütün Yasası ve Tekel'in özelleştirilmesiyle tütün para etmemeye başladı. Alan olmayınca tütün terk edildi. Pamuk vardı o da bitti, pancar vardı o da bitti. Hiç kimse bir şey satamaz oldu. Biz ovada bile duramayız, neresi esiyorsa oraya gideriz, yeraltına soktular".

İşçileşme, ama lümpenleşme. Tarımdan onyıllardır kopan vasıfsız işgücü ne yapıyor? Şehirlerde, iş olmayan işlerde karın tokluğuna, çoğu zaman kayıt dışı çalışmaya çalışıyor. Sakalık, otopark değnekçiliği, bar diskotek zabıtası, pizza dağıtıcılığı…

Kültürsüzleşme ve yabancılaşma… Bu yeni kentlilerin yeni ihtiyaçları var. Bu anlamda tarımın, doğanın, kırsalın lağvedilmesiyle kalkınmacılık birbirini besliyor! Tüketim toplumuyla tanışıyorlar, seviyorlar tabii, alışıyorlar, borç harç daha fazlasını elde etmeye çalışıyorlar.

Yabancılaşma sade şehre göçle sınırlı değil. Kırsalın bütün bilgi birikimi yok oluyor. Kendine yeterli, doğaya zarar vermeyen haliyle sürdürülebilir bir hayat tarzı yok oluyor. Kutupta, çölde yaşam kurabilmiş olan insanın kabiliyeti yok oluyor.

Sonra da köyden yeni gelmiş kadın AVM'de kışın ortasında domatesin fiyatını yüksek bulmaya başlıyor!

Peki, ne yapmalı?

Köylü tarımı antisistemdir! Zira ticaret öncelik değildir. Bir defa tarım üretimi, kırsaldan bir-iki nesil önce kopup şehre gelmek zorunda kalanların zannettiği gibi "iptidaî" bir uğraş değil. Aksine, eğer lâyıkıyla yapılırsa "bacası tüten fabrika"dan çok daha fazla getirisi olabilecek bir faaliyet.

Organik ve doğa dostu tarım biçimleri bu yanlışlardan kurtuluşun en değerli çarelerinden birkaçı. İnsan emeği dâhil ölçüyle kullanılan girdiyi temel alıyor bu tarımsal faaliyet. Zira azamî üretim ve azami tüketim üzerine kurulu; rekabetçi piyasaya tabi; toprak, su ve havayı tepe tepe kullanan, muazzam enerji harcayan, her türlü sunî gübre, kimyasal ve GDO'yu kullanma konusunda pervasız, olabildiğince insansız tarım… Ne sürdürülebilir, ne küçük üretici ne doğa ne de tüketici için hayırlı. Sürdürülemez olduğu gibi tehlike arz ediyor.

İkincisi, doğa tahribatını önlemenin çaresi doğaya geri dönmek. AB'nin yeni politikası artık tamamen bu yönde…

Avrupa ülkeleri sanayi devrimi sonrasında kaybettikleri kırsal yaşam sanatını yeniden keşfetmek için epeydir arayış içerisinde. Zaten bizim buralar da dâhil, o değişimi daha tam anlamıyla geçirmemiş olan memleketlere duydukları ilginin nedeni biraz da bu arayış değil mi? Arayış, iklim değişikliğinin getirdiği kaygılarla son zamanlarda ayyuka çıkmış durumda.

> Toprakların yüzde 60'ı çölleşme ve erozyon riskiyle karşı karşıya; iki milyon hektarlık sulak alan kurudu; son 50 yılda kuruyan 36 göl buna dâhil, 14'ü can çekişiyor. 2004-2010 arasında Fırat Dicle havzalarında su kaybı 144 milyar metreküp. Bu musibet ve lüzumsuz barajlar yokken, dünyanın tarımda kendisine yeten yedi ülkesinden biriydi Türkiye.

AB'nin tarım politikası

İşte bu çerçevede Avrupa hızla üretim ve tüketim modellerini gözden geçiriyor. Organik tarım, biyoçeşitlilik, kırsal yaşam bu arayışların temel taşları. Çevre bilinci, tarıma ve kırsala verilen malî desteklerin artık neredeyse tek kıstası olma yolunda. Yüzyıllardır birikmiş kirlilikten ve tarımı her anlamda dümdüz etmiş üretim metodları ile tarım lobilerinden kurtulmak elbette kolay değil, ama yön belli.

AB'nin Ortak Tarım Politikası bu yönde gözden geçirildi. Doğa ve çiftçilik sistemleri arasındaki bağın içiçeliği konunun doğa koruma açısından irdelenmesini de beraberinde getirdi. Yaygın (extensive) biçimde yapılan tarımın geniş bir "tür çeşitliliğine" evsahipliği yapmasının ve desteklenmesinin gözardı edilemeyecek bir değer olduğuna kanaat getirildi.

Bu veriler, ortak tarım politikası çerçevesinde çevrenin bozulma riskinin azaltılması hedeflenerek çiftçilerin doğanın ve kırsalın korunmasında olumlu bir rol üstlenmelerinin desteklenmesini sağladı. Yani çiftçi, hayvancı sadece tarım, hayvancılık yapmaz çevreyi, doğayı da korur! AB'nin Ortak Tarım Politikası altında geliştirilen Doğa Dostu Tarım Programı (Agri Environment Programmes) stratejisi doğaya katkı sağlayan tarımsal ekosistemlerin sürdürülebilirliğini hedefler.

Buna karşılık, AB'ye üye olma yolunda olan ülkelerden istenen uyum çalışmaları tarımda tamamen AB'nin şu sırada kurtulmak istediği paradigmadan esinleniyor. AB bir yanda savaş sonrasında kurduğu ve o zamanların koşullarına binaen düşünülen aşırı prodüktivist "yeşil devrim" yaklaşımını terketmeye ve sonuçlarından kurtulmaya çalışıyor. Diğer yanda, Polonya ve Romanya örneklerinde açıkça görüldüğü gibi, üye olacak ülkelere o yaklaşımın sonuçlarından olan kırsal nüfusun azaltılmasını ve salt rekabetçi mantığı dayatıyor.

Burada yapılacak iş belli

Türkiye biyoçeşitlilik ve tarımsal hafıza anlamında eşsiz bir hazinenin üstünde oturuyor. Çin, Hindistan, tekstilde veya başka sanayilerde belini bükebilir ama tarımda değil. Ancak, Türkiye'nin kırsal nüfusunun azalmasına hiçbir durumda tahammülü yok. Temel ilke, herşeyden önce o nüfusu kırsalda yaşatacak bir politika benimsemek olmalı. Organik tarım, doğa dostu ve çevre bilinciyle yapılan aile üretimi ve kırsal kalkınma bu politikanın kilit taşları. O halde AB'yi de, Türkiye tarımına olan yaklaşımını bu politika doğrultusunda yeniden değerlendirmeye ikna etmek gerekiyor.

Uluslararası camia da boş durmuyor tabii. Uluslararası Tarım Üreticileri Federasyonu'nun kuruluş günü olan 14 Mayıs, 1984'te alınan bir kararla artık Dünya Çiftçiler Günü olarak kutlanıyor. 80 ülkeden 120 çiftçi kuruluşunun üye olduğu Federasyon, dünyada 600 milyon çiftçi ailesini temsil ediyor.

BM de, kırsal bölgelerde hem çevre koruma hem de daha sağlıklı üretim, gıda güvenliği, yoksulluk konularına çözüm olarak aile çiftçilerinin desteklenmesi gerektiğini söylüyor. Bu doğrultuda, bu yılı "Aile Çiftçiliği Yılı" ilan etti. Ne de olsa dünyada tüketilen gıdanın yüzde 70'ini onlar üretiyor. Arda kalan yüzde 30'u üreten büyük konvansiyonel tarım ise asgarî insan emeği, ama

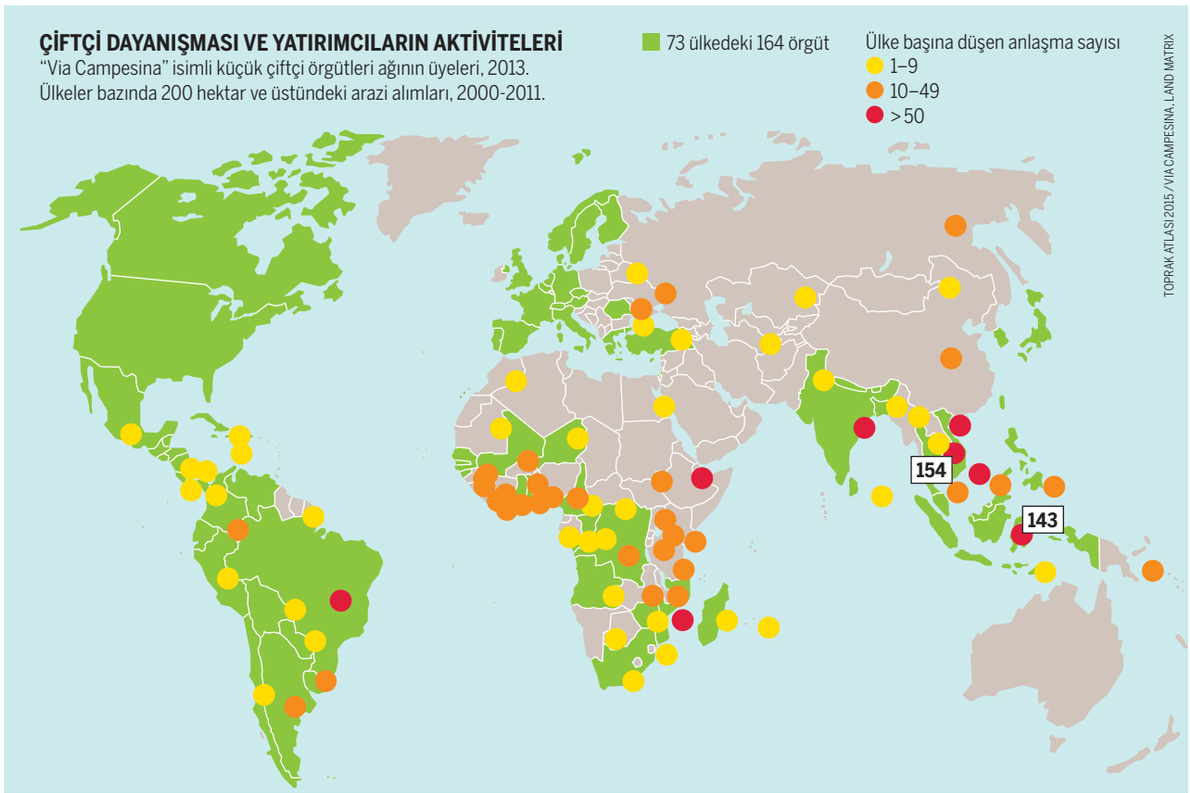

yoğun girdi kullanıyor.

La Via Campesina'yı unutmayalım! "Globalizamos La Lucha, Globalizamos La Esperanza": "Mücadeleyi Küreselleştirelim, Umudu Küreselleştirelim", Çiftçi-Sen'in de üyesi olduğu küçük çiftçilerin küresel çatı örgütü olan 73 ülkeden 164 üyesi bulunan 200 milyon çiftçiyi temsil eden La Via Campesina'nın kullandığı slogan. Sürdürülebilir tarım ve gıda güvenliği için hayatî önemdeki tohum La Via Campesina'nın temel meselelerinden biri. Mâlum, yerli tohumlar alarm veriyor. Tohumların şirketlerin tekeline alınması, monokültür, laboratuarda geliştirilen tohumlar gübre ve kimyasal ilaçla destekleniyor, su ve toprağı olumsuz etkiliyor, kendi kendine üreyemediği için de çiftçiler her yıl yeni tohum almak zorunda kalıyor.

Peki, AKP'den umut var mı?

Köhne, denenmiş kalkınma modelini körü körüne takip etmekten vazgeçip ülkenin muazzam imkânlarını değerlendirmeye başlaması ve ülkedeki tecrübeyi kaile alması mümkün mü? Tarımı, hayvancılığı tasfiye etmemesi, organik tarıma önem vermesi, temiz enerjiye yönelmesi, kentleşmenin önünü alması, Anadolu'daki tarihî mirası değerlendirmesi mümkün mü?

> Köylü tarımı antisistemdir! Zira ticaret öncelik değildir. Bir defa tarım üretimi, kırsaldan bir-iki nesil önce kopup şehre gelmek zorunda kalanların zannettiği gibi "iptidaî" bir uğraş değil. Aksine, eğer lâyıkıyla yapılırsa "bacası tüten fabrika"dan çok daha fazla getirisi olabilecek bir faaliyet.

Bu alternatiflerle hiçbir zaman ilgilenilmiyor, çünkü bunlar AKP tabanının sosyolojik yapısı ile çelişen alternatifler. Partinin genelde kırsal kökenli tabanı için kırsalı çağrıştıran bir hayat muteber değil. İlginç olan bir diğer nokta şu: Aile, adet, internet gibi pek çok konuda muhafazakâr, yani korumacı olan AKP, kalkınmanın önünde engel saydığı doğal, kültürel ve kentsel değerleri korumada tamamen gayrı-muhafazakâr.

AKP'nin en zayıf ve en çağdışı olduğu noktanın çevre ve kültür değerlerini muhafaza etme olması tesadüf değil. Kalkınmakta olan ülkelerin ezici çoğunluğunda olduğu gibi, Türkiye'de de toplumun "koruma" konusundaki bilinç düzeyi siyasetçilerinkiyle aynı. Türkiye kalkınmak, zenginleşmek, tüketmek, tüketmek, yine tüketmek istiyor. Bu şuur halinin önünü almak ilk bakışta zor, kapitalist sistemin taşıdığı imkân, rant ve iktidar çok çekici ve sonsuz. İşimiz kolay değil, ama iğneyle kuyu kazmaya devam etmeliyiz.

DIŞ POLİTİKA

Kuzey Kıbrıs: Mustafa Akıncı ile yeni dönem

Ahmet Sözen

Barış ve Demokrasi Hareketi'nin kurucularından Mustafa Akıncı'nın Kuzey Kıbrıs'ta cumhurbaşkanı seçilmesi hem Türkiye-Kuzey Kıbrıs ilişkilerinde hem de Kıbrıs'ta uzlaşma doğrultusunda yeni bir dönemi başlattı.

Prof. Dr. Ahmet Sözen
Doğu Akdeniz Üniversitesi Rektör Yardımcısı ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi. Uzmanlık alanı uyuşmazlıkların çözümü ve müzakere teknikleri olan Sözen 2008'de başlayan müzakerelerde Kıbrıs Türk tarafının heyetinde yer aldı. Son 20 yılda Kıbrıs uyuşmazlığı ve müzakereler konusunda çok sayıda makaleye imza atan Sözen'in kitaplarından bazıları: The Cyprus Conflict: Looking Ahead (Eastern Mediterranean University Publishing, 2008). Reflections on the Cyprus Problem: A Compilation of Recent Academic Contributions (Eastern Mediterranean University Publishing, 2007).

Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 19 Nisan'daki ilk turunda, adaylardan hiçbiri seçilebilmek için gereken yüzde 50 oranının üzerine çıkamamış, seçmenlerin yüzde 28'i 2010'dan bu yana görevde olan Derviş Eroğlu'nu desteklemişti. Seçim kampanyalarında "değişim" ve "temiz siyaseti" vurgulayan diğer üç önemli aday, Mustafa Akıncı, Sibel Siber ve Kudret Özersoy ise seçmenin yüzde 70'inin oyunu almıştı. 26 Nisan'daki ikinci tur, statükoyu temsil eden Derviş Eroğlu ile iki bölgeli, iki toplumlu federasyonu ve Kuzey Kıbrıs'ta değişim, temiz siyaset ve iyi yönetişimi temsil eden Mustafa Akıncı arasında bir referandum ruhuyla yapıldı. Sonuçta, ikinci turda oyların yüzde 60,5'ini alan Mustafa Akıncı yüzde 21 farkla seçimi kazandı.

Kuzey Kıbrıs 1970'lerden 2000'lere dek sağcı partiler tarafından yönetildi. 1975'ten 2005'e kadar önce devlet başkanı, sonra da cumhurbaşkanı sıfatıyla yönetimin başında olan Rauf Denktaş "Kıbrıs sorunu"nda "çözümsüzlük çözümdür" politikasına inanıyordu. Uzun yıllar, Kıbrıs Türk toplumu bir taraftan Kıbrıs uyuşmazlığı ve barış müzakereleri konusunda uluslararası toplum gözünde "uzlaşmaz" taraf olarak etiketlenmesine rağmen, çoğu hükümetin aşırı partizanlığı ve nepotizmiyle mücadele de etti. Ayrıca, Kuzey Kıbrıs hükümetlerinin ve çoğu devlet başkanının teslimiyetçilikleri, "Türkiye'nin Kıbrıs'ın iç işlerine müdahaleleri" Kıbrıs Türk toplumunun gözünden kaçmamıştır. Tüm bu faktörler Kuzey Kıbrıs'ta kızgın ve tepkili bir toplumun oluşmasına yol açtı. Bir bakıma, son cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Kıbrıs Türkleri biriken kızgınlıklarını 18 yıl sağcı Ulusal Birlik Partisi (UBP) hükümetlerinde başbakanlık yapmış ve 2010'dan beri Denktaş geleneği doğrultusunda cumhurbaşkanlığı yürüten, Rauf Denktaş'tan sonra Kuzey Kıbrıs'taki statükoyu temsil eden en önemli kişi olarak Derviş Eroğlu'na yöneltti.

Federasyon yanlıları için umut

Mustafa Akıncı'nın siyasî kariyeri, 1976'da, 28 yaşındayken Lefkoşa Belediye Başkanı olmasıyla başlar. Siyasete girmesinden bu yana hep çalışkan, kararlı ve ciddi duruş sergileyebilen, çürümüş siyasete bulaşmayan ve Kıbrıs'ta federatif çözümü destekleyen biri olarak bilinmiştir. Bu özelliklerinin yanı sıra, Akıncı hem Güney hem de Kuzey Kıbrıs'ta olumlu bir imaj edinmesini sağlayan Lefkoşa Master Planı ve Lefkoşa Kanalizasyon Projesi'nin uygulanması için Lefkoşa'nın Rum belediye başkanıyla işbirliğine girmiştir.

Özetle, Mustafa Akıncı'nın ismi Kıbrıs Rum toplumunda da "temiz siyaset" ve "federatif çözüm" ile özdeşleşmiştir. Bu nedenle, uluslararası toplumun gözünde yeni "Kıbrıslı Türk lider" olarak Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı seçilmesi Kıbrıs Rum politikasında federal çözümü destekleyenler için bir umut olmuştur. Hiçbir Kıbrıslı Rum lider Mustafa Akıncı gibi tüm siyasî hayatı boyunca federal çözümü, başka bir deyişle siyasal açıdan eşit toplumlar oluşturacak iki bölgeli ve iki toplumlu federasyon kurulmasını

Yüzde 60,5 oyla KKTC'nin yeni cumhurbaşkanı seçilen Mustafa Akıncı, onyıllarca sağcı hükümetler tarafından yönetilen Kuzey Kıbrıs'ta statükoya karşı değişimi, temiz siyaseti ve iki toplumlu federasyon tezini temsil ediyor.

destekleyen bir Kıbrıslı Türk liderin barış müzakerelerine girişimini reddedecek lükse sahip değildir. Bu yüzden, müzakere masasını terk etme fırsatını hiç kaçırmamış Kıbrıslı Rum lider Nikos Anastasiades "iki devletli" çözümün sıkı takipçisi olan Derviş Eroğlu ile barış görüşmelerini askıya almış olmasına rağmen, bu kez Mustafa Akıncı ile müzakerelerden kaçınma gibi bir yola kolay kolay sapamayacaktır.

Seçim kampanyasının başlangıcında Mustafa Akıncı vizyonunu ve kampanyasının içeriğini detaylarıyla kamuoyuna sunarak paylaştı. Akıncı'nın politikası dört boyutlu:
1- Çözüm merkezli politikalar,
2- Sosyal sorunlara cevap verebilme,
3- Türkiye ile karşılıklı saygıya dayalı bir ilişki geliştirme,
4- Bağımsız ve tarafsız bir cumhurbaşkanlığı.

Özetle, Akıncı Kıbrıs sorununda barış yanlısı ve uzlaşmacı bir yöntem izleyeceğini; temsilî bir figür olmaktan ziyade sosyal meselelere aktif bir şekilde katılacağını; önceki cumhurbaşkanlarının aksine tüm politik partilere önyargısız ve eşit mesafede duracağını; Kuzey Kıbrıs ile Türkiye arasındaki mevcut ilişkiyi karşılıklı saygı ve eşitlik zeminine dayanacak biçimde dönüştüreceğini savundu.

Yavru vatan değil, kardeş ülkeler

Göreve başladıktan hemen sonra Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'la yaşadığı TC-KKTC ilişkisinin doğasının "ana-yavru" ilişkisi mi, yoksa "kardeş" ilişkisi mi olması gerektiği konusundaki tartışmada sergilediği dik duruş, Akıncı'nın halkın yüzde 60,5'inin desteğini almış dört boyutlu vizyonuna seçim sonrasında sıkı sıkıya bağlı kalacağının önemli bir göstergesidir. Bir başka deyişle, Akıncı önümüzdeki dönemde Türkiye'yle, kendi tabiriyle "çatışmacı" ya da "teslimiyetçi" bir ilişki içine girmeyecek ve bu bağlamda KKTC-TC ilişkilerini uzlaşma, diyalog ve problem çözümü odaklı bir anlayışla dönüştürecektir.

Erdoğan ve Akıncı arasındaki münakaşanın ardında yatan nedenlerden birinin Erdoğan'ın Türk vatandaşlarının AKP'ye oy vermesini sağlamak üzere milliyetçi ve hamasi bir söyleme başvurduğu seçim dönemi olduğuna; dahası bu söylemin Erdoğan'ın 2009'da Davos'taki "one minute" çıkışı, ya da 2011'de Kıbrıslı Türkleri "besleme" olarak nitelemesindeki gibi tipik popülist tarzı olduğuna inanılıyor. 7 Haziran 2015 genel seçimlerinin ardından Türkiye ile Kuzey Kıbrıs arasındaki söylemsel gerginliğin ciddi bir şekilde azalacağı, ilişkilerin daha

> Mustafa Akıncı'nın ismi Kıbrıs Rum toplumunda da "temiz siyaset" ve "federatif çözüm" ile özdeşleşmiştir. Bu nedenle, uluslararası toplumun gözünde yeni "Kıbrıslı Türk lider" olarak Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı seçilmesi Kıbrıs Rum politikasında federal çözümü destekleyenler için bir umut olmuştur.

teknik, rasyonel ve daha az hamasete dayanan bir düzeyde süreceği düşünülüyor.

Avrupa Birliği ile yakınlaşma

Türk tarafı sıklıkla Yunanistan ve Kıbrıs Rum tarafı Avrupa Birliği'ne tam üyeyken Türkiye'nin üye olmaması dolayısıyla AB'nin Kıbrıs sorununda tarafsız bir rol oynayamayacağını belirtmiştir. Bu nedenle Türk tarafı Kıbrıs barış müzakerelerinde AB'nin rolünün artırılmasına daima karşı çıkmış ve geliştirilen "Kıbrıs çözümü AB değerlerine dayanmalıdır" tartışmalarına olumsuz bakmıştır. Ancak, Mustafa Akıncı'nın bu konuda katı davranmayacağına dönük güçlü işaretler bulunmaktadır. Akıncı her zaman "Birleşik Kıbrıs AB Üyeliği"ni destekleyen, AB demokrasi değerlerine, hukukun egemenliğine ve tüm yurttaşların insan haklarına saygılı bir politikacı olmuştur. Bu nedenle, Akıncı'nın Kıbrıs sorununu çözme sürecine ve sonrasına AB'nin daha fazla katılımını olumlu karşılayacağını beklemek doğaldır. Dolayısıyla, Eroğlu dönemiyle karşılaştırıldığında, AB ile Kıbrıs Türkleri arasındaki ilişkinin daha hızlı bir şekilde güçlenmesini bekleyebiliriz. Bu açıdan, Kıbrıslı yeni Türk lider ile AB (ülkeleri ve yetkilileri) arasında daha açık ve güçlü bir diyaloğun gelişmesini beklemek doğaldır.

Kıbrıslı Türkler ile AB arasında daha güçlü ve iyi bir diyalogun Türkiye ile AB arasındaki ilişkiye de olumlu etki etmesi bekleniyor. Ancak, Türkiye-AB ilişkilerinin iyileşmesi başta Türkiye demokrasisinin niteliği, hukukun egemenliği ve insan haklarına saygı olmak üzere çeşitli faktörlere bağlı. Ne yazık ki, son yıllarda Türkiye'nin bu konulardaki performansı pek de cesaret verici değil.

Kapsamlı, katılımcı ve demokratik bir barış süreci

Toplumlar arası barış görüşmeleri hakkında, Kıbrıs Türk ve Rum liderlerinden şimdiye kadar gelen sinyallerin hayli olumlu olduğunu söylemek mümkün. Müzakerelerin başlaması için gerekli arka plan, ilgili paydaşlar olarak BM, ABD, Türkiye ve Yunanistan tarafından güvence altına alınmıştır. Örneğin, Türkiye'nin süresi dolan Navtex'i (Navigational Text) yenilememesi ve Kıbrıs Rum tarafının doğalgaz arama lisansı verdiği Eni-Kogas ortaklığının aramalara ara vermesi tesadüfî değildir. Bu tür planlı adımlar yeni Kıbrıslı Türk lider ile Rum mevkidaşı arasındaki barış görüşmelerinin, müzakere sürecini saptırma ihtimali olan dış etkenlerden bağımsız ve yeni bir bağlam içerisinde başlamasını sağlamıştır. Bu nedenle, iki lider de Akıncı'nın seçiminden kısa bir süre sonra müzakereleri başlatmış, politik atmosferin olumlu şekilde evrilmesi amacıyla birtakım güven artıcı önlemlerle bu süreci- insanların BM tampon bölgesinden "öteki" tarafa geçmesini sağlayacak yeni sınır kapılarının açılmasından iki taraf arasından elektrik şebekelerinin birleştirilmesine kadar- tamamlamışlardır.

Ne var ki, Kıbrıs sorununun kısa sürede çözülebileceği konusunda bir sonuca varmadan evvel - geçmişte birçok başarısız barış görüşmelerine tanık olduğumuzu hatırlatarak- biraz ihtiyatlı olmamız gerektiğine inanıyorum. Şubat 2014'te başlatılan, Ekim 2014'te askıya alınan barış görüşmelerinin ilk turu iki liderin de mutabık kaldığı bir sayfalık ortak deklarasyona dayanıyor. ABD ve Türkiye'nin girişimi sonucunda iki lider tarafından isteksizce kabul edilen bu deklarasyon üç noktada ciddi sorunlar taşıyor.

1- Müzakereler iki tarafın da kabul ettiği resmî ya da gayrı resmî bir takvime bağlanmış değil.

2- Tarafların, müzakerelerin zeminini oluşturan ve şimdiye dek üzerinde anlaşılmış bulunan konuları kabul edip etmedikleri açık değil.

3- Müzakerelerin şekli, yani liderlerin, müzakerecilerin/özel temsilcilerin, teknik ekiplerin nasıl bir müzakere yöntemiyle, ne sıklıkta görüşecekleri belirsiz.

Yukarıda özetlediğim üzere, müzakere sürecinde ciddi eksiklikler taşıyan 11 Şubat 2014 tarihli ortak deklarasyonun Akıncı ve Anastasiades tarafından tekrar onaylandığı biliniyor. Eğer iki lider de müzakereleri başarılı bir şekilde sonlandırmak istiyorsa, barış görüşmeleri doğru bir bağlam ve yaklaşımla başlamalı ve ilerlemeli.

Son olarak, barış görüşmeleri iki lider tarafından toplumlardan tamamen izole bir şekilde yürütülmek yerine, iki toplumun da isteklerini, korkularını ve ümitlerini barış sürecine dahil etmesine imkân verecek şekilde daha kapsayıcı bir yöntemle sürdürülmeli. Bir yandan, Kıbrıs'ta çözüm umutlarını kaybeden Kıbrıs Rum ve Türk toplumlarına yeni ümitler aşılamalı, diğer yandan her iki toplum arasında var olan büyük güven boşluğunu gidermeliyiz. Bu bakımdan en önemli araç iki toplum arasında güven artırıcı önlemlerin uygulanmasıdır. Böylece olumlu bir değişim

Mustafa Akıncı (sağda) Limasollu beat grubu Kareler'in (The Squares) kurucularındandı. 1969'da ODTÜ'ye girince 1966'dan beri gitaristliğini yaptığı gruptan ayrıldı.

iki toplumun işbirliğinin mümkün ve arzulanan bir durum olduğunu gözlemleyen sıradan vatandaşların hayatlarına etki edecektir. Bu şekilde, iki toplum arasındaki güç paylaşımına dayalı bir federatif çözümün ya da büyük bir işbirliğinin olasılığı ve çekiciliği daha olgunlaşacaktır.

Güven yaratıcı önlemler arasında, iki toplum arasında mobil telefonların dolaşımı anlaşmasından tutun da çitlerle çevrelenmiş Maraş'ın açılması, Mağusa limanında Kıbrıs Türkleri'nin AB ile doğrudan ticaret yapmasına, iki toplumun tarih kitaplarının nefret ve ırkçı söylemlerden arındırılmasına kadar pek çok işbirliği alanlarına odaklanılabilir. Liderler seviyesindeki toplumlararası müzakerelere paralel bir şekilde güven yaratıcı önlemlerin hayata geçirilmesi daha önce denenmemiştir. Böyle bir yöntem Kıbrıs'ta bugüne kadar izlenen alışılagelmiş davranış kalıplarının ötesine geçecek ve barış sürecini daha kapsamlı, katılımcı ve demokratik kılacaktır. Son dönem barış görüşmeleri önerdiğim formatın işaretlerini taşımaktadır. Umuyorum ki, iki lider sadece Kıbrıs sorununun aslî konularına odaklanmak uğruna daha kapsamlı bir çözüm için gereken bu güven artırıcı önlemleri terk etmez.

> Akıncı önümüzdeki dönemde Türkiye'yle, kendi tabiriyle, "çatışmacı" ya da "teslimiyetçi" bir ilişki içine girmeyecek ve bu bağlamda KKTC-TC ilişkilerini uzlaşma, diyalog ve problem çözümü odaklı bir anlayışla dönüştürecektir.

KÜLTÜR

"Bakur: Bir Gerilla Belgeseli" Neden festivalde gösterilemedi?

Esin Berktaş

2015 yapımı uzun metraj bir belgesel olan "Bakur", İstanbul Kültür Sanat Vakfı'nın (İKSV) her yıl düzenlediği İstanbul Film Festivali'nde yarışma dışı gösterilecek bir film olarak duyuruldu. Ancak, festivalde ne bu belgeselin ne de film festivaline katılan diğer birçok film ve belgeselin gösterimi yapılabildi. Yaşanan durumun görünürdeki sebebi "Bakur: Bir Gerilla Belgeseli"nin Kültür Bakanlığı'nın istediği kayıt tescil belgesine sahip olmamasıydı.[1] Tescil belgesi ile ilgili talebin belgeselin gösterim tarihine kadar söz konusu olmamasının yarattığı infial, festivalde filmleri gösterilecek olan 21 sinemacının Bakur filminin yapımcı ve yönetmenlerine destek olmak için filmlerini festivalden çekmesine neden olmuştu.[2]

Esin Berktaş
1975 İzmir doğumlu. ODTÜ sosyoloji bölümünde okudu. Bilkent Grafik Tasarım bölümünde yüksek lisans ve MSGSÜ Sinema TV bölümünde sanatta yeterliliğini tamamladı. Türkiye ve dünya sinemalarını sosyolojik olarak inceleyen çeşitli yazılar hazırladı, çeviriler yaptı. Agora Kitaplığından çıkan 1940lı Yılların Türk Sineması kitabının yazarıdır. Halen öğretim üyesi olarak sinema ve sanat alanlarında dersler veriyor.

Ertuğrul Mavioğlu ile Çayan Demirel'in çektiği "Bakur", PKK gerillalarının gündelik yaşamlarını anlatan bir çalışmaydı ve birçok sinemacı, sanatçı ve aydın filmin engellenmesinin esas sebebinin konusu olduğuna kanaat getirmişti. PKK gerillalarının yaşamlarını, düşüncelerini, amaçlarını, ideallerini anlatan sanat eserlerinin sansürlenmesi, yasaklanması ve engellenmesi sadece bu belgesel filmde yaşanan bir durum değil.[3] Peki film festivallerinde ve genel olarak Türkiye sinema tarihinde uygulanan sansürün dayandığı noktalar ve bu unsurların bugüne kadar korunmasına neden olan hukukî ve siyasî süreç nedir?

Sinemada sansür

Sansürün hukukî anlamı "söz, yazı, resim ve ses ile yapılan her çeşit yayının denetlenmesi amacıyla devlet tarafından alınan tedbirler"dir. Türkiye'de devletin filmlere uyguladığı sansürün ana hatları 1939'da kabul edilen "Filmlerin ve Film Senaryolarının Kontrolüne Dair Nizamname" ile belirlenmiştir. Bu düzenlemeye göre:

- Herhangi bir devletin siyasî propagandasını yapan
- Herhangi bir ırk veya milleti aşağılayan
- Dost devlet ve milletlerin hislerini rencide eden
- Din propagandası yapan
- Millî rejime aykırı olan siyasî, ekonomik ve toplumsal ideoloji propagandası yapan
- Genel terbiyeye ve ahlâka ve milli duygularımıza aykırı bulunan
- Askerlik şeref ve haysiyetini kıran ve askerlik aleyhinde propaganda yapan
- Memleketin inzibat ve emniyeti bakımından zararlı olan
- Suç işlemeğe tahrik eden
- İçinde Türkiye aleyhtarı propaganda vasıtası olacak sahneler bulunan filmlerin gösterimine izin verilemez.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında hem ithal filmleri hem de ülkede üretilen yerli filmleri sınırlamakta ve denetlemekte kullanılan bu yönetmelik sinemacı ve siyaset adamlarının farklı tarihlerdeki girişimlerine rağmen 1980'li yıllara kadar çeşitli değişikliklerle uygulanmaya devam etmiştir. Ancak, bu temel maddeler yasal olarak sansürün belkemiğini oluşturan düşünceleri yansıtır. Bu yönetmeliğe göre devletin "resmî" millî birlik, millî bütünlük, ideoloji, propaganda, sembol, askerî yapılanma, dinî değer, cinsellik, ahlâk anlayışı vatandaşlar tarafından yorumlanabilir, gösterilebilir, eleştirilebilir, değiştirilebilir ve yaygınlaştırılabilir kavramlar değildir. Devletin savaş koşullarında çizilen ve meşrulaştırılan bu anlayışı sanatsal üretimin gözneklerine sinmiş ve günümüze kadar varlığını korumuştur. Bu durum birçok önemli yaratıcının ve birçok değerli kültürel

üretimin halka ulaşmasını, varlık sebebinin tam aksine bir ülkenin kültürel birikiminin artmasını engellemiştir.

2004 yılında 5224 sayılı "Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanun"un 7. maddesi ile "ülke içinde üretilen veya ithal edilen sinema filmlerinin, ticarî dolaşıma ve gösterime sunulmasından önce kayıt ve tescile de esas teşkil edecek şekilde değerlendirilmesi ve sınıflandırılması" zorunluluğu getirilir. Aynı kanunda "değerlendirme ve sınıflandırma sonucunda uygun bulunmayan filmlerin, ticarî dolaşıma ve gösterime sunulamayacağı" da belirtilmiştir.[4] Kültür ve Turizm Bakanlığı ise bu kanuna dayanarak 2005 yılında "ülke içinde üretilen veya ithal edilen her türlü sinema filminin, ticarî dolaşıma ve gösterime sunulmadan önce kayıt ve tescile de esas olacak şekilde değerlendirilmesi ve sınıflandırılmasının yapılmasına, değerlendirme ve sınıflandırma kurulu ile alt kurulların oluşturulmasına ilişkin usul ve esasların belirlenmesi" amacıyla Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliği hazırlamıştır. Bu yönetmeliğin 15. maddesi[5] Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı'na gönderdiği bir yazıyla "Bakur: Bir Gerilla Belgeseli" adlı filme yaptığı uyarı ve sansürün dayanak noktasıdır.

Sansür uygulamaları ortaya çıktıkları en erken tarihlerden itibaren genellikle iktidar ve onun kendini sunma- savunma- koruma biçimleriyle ilgili çeşitli eleştiri ve protestolara uğramıştır. Filmlerin konuları, anlattıkları kişiler, çekildikleri yerler, kullandıkları dil, gösterime girdikleri salonlar konusunda çeşitli kısıtlamalara uğraması ülkemizde kültürel üretimin paylaşılması ve anlaşılmasının önünde duran en büyük engeldir. İKSV sadece bir aracı kurum gibi görülse de, Kültür Bakanlığı'ndan gelen eser tescil kayıt belgesi baskısı talebinin uygulanması sürecinde eksik ve sekter davrandığı görülmektedir. Festivalin ana amaçlarından biri yeni ve yaratıcı filmler yapan yönetmenlerin desteklenmesi olduğuna göre, ülkenin siyasî ve toplumsal tarihi açısından can alıcı bir konu üzerine yapılmış ilk uzun metraj belgesel çalışmasının seyirciye ulaştırılmasının önemi de gözardı edilmemelidir.

Türkiye'de filmlere uygulanan sansür biçimleri

Yukarıda özetlediğim kanunî düzenlemelere göre Türkiye'de çekilen ve gösterime giren filmler arasında sansüre uğrayan birçok önemli örnek sayılabilir. Bu filmler,

- Eser işletme belgesi verilmeyen filmler[6]

"Bakur"un yönetmenlerinden Ertuğrul Mavioğlu filme yönelik eleştirileri şu sözlerle yanıtlıyor: "Yaptığımızın karşılığı şudur: Hangi PKK'yi tercih edersiniz? Askeri öldüren, çatışmaların içine giren çocukları mı tercih edersiniz? Yoksa misket oynayan, hamur açan, dağlarda dolaşan, insanlarla hemhal eden bir PKK mi? Eleştirenler buna bir karar versin."

Ertuğrul Mavioğlu ile yönetmen Çayan Demirel'in çektiği Bakur, PKK gerillalarının gündelik yaşamlarını anlatan bir çalışmaydı ve birçok sinemacı, sanatçı ve aydın filmin engellenmesinin esas sebebinin konusu olduğuna kanaat getirmişti. PKK gerillalarının yaşamlarını, düşüncelerini, amaçlarını, ideallerini anlatan sanat eserlerinin sansürlenmesi, yasaklanması ve engellenmesi sadece bu belgesel filmde yaşanan bir durum değil.

• Şartlı kabul edilen filmler (kısmî değişiklik, sahne çıkartma)[7]

• Reddedilen ve/ya dağıtımı yada gösterimi engellenen filmler[8]

• Devlet sansürü dışındaki baskılara maruz kalan filmler[9]

şeklinde dört ayrı grupta toplanabilir. Sansür uygulamaları içinde eser işletme belgesi ile ilgili uygulamalar konusunda yapılacak bir değerlendirme günümüzde de sürmekte olan sansür uygulamalarının boyutları hakkında bilgilendirici olacaktır.

İKSV sadece bir aracı kurum gibi görülse de, Kültür Bakanlığı'ndan gelen eser tescil kayıt belgesi baskısı talebinin uygulanması sürecinde eksik ve sekter davrandığı görülmektedir. İstanbul Film Festivali'nin ana amaçlarından biri yeni ve yaratıcı filmler yapan yönetmenlerin desteklenmesi olduğuna göre, ülkenin siyasî ve toplumsal tarihi açısından can alıcı bir konu üzerine yapılmış ilk uzun metraj belgesel çalışmasının seyirciye ulaştırılmasının önemi de gözardı edilmemelidir.

Kültür Bakanlığı neyi tescil ediyor?

34. İstanbul Film Festivali'nde gösterileceği duyurulan "Bakur" gösterime gireceği 12 Nisan 2015 tarihinde festivalin şu duyurusuyla engellenmiştir:

"Yasal mevzuat gereği, 'ülke içinde üretilen filmler kayıt ve tescil edilmiş olmak kaydıyla' festivallere katılabilir. Kayıt Tescil Belgesi olmayan ve Türkiye'de üretilen filmlerin gösterilmesi halinde hukuki yaptırım uygulanacağından bu belgeye sahip olmayan filmler İstanbul Film Festivali kapsamında gösterilemeyecektir. Bu nedenle, 12 Nisan Pazar günü saat 16.00'da Atlas Sineması'nda gösterileceği duyurulan, Çayan Demirel ve Ertuğrul Mavioğlu'nun yönettiği 'Kuzey / Bakur' adlı filmin gösterimi yapılamayacaktır. Filmin kayıt tescil belgesi alması durumunda, önümüzdeki günlerde gösterileceği zamanlama açıklanacaktır."

Devlet sansürü uygulamalarının tarihi düşünüldüğünde, PKK gerillalarının dağdaki yaşamlarını "oradaki yaşamın içinden" anlatan belgeselin yıllardır vahşi, acımasız ve barbar bir örgütlenme biçimi olarak tanımlanmaya çalışılan gerillanın felsefî, toplumsal ve sanatsal yönlerini şiirsel bir doğallıkla anlatması sebebiyle yasaklandığı görülüyor.[10] Savaşa, kadın-erkek ilişkilerine, kadının bilinçlenmesine, sınıfsal yapıya, aile ilişkilerine getirdiği farklı anlayışın kökenini ve yansımalarını anlatan "Bakur", filmdeki gerillalardan birinin sözleriyle "dağlardaki dervişleri" ekrana taşıyor. 1938'de Dersim'de başlayan mücadelenin izini 21. yüzyıla taşıyarak seyircinin de "ruhu olan bu toprakları" tanımasını sağlıyor.

Filmin yönetmenlerinden Ertuğrul Mavioğlu yaklaşık dört ayda çekilen filmin teması ve filme yönelik uygulamalar ile ilgili gelişmeleri şu sözlerle anlatıyor:

"…Biz PKK kamplarına girdik, ne gördük ise onu belgeledik. Kimse bizim için hamur açmadı, çünkü ekmek yiyorlar zaten. Kimse bizim için bilye oynamadı, vakitlerini misket oynayıp, bulmaca çözerek de geçiriyorlar aynı zamanda. Yaptığımızın karşılığı şudur: Hangi PKK'yi tercih edersiniz? Askeri öldüren, çatışmaların içine giren çocukları mı tercih edersiniz? Yoksa misket oynayan, hamur açan, dağlarda dolaşan, insanlarla hemhal eden bir PKK mi? Eleştirenler buna bir karar versin."[11]

"Esas önemli olan bu filmin bağımsız bir çalışma olmasının kabul edilmesiydi. Eğer içeriğe yönelik talep olacaksa hiç girişmeyecektik bu işe. Biz bağımsız çalışan insanlarız ve kendi tercihlerimiz, bakışımız, gördüklerimiz üzerinden çalışmayı tercih ediyoruz. Kabul ettiler. Tek istekleri, güvenliği tehlikeye atacak çekimler yapılmamasıydı. Bizim amacımız zaten kimseyi tehlikeye atmak değildi. Sadece belgelemekti. Bu açıdan söz konusu talep kabul edilebilirdi."[12]

Bu sözlerden de anlaşılabileceği gibi, Mavioğlu ve Demirel'in belgeseli bir ülkeyi ilgilendiren en önemli etnik-politik örgütlenmelerden biri olan, yeni çatışma ve savaşlara gebe bir Ortadoğu coğrafyasında yer alan, tarihsel olarak çok eski uygarlıkların devamı olarak ortaya çıkmış, kendi kimliği- yaşamı- varlığı ve geleceği için mücadele eden bir halkın siyasî yapılanmasının belge niteliğindeki bir ifadesidir. Tüm bu özellikleriyle ve halihazırda süren barış süreci içerisindeki yeri açısından bu tür gerçekçi çalışmalar önemlidir.

Bu bağlamda, filmlerin sınıflandırılması, değerlendirilmesi ve sansürlenmesi ile ilgili resmî süreçler ya bütün filmlere aynı şekilde uygulanmalı ya da halihazırda zaten baskıcı uygulamalara dönüşen bu anlayış yine tüm filmler için ortadan kaldırılmalıdır. İçinde yaşadığımız dijital- küresel çağda herhangi bir sanat eseri hakkında bilgi sahibi olmamak oldukça zordur, dolayısıyla filmler de dahil olmak üzere sanat eserleri ile ilgili yorumlamaları seyirciye bırakmak yapılabilecek en adil, hukukî, vefalı ve vicdanî tavır olacaktır. Tüm insanlar gibi sanatçıların emeklerine göstereceğimiz saygı ve tüm vatandaşların aynı şekilde "ifade edilebilme ve sözünü sanatsal olarak söyleme" hakkını savunmak sansür uygulamalarının ortadan kalkmasına yönelik bir dönüşümün temel şartıdır.[13]

Yoksa tıpkı "bazı" sinemacılar, tiyatrocular, dansçılar, müzisyenler, gazeteciler, akademisyenler, politikacılar gibi biz de birgün hafızası silinmiş, dili tutulmuş ve sesi kısılmış bulabiliriz kendimizi...

Tüm insanlar gibi sanatçıların emeklerine göstereceğimiz saygı ve tüm vatandaşların aynı şekilde ''ifade edilebilme ve sözünü sanatsal olarak söyleme'' hakkını savunmak sansür uygulamalarının ortadan kalkmasına yönelik bir dönüşümün temel şartıdır.

1 Bakur: Bir Gerilla Belgeseli filmi, filmin yapımcısı olan Surela Film'in desteği sayesinde online izlenilebilmiştir.

2 ''Zorunlu kayıt tescil; sinema ve müzik eserlerinde filmlerin ilk tespitini gerçekleştiren film yapımcıları ile seslerin ilk tespitini gerçekleştiren fonogram yapımcıları tarafından, hak ihdas etmek amacı taşımaksızın, sahip oldukları hakların ihlal edilmemesi, hak sahipliklerinin belirlenmesinde ispat kolaylığı sağlanması, mali haklara ilişkin yararlanma yetkilerinin takip edilebilmesi amacıyla, sinema ve müzik eserlerini içeren yapımlarının kayıt ve tesciline yönelik belli bir ücret karşılığında yapılan zorunlu bir işlemdir.'' (http://www.telifhaklari.gov.tr/ana/sayfa.asp?id=405)

3 Arzu Demir'in derlediği, Ceylan Yayıncılık'ın 2014 yılında bastığı Dağın Kadın Hali isimli kitap Diyarbakır D Tipi ve Kandıra 2 Nolu F Tipi Cezaevi'nde sakıncalı bulunarak yasaklandı. (2.5.2015, www.firatnews.com)

4 Duygu Çağla Doğan, Sinemanın Toplum Hayatındaki Rolü ve Denetimi, Hukuk Gündemi Dergisi, 2010-2, s.77; http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14244/sinema-filmlerinin-degerlendirilmesi-ve-siniflandirilma-.html

5 Bakanlığın kayıt ve tescil zorunluluğunu açıklayan yönetmelik maddesi şöyledir:
''Sanatsal etkinlikler kapsamında gösterilecek filmler:
Madde 15 — Başka herhangi bir ticarî dolaşım veya gösterim konusu edilmeksizin ülke içinde düzenlenecek fuar, film festivali, şenlik ve benzeri sanatsal etkinliklerde halka gösterilmek veya yarışmalara katılmak üzere yurtdışından getirilen yabancı menşeli filmlerin gösteriminden doğan her türlü sorumluluk, bu etkinliklerin düzenleme komitelerine aittir. Yukarıdaki fıkrada bahsi geçen etkinliklerle ilgili düzenleme komitelerinin, ''Sanatsal Etkinlikler Komisyonundan'' olumlu görüş almaları gereklidir. Söz konusu Komisyon ilgili alan meslek birliklerinin birer temsilcisinden oluşur. Komisyon başkanı üyeler arasından seçilir ve sekreterya hizmetleri kuruluş tarihi itibariyle en eski meslek birliğince yürütülür. Komisyon, çalışma usul ve esaslarını her yılın başında yapacağı toplantıda belirler. Yıllık çalışma raporunu, ertesi yılın Ocak ayı sonuna kadar Bakanlığa teslim eder. Komisyon olumlu görüş verdiği etkinlikleri Bakanlığa en geç etkinliğin başlama tarihinden bir hafta önce bildirmekle yükümlüdür. Ülke içinde üretilen filmler de kayıt ve tescil edilmiş olmak kaydıyla bu etkinliklere katılabilir.''

6 Hiçbir Yerde, 9, Sarı Günler, Büyük Adam Küçük Aşk, Bakur gibi filmler.

7 Aysel Bataklı Damın Kızı, Hudutların Kanunu gibi filmler.

8 Aşık Veysel'in Hayatı, Yılanların Öcü, Susuz Yaz, Umut, Yol, Otobüs gibi filmler.

9 Metin Erksan'ın Sevmek Zamanı filmi gişe başarısı sağlayamayacağı gerekçesiyle hiçbir yapımcı tarafından satın alınamamış ve sinema salonlarında gösterim yapamamıştır. (http://ozgur-gundem.com/yazi/47055/metin-erksan-ve-teofilo-stevenson)

10 http://www.agos.com.tr/tr/yazi/11245/bakur-belgeseline-kayit-tescil-belgesi-sansuru; http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/257947/_Dagdan_inmek_istemiyoruz_diyorlar_.html#; http://www.sendika.org/2015/04/gerillayi-anlatan-bakur-belgeseli-istanbul-film-festivali-programindan-cikarildi/; https://hakangungorarsivi.wordpress.com/2015/05/03/ertugrul-mavioglu-ekip-olarak-sansuru-hazmetmedik/; http://www.bianet.org/biamag/diger/163727-festivalde-bir-gerilla-belgeseli-bakur-kuzey

11 http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/257947/_Dagdan_inmek_istemiyoruz_diyorlar_.html#

12 https://hakangungorarsivi.wordpress.com/2015/05/03/ertugrul-mavioglu-ekip-olarak-sansuru-hazmetmedik/

13 http://sansurekarsi.org/, http://www.sinemaakademi.com/, Belgesel Sinemacılar Birliği (BSB), Çağdaş Sinema Oyuncuları Derneği (ÇASOD), Film Yönetmenleri Derneği (FİLMYÖN), Oyuncular Sendikası, Senaryo ve Diyalog Yazarı Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği (SENARİSTBİR), Senaryo Yazarları Derneği (SEN-DER), Sinema Emekçileri Sendikası (SİNESEN), Sinema Eseri Yapımcıları Meslek Birliği (SE-YAP), Sinema Oyuncuları Derneği (SODER), Sinema Oyuncuları Meslek Birliği (BİROY), Sinema ve Televizyon Eseri Sahipleri Meslek Birliği (SETEM), Türkiye Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği (SESAM), Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu, Oyuncu Sendikası, Türkiye Görüntü Yönetmenleri Derneği, Sinema Televizyon Sendikası, Yeni Sinema Hareketi, İşçi Filmleri Festivali, Documentarist, İstanbul Belgesel Günleri, Hangi İnsan Hakları Film Festivali, Emek Bizim İstanbul Bizim ve Gökyüzü Oyuncuları gibi oluşum, dernek, topluluk ve gruplar sansüre karşı örgütlenmenin ilk adımlarını atmıştır.

KÜLTÜR

"Yüz Yıllık Ah!": Diyarbakır'ın 1915 hafızası

Söyleşi: Merve Erol

1915'te yaşanan Ermeni soykırımının merkez üslerinden biri de Diyarbakır'dı. Şehrin Ermeni nüfusunun yanında, buradan geçen kafileler de katliama maruz kaldı. Adnan Çelik ve Namık Kemal Dinç, İsmail Beşikçi Vakfı tarafından yayınlanan "Yüz Yıllık Ah! –Toplumsal Hafızanın İzinde: 1915 Diyarbakır" başlıklı çalışmalarında, kuşaklararası aktarımların, siyasî olguların ve soykırımın Kürt edebiyatındaki izdüşümlerinin yardımıyla şehirde hâlâ yaşayan soykırım hayaletinin peşine düştü.

Adnan Çelik, 1983 yılında Diyarbakır'ın Kulp (Pasor) ilçesinde doğdu. Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nden mezun oldu. İsmail Beşikçi Vakfı tarafından yürütülen "1915 Diyarbekir, Kürtler" projesinde araştırmacı olarak yer aldı. Namık Kemal Dinç ile birlikte, proje kapsamında çıkarılan "Yüzyıllık Ah! – Toplumsal Hafızanın İzinde: 1915 Diyarbekir" kitabının ortak yazarıdır. 2012'den beri Paris EHESS üniversitesi politik antropoloji bölümünde "Kuzey Kurdistan'da Devlet Şiddeti ve Kürtler Arası Çatışmaların Sosyo-Antropolojik Boyutları" başlıklı doktora çalışmasını yürüten Çelik, ayrıca Kürt çalışmaları alanında akademik yayın yapan Toplum ve Kuram Dergisi'nin de yayın kurulu üyesidir.

İkiniz de Diyarbakırlı mısınız? Doğduğunuz, yaşadığınız yerlerde 1915'ten izlere rastlar mıydınız?

Namık Kemal Dinç: Ben Erzincanlıyım, Adnan Diyarbakırlı. Erzincan ve Diyarbakır'daki hikâye biraz farklı, sonradan hatırlanma biçimleri de öyle. Erzincan'da Ermeni nüfus önemli oranda yok edilmiş, fakat iki şehir de Ermeni şehri kabul edilebilir. Diyarbakır'ın özellikle şehir yaşamında, kültüründe çok ciddi etkileri var. Nüfus olarak da fazlalar.

Kitapta Diyarbakır'daki Ermeni nüfus için 60 bin demişsiniz...

Dinç: Başka kaynaklardan alarak bu sonuca vardık, yoksa çok farklı rakamlar var ortada. Yüzde 25-30 arasında bir nüfus var, az değil. Hatta, Evliya Çelebi seyahatnamesinde diyor ki, Diyarbakır aynı zamanda bir Ermeni şehridir. Ziyadesiyle Ermeni orada yerleşik bulunduğu için, şehrin kültürüne, sanatına, müziğine, yaşam tarzına, ticaretine damga vurdukları için bir Ermeni şehri diyor. Bunu 17. yüzyılda söylüyor. Bizim çalışmada da çok net bir biçimde gözüküyor ki, fazlasıyla Müslümanlaşmış Ermeni olması sebebiyle bugüne uzanan başka bir hikâye çıkıyor ortaya. Diyarbakır'da aşiretler içerisinde kalmış çok sayıda insan var. Erzincan'daysa, mesela bizim köyde sadece iki-üç Ermeni kadından bahsedilir. Yan köyde yine benzer şekilde. El koyulan, saklanan çocukların hikâyesi var, ama aile olarak kalmış, erkekler olarak varlığını sürdürmüş insanlardan neredeyse bahsedemeyiz. Sadece 1915'le alâkalı değil, 1917-18'lerden, savaşın sonundan itibaren de Erzincan'da başka bir durum var, Rus ordusu çekildikten sonra geriye kalan Ermenilerle çatışmalar var, karşılıklı öldürme durumları var. Diyarbakır'da da belki fizikî olarak Ermeni görmek mümkün değil, ama Müslümanlaşmış olarak Ermeniler önemli oranda varlığını sürdürmüş. "Ben de Ermeniyim, bizde de Ermeni kanı var" diyen yok Erzincan hattında. Kilise kalıntıları var, Ermenilerden kalmış mal mülk, arazi var, ama kendileri yok.

Adnan Çelik: Diyarbakır'da 1915'ten önce, nüfusun yüzde 30'a yakını başta Ermeniler olmak üzere Süryani, Keldani gibi gayrimüslimlerden oluşuyor. Araplar, Türkmenler ve Kürtler var. Özellikle 1990'lar sonrasında, kırsaldan kent merkezine göç sonrasında, bir de öncesinde şehrin Ermenilerden, gayrimüslimlerden arındırılması sonucunda gittikçe bir Kürt şehrine dönüştürülmüş; Kürt siyasal mücadelesiyle birlikte, özellikle Diyarbakır Cezaevi'nden kaynaklı olarak siyasal başkent, merkez haline gelmiş. Tarihsel olarak baktığımızda hakikaten çok-kültürlü, çok-dinli, çok-etnili bir şehir. Bu karakterini maalesef 1915'ten sonra kaybediyor.

Erzincan'daki kadar unutturulmuş mu Diyarbakır'daki Ermeni varlığı?

Çelik: Unutturulamıyor, çünkü insanlara bir şeyler sürekli Ermenileri hatırlatıyor. Bunu sadece merkez için söylemiyorum, ilçelerinde, köylerinde Ermeni varlığını hissetmek, yaşamak

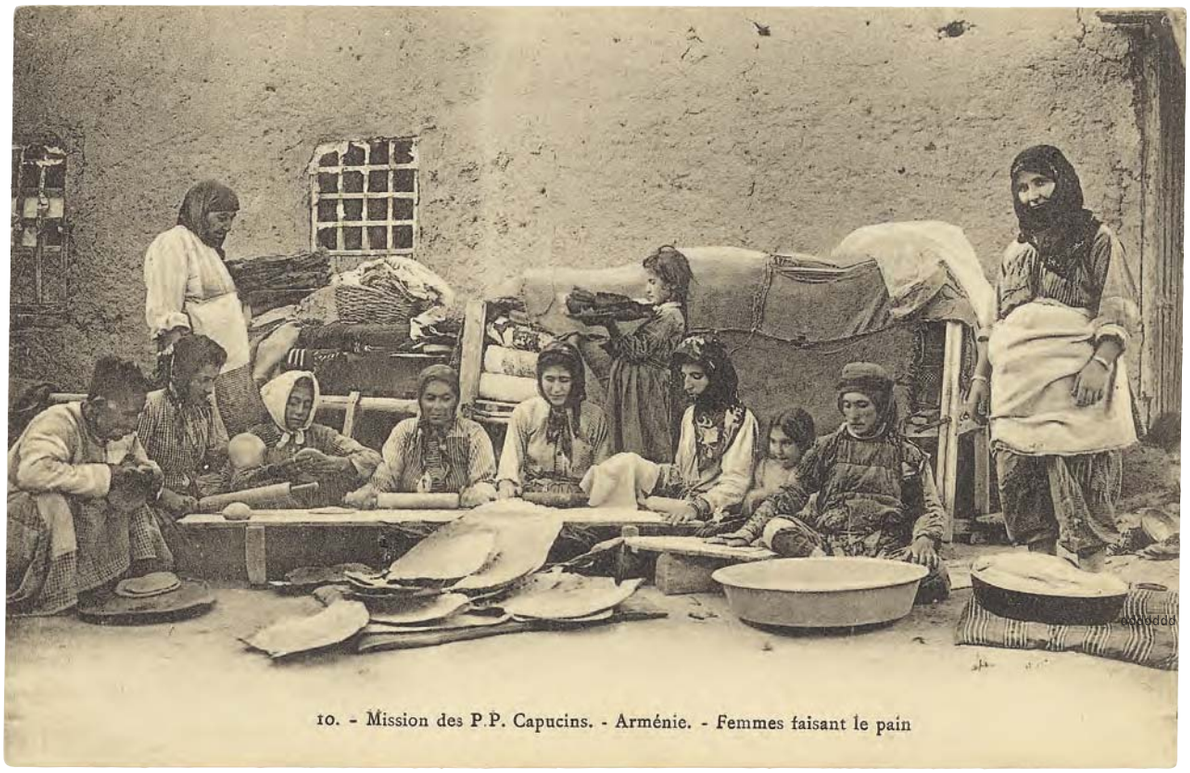

Kapusen rahiplerin hazırladığı kartpostalda bir Ermeni köyünde ekmek yapan kadınlar. (100 Yıl Önce Türkiye'de Ermeniler: Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu'ndan Kartpostallarla, Osman Köker [ed.], Bir Zamanlar Yayıncılık, 2005)

mümkün. Diyarbakırlılar, Kürtler niçin Ermeni soykırımını bu kadar canlı hatırlıyorlar? Bu hafıza neden bu kadar güçlü? Bir kere, inanılmaz bir şiddet yaşanmış. Soykırım esnasında aşırı bir şiddet pratiği var. Bu şiddet insanların bedenine, yüreğine, hafızasına kazınmış. İnsanlar hakikaten travmatik bir biçimde bu şiddet anlatılarını unutamamış. Soykırım sürekli şiddet pratikleriyle hatırlanıyor.

Kitap için konuştuğunuz bazı insanlar 1990'ları, kendi başlarına gelen mezalimi rahatça anlatırken, Ermeni soykırımı söz konusu olduğunda teybi kapattırıyorlar. Konuşmakta zorlanıyorlar...

Çelik: Hem zorluğundan dolayı hem de ifade edilemeyen bir şey bu. O yüzden o kadar çıplak şiddet hikâyeleri olarak kalıyor. Ancak yaşanan şiddet dile getirildiğinde yaşanan durumun ne kadar korkunç ve büyük olduğu görülüyor. Kuzey tarafından getirilen Ermeni kafilelerinin büyük bir kısmı tehcir esnasında Diyarbakır ve Mardin üzerinden gidiyor. Diyarbekir vilayetinde çok fazla katliam gerçekleşiyor. Bu katliamlarla özdeşleştirilmiş birtakım öldürülme mekânları var. Bu mekânların hafızaları da insanları çok etkilemiş, insanlar oralardan her geçtiğinde orada öldürülen Ermenileri hatırlamışlar.

Issız birtakım yerler, öyle mi? Geçitler, ırmaklar, mağaralar...

Çelik: Gözden ırak yerler. Öldürülen insanların bedenlerinin hızlı ve kolay bir şekilde kaybettirileceği yerler. Derin yarıklar, mağaralar, çukurlar, geçitler, sarnıçlar... Diyarbakır'da hayatta kalmayı başarmış Ermeni sayısı çok. Bunların bir kısmı Müslümanlaştırılıyor, bir kısmı hâlâ kendi dininde gündelik yaşamlarını devam ettiriyor. Lice'de, Silvan'da, Kulp'ta '60'lı, '70'li yıllara kadar onar, yirmişer Ermeni ailenin zanaatkârlık işleriyle uğraşarak yaşadığını biliyoruz. Bütün bu dinamikler bu hafızanın günümüze kadar taşınmasını, sürekli canlı olmasını sağlamış.

Konuştuğunuz bazı kişiler de 1915 öncesinde Kürtlerle Ermenilerin ortak hayatına dair çok olumlu bir tablo çiziyor. Kirvelik müessesesiyle açılıyor kitap mesela. Bu bir tür duygusal kefaret mi, yoksa gerçekliğe mi tekabül ediyor ya da öyle olması mı umuluyor?

Dinç: Kürtlerle Ermeniler arasındaki ilişkinin 19. yüzyılın başından itibaren bozulmaya başladığı bir gerçek. Özellikle Tanzimat politikalarının Ermenilerin lehine, Kürtlerin aleyhine olduğu düşünülüyor. Genel anlamda Tanzimat politikaları eşitliği öngören politikalar, ama Müslümanlar rahatsız, çünkü ayrıcalıklarını kaybediyorlar, egemenliklerinin yitirildiğini görüyorlar. Osmanlı ise, eşitlik politikasıyla farklı halkları bir arada tutmak gibi bir yaklaşım içinde.

Bedirhan İsyanı'nın bastırılmasının ardından kaybolan Kürt birliğinin de bunda etkili olduğu söyleniyor, doğru mu?

Dinç: Ama bir yandan da, Bedirhan'ın Nasturi Hıristiyanlara yönelik iki büyük katliam gerçekleştirdiğini biliyoruz. 1847'de Bedirhan Osmanlı tarafından bastırılıp tutuklandığında İstanbul'daki Ermeni-Rum Patriği bütün Ermenilere bir bildiri yayınlıyor, Osmanlı padişahı Abdülmecit'i yere göğe sığdıramıyor. Diyor ki,

Namık Kemal Dinç, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden 2008 yılında mezun oldu. Uzun yıllardır sürdürdüğü yakın dönem Kürt tarihi çalışmalarını bağımsız araştırmacı olarak devam ettirmektedir. Toplum ve Kuram Dergisi ve Zan Sosyal Siyasal İktisadi Araştırmalar Vakfı'nın kurucuları arasında yer aldı. 2011 yılında yayın hayatına başlayan İMC-TV'de tarih programları yaptı. İsmail Beşikci Vakfı bünyesinde yürütülen "1915 Diyarbekir, Kürtler" isimli sözlü tarih projesinin koordinatörlüğünü yaptı ve saha çalışması sonrasında hazırlanan "Yüzyıllık Ah! – Toplumsal Hafızanın İzinde: 1915 Diyarbekir" isimli kitabı Adnan Çelik ile birlikte kaleme aldı.

“Bedirhan’ı tepeleyerek bizi bu vahşi Kürtlerin elinden kurtardın”. Ama şunu hiç gözardı etmemek gerek: Bu halklar üç bin yıldan fazla aynı coğrafyada, aynı topraklarda birlikte yaşamışlar. Birçok soykırım anlatısında var, giyim tarzında bile birbirlerinden ayrılamadıkları için özel olarak o bölgenin insanlarının seçilip “bize Ermenileri gösterin” dendiğini biliyoruz. Çoğunlukla birbirlerinin dilini kullanabiliyorlar, tabii Kürtler çoğunlukta olduğu için Ermeniler Kürtçeyi daha çok kullanıyor. Elbette ki kırgınlık dönemleri olmuş, ama birlikte iç içe, aynı köyde yaşamışlar ve daha önemlisi, burada ortak bir ekonomik yaşam kurmuşlar.

Diyelim ki Ermeni köyü İstanbul’a vergi veriyor, ama koruma adı altında Kürt beyine de veriyor. Nasıl bir ekonomik işbirliği bu?

Dinç: Bu çifte vergi durumu Tanzimat’tan sonra ortaya çıkıyor. Onun öncesinde devletin onlardan vergi alması söz konusu değil. Kürt beylikleri üzerinden vergi alınıyor, Kürt beyi payını alıyor, verecekse de devlete veriyor. Kürtler 400 yıl süren Osmanlı hükümdarlığı boyunca birtakım ayrıcalıklara sahipler. Otonomi diyebileceğimiz bir yapı içerisinde onlara bazı haklar tanınmış. Osmanlı ne olursa olsun oraya dışarıdan gelen bir güçtür. Osmanlı sadece şehir merkezlerinde vardır. Diyarbakır’ın taşrasına bile gittiğinde, Silvan’daki Kürt beyi Osmanlı’nın amirinden çok daha etkili, güçlüdür. Binbaşı Noel’in Kürdistan anıları var, olduğu gibi Ermeni meselesi ve Kürtlerle ilişki üzerine odaklanmış. Malûm, 1919’da Wilson ilkeleri çerçevesinde azınlık-çoğunluk tartışmaları var, o kapsamda gözlemler yapıyor ve bir yerde, Kürtler ve Ermeniler arasındaki ekonomik ilişkilere dair şöyle diyor: “Kürtçe yaygın bir dildir. Kürtler de Ermenilerin katili değildir. Birçok kez Kürtler Ermenileri Türklerden kurtarmışlardır.” Bizi ilgilendiren ise şu, diyor ki: “Ekonomik açıdan Ermeniler olmadan Kürtler yaşamlarını sürdüremezler.” 1919’da bunu söylüyor. Kasabalarda onar tane Ermeni ailesi kalmış ya, bunun bir sebebi de o ekonomik yaşamı sürdürmek. Ermeniler ve Kürtler arasındaki ekonomik ilişki simbiyotik, bağımlı bir ilişki. O yüzden Ermeniler gittikten sonra Kürtlerin ekonomik yaşamı önemli oranda çöküyor, belki de elli yıl geriye gidiyor. Kürtler hayvancılıkla uğraşıyor, kısmen tarım yapıyorlar. Ermeniler de tarım, zanaatçılık, esnaflık vs. Aslında karşılıklı olarak birbirlerinin ihtiyaçlarını gideren bir ilişki var. Biri olmadan diğerinin yaşaması mümkün değil. Özellikle de Ermenilerin çok daha aktif olmasından dolayı Kürtlerin Ermenilere bağımlılığı fazladır. Bütün bunlar bir anda olmuyor, yüzyıllar boyunca oluşuyor. Niye Ermeniler zanaatkârlıkta, esnaflıkta iyidirler? Çünkü Kürtler, diğer Müslüman unsurlar daha çok savaşçı bir güç olarak değerlendiriliyorlar. Çoğunlukla da savaşa gidiyorlar ve gelmiyorlar. Ama Ermeniler, Hıristiyanlar askere alınmadığı için geçimlerini bu işlerle yürütüyorlar, ayrıca çok ağır bir cizye vergisi ödeme durumları var. Sanıyorum 12-13 yaşından büyük her erkek her yıl kelle vergisi olarak ifade edilen

Kapusen rahiplerin hazırladığı bir kartpostalda Diyarbakırlı Hıristiyanlar. (100 Yıl Önce Türkiye'de Ermeniler: Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu'ndan Kartpostallarla, Osman Köker [ed.], Bir Zamanlar Yayıncılık, 2005)

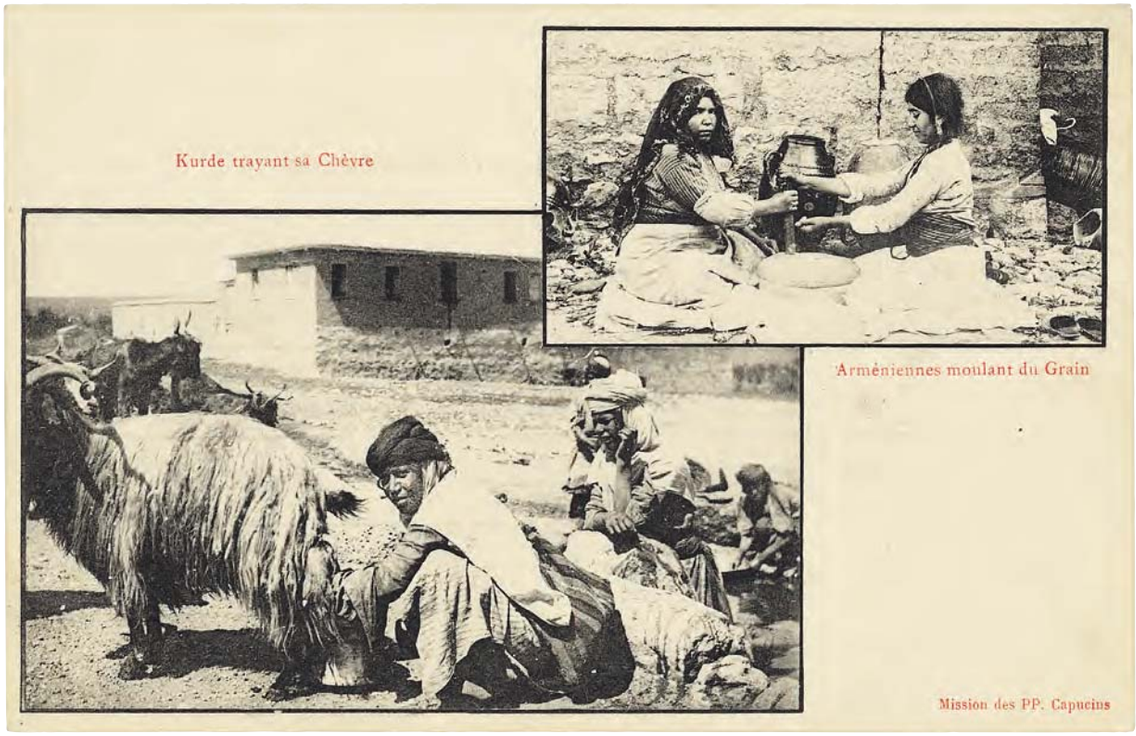

Kapusen rahiplerin hazırladığı kartpostalda keçi sağan Kürt kadın ve buğday döven Ermeniler. (100 Yıl Önce Türkiye'de Ermeniler: Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonu'ndan Kartpostallarla, Osman Köker [ed.], Bir Zamanlar Yayıncılık, 2005)

cizye vergisini ödemek zorunda. Nasıl ödeyecekler? Gelir elde ederek. O yüzden tarımda da daha iyiler, esnaflık ve zanaatkârlık gibi işlerde de.

Bedirhan aşiretinin Kürtlerin birliği açısından nasıl bir anlamı var? Onlardan sonra Kürtlerde bir dağılma başgösteriyor da bu dağılma Ermeni köylerine musallat olma şeklinde mi vücut buluyor?

Dinç: Bedirhan aşireti değil, beyliği var. Aşiretler onun altındaki birimlerden oluşuyor. Beylik, aşiret konfederasyonlarının üzerinde bir yapılanma. Kesinlikle bir dağınıklık yaşanıyor bu dönemde. Bedirhan'ın dışında Van'da, Muş'ta, Bitlis'te, Diyarbakır'da, Ağrı'da beylikler var, Doğu Beyazıt Beyliği çok meşhurdur. Erzincan'da dünya kadar beyler var. Bütün bu beyliklere 1848'de son veriliyor. Topraklarına el konuyor, anlaşıyorlarsa toprakların gelirinin bir kısmını maaş olarak bağlıyor. Yoksa Bedirhan örneğindeki gibi tepeliyor, sürgüne gönderiyor. Bedirhanlar o tarihten sonra kendi topraklarına ayak basamıyorlar. Düzen değişiyor, toprak rejimi, idarî yapılanma değişiyor. Devlet topraklara el koyuyor. 1858'de arazi kanunnamesi çıkıyor, arazi dağıtımına başlanıyor, bunun üzerinden de vergi alınıyor. Tam bu dönemde, beylerin tasfiye edilmesinin ardından Kürdistan tam bir kaos coğrafyasına dönüştürülüyor. Osmanlı oraya vali, kaymakam atıyor, onların yazdıkları raporlar var: "İdareyi elimizde tutamıyoruz, aşiretleri zaptedemiyoruz, herkes birbirine girmiş durumda..." Çünkü beyler otoriteleriyle orada düzen oluşturmuşlar, devletin atadığı valiler onların yerine o düzeni kuracak bir pozisyonda değil, aşiretler onları dinlemiyor. O dönemde beylerin yerine Kürtler arasında alternatif, yeni bir yönetici sınıf ortaya çıkıyor. Bunlar da din adamları, şeyh ve mollalar. Bu tarihten itibaren Kürdistan'da artık siyasal hareketlerin öncüleri şeyhlerdir. 1881'den sonra Şeyh Ubeydullah Hareketi, 1914'te Mele Selim, 1925'te Şeyh Said gibi dinî sıfatı olan kişiler öne çıkıyor. Öte yandan, 1862'de Ermeni Nizamnamesi çıkarılıyor ve bir Ermeni Meclisi oluşturuluyor. Anayasa niteliğindedir. Ermenilerin olduğu her yerde bu meclisin üyeleri var. Kürdistan'da da bunların temsilcisi seçiliyor. Hıristiyan din temsilcileri öne çıkarken, bunun karşısında da Müslüman din temsilcileri ve mollalar öne çıkıyor. Bunun diğer bir sebebi de, arazi kanunnamesinin ardından şeyhlerin arazilerin çoğunu kendi üzerlerine yapması. Şeyhler aynı zamanda büyük toprak sahibi kimseler, büyük tüccarlar oluyorlar. Mesela Şeyh Ubeydullah 1880'de isyan ediyor, hem toprak sahibidir, hem tütün tekelini elinde bulunduruyor hem de dinî sıfatı var. Burada ikinci stratejik hamleyi yapan II. Abdülhamit'tir. 1876'da iktidara geliyor, Tanzimat dönemi politikalarına tepki olarak panislâmist bir siyaset güdüyor. Tanzimat'ın

> Diyarbakırlılar, Kürtler niçin Ermeni soykırımını bu kadar canlı hatırlıyorlar? Bu hafıza neden bu kadar güçlü? Bir kere, inanılmaz bir şiddet yaşanmış. Soykırım esnasında aşırı bir şiddet pratiği var. Bu şiddet insanların bedenine, yüreğine, hafızasına kazınmış. İnsanlar hakikaten travmatik bir biçimde bu şiddet anlatılarını unutamamış. Soykırım sürekli şiddet pratikleriyle hatırlanıyor.

küstürdüğü Müslümanları, dolayısıyla Kürtleri kazanmaya dönük bir siyaset yapıyor. Kürt din adamlarının öne çıktığı bir dönem bu sefer alıp başını gidiyor. Bu dönem hem Kürtler hem Kürt ve Ermeni ilişkileri açısından asıl büyük kırılmanın olduğu dönemdir. 1877-78 Rus Savaşı bu dönemde gerçekleşir. Berlin Antlaşması'na eklenen 61. madde diyecek ki, Kürtler ve Çerkeslerin Ermenilere dönük saldırılarının önüne geçilecek ve altı vilayette Ermeniler lehine ıslahat yapılacak. Bu "ıslahat" ifadesi Kürtler arasında şöyle algılanıyor: Burada bir Ermeni devleti kurulacak, Kürtler Ermenilerin kölesi olacak. Bu gerilim 1878-79'da giderek topluma yansıyacak, ardından 1891'de Hamidiye Alayları'nın kurulmasıyla birlikte Kürt-Ermeni ilişkileri tümüyle berhava olup gidecek.

Kürtlerle Ermeniler arasındaki ilişkinin 19. yüzyılın başından itibaren bozulmaya başladığı bir gerçek. Özellikle Tanzimat politikalarının Ermenilerin lehine, Kürtlerin aleyhine olduğu düşünülüyor. Genel anlamda Tanzimat politikaları eşitliği öngören politikalar, ama Müslümanlar rahatsız, çünkü ayrıcalıklarını kaybediyorlar, egemenliklerinin yitirildiğini görüyorlar. Osmanlı ise, eşitlik politikasıyla farklı halkları bir arada tutmak gibi bir yaklaşım içinde.

"Vilâyat-ı sitte"de, altı vilayette özerk bir vali isteniyor, ama demek ki birtakım saldırılar gerçekten de var, bu kabul görmüş.

Dinç: Tabii, maddenin kendisi gayet açık: Kürt ve Çerkes çetelerin saldırısında Ermeniler korunacak. Kürtleri anladık da, Çerkesler nereden geldi sorusu geliyor hemen akla. Osmanlı'nın şöyle bir siyaset izlediğini görüyoruz: 1864 çok büyük bir Çerkez sürgünü olarak biliniyor. Soykırım da diyebiliriz. Bu gelen insanları nereye yerleştiriyorlar? Muş'a, Erzincan'a, yani Ermenilerin çok olduğu yerlere. Ne oluyor böylece? Hıristiyanlar tarafından kovulmuş, güvenilmez addedilen Çerkesler perişan haldeyken yanıbaşlarındaki Ermeninin evi barkı var, geçimi, imkânı var. Çerkesler de dağlı bir halk, savaşma kabiliyetleri yüksek. Ayakta kalma stratejisi olarak Ermenilere saldırmak, malına mülküne el koymak, taciz etmek gibi hususlar ortaya çıkıyor. Kürtler de zaten gemi azıya almışlar.

Vilâyat-ı sitte'deki reform önerisi "demokratik özerkliğe" benzemiyor mu biraz?

Çelik: Hakkıyla uygulanabilseydi, yaklaşılabilirdi. Farklı dinsel, etnik gruplardan kimliklerin bir arada yaşamasına olanak yaratmaya çalışan bir girişim olabilirdi. Şu anki demokratik özerklik kadar ayrıntılı düşünülmüş değil, ama önceki zamanlara oranla daha demokratik bir çizgi olduğu anlaşılıyor.

Dinç: 19. yüzyıl boyunca Osmanlı kaybettiği topraklarda benzer bir pratikle karşılaşmış. Önce özerklik istemişler, bunun içinde özellikle yerel jandarma gücü, yani yerel polis ve savunma gücünün kurulması gibi şartlar da var. Mesela Bulgaristan'ın önce üçe bölünmesi, ardından orada teminat anlamında Batılı jandarma gücünün konumlandırılması, güvenlik işlerinin oraya kayması söz konusu, bir anlamda Osmanlı devletinin içine başka askerî güçler giriyor. Osmanlı devletinin vatandaşlarını Osmanlı devletinden koruma pozisyonlarındalar. Tabii bunlar aşama aşama, sonrasında bağımsızlığa kadar gidiyor; üçe paylaşılan Bulgaristan zaman içerisinde tek ve büyük birleşik Bulgaristan olarak karşısına çıkabiliyor. Daha sonra da Balkan Savaşı'nda büyük darbeyi vuruyor. Ermenilerle ilgili hikâyede de böyle bir şeyle karşılaşmak ihtimali Osmanlı'yı korkutuyor.

Ama aslında bir eşitlik vermek de istemiyor.

Dinç: Eşitlik vermeyi kesinlikle kabul etmiyor. Ama Tanzimat dönemi biraz farklı. O dönem çıkarılan kanunlar, fermanlar oldukça ileri, eşitliği sağlamaya dönük adımlar barındırıyor. Islahat Fermanı, Tanzimat'ın devamı niteliğindedir. Hıristiyan unsurların yerel meclislerde temsil edilmesi, cizye vergisinin kaldırılması gibi Tanzimat'ın sağlayamadığı eşitliği sağlamaya dönük bir uygulama getiriyor.

"Artık gâvura gâvur diyemeyecek miyiz" sözü de o dönemden...

Dinç: Denmeyecek diye hüküm de biçiyorlar. Bu, tepkiye yol açıyor. O dönem her yerde isyanlar var. Suriye'de, Arap topraklarında İngiliz, Fransız konsolosluklarına saldırıp insanları öldürüyorlar. Islahat Fermanı'nı yerele gönderirken, ferman Van'da, Diyarbakır'da okunurken sansürlüyorlar. Abdülhamit buna tepki üzerine çıkıyor. İster sivil aydın ister askerî bürokrasideki okumuş kesimler olsun, o dönemin Osmanlı aydınları, Genç Osmanlılar Hareketi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Şinasi Tanzimat politikalarına tepki duydukları için muhalefet ediyorlar. Dini öne çıkartmış, İslâmiyet'in korunmasını istemişlerdir. Batılılaşmak istedikleri gibi, Batı'ya da inanılmaz tepki duyuyorlar. Abdülhamit bunun karşısında bu muhalefeti örgütleyen, siyasal iktidarını sağlayan kişidir. Abdülhamit'e karşı örgütlenen Jön Türkler, onun devamı niteliğindeki İttihat ve Terakki de aynı zihniyeti taşıyor, bir bütünlük içinde değerlendirilebilecek kesimi ifade ediyor.

Öte yandan 1908 de var, farklı dillerde bayraklarla, pankartlarla yürünen gösteriler var. Bir kardeşlik duygusu geçici de olsa yayılıyor. Ama bir sene sonra da Adana Ermeni katliamları var. 1908'deki Ermeni örgütlenmeleri aynı zamanda ilk sosyalist fikirleri de taşıyorlar, temsil ettikleri nüfus da büyük oranda Doğu Anadolu'da yaşıyor. Bu örgütlenmeler, bu politik talepler bölgede nasıl

Hamidiye Alayları'ndaki Kürt Birliği, Diyarbakır. (1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler, Raymond H. Kevorkian - Paul B. Paboudjian, Aras Yayıncılık, 2012)

bir miras bırakmış olabilir?

Dinç: Arada tabii ki farklar var, sosyalizm deneyimi açısından baktığımızda yüz yıl öncesi ve sonrası arasında farklar var. Yine de öyle bir yaklaşım içinde olduklarını biliyoruz. Armen Garo'nun (Karekin Pastırmacıyan) anılarında, 19. yüzyılın sonunda militan örgütlenmeler içerisinde olan Ermenilerin yazdıklarında, konuştuklarında, anılarında bunlar geçer. Çok meşhur Osmanlı Bankası Baskını (1896) var. "Batılılar Osmanlı'ya baskı sağlasın, biz de haklarımızı elde edelim" gibi bir perspektifle hareket ediyorlar. Narodnik tarzı bir silahlı propaganda, anarşist bir tarz bu. Halk tabanıyla bunun ne kadar bağlantısı var? Acaba ne kadar örgütlüydüler, Taşnak ya da Hınçakların ne kadar gücü vardı? Doktor Reşit'e kalırsa, bütün köylerde kadın ve çocuklara kadar herkes örgütlüydü.

Çelik: Örgütlenmeleri zayıftı aslında, ama belki PKK'nin kuruluş dönemiyle özdeşleştirebiliriz. Öğrencilerin, aydınların bir araya gelip ulusal kurtuluşu bir perspektif olarak ortaya koyduğunu, silahlı ve siyasî propagandayla halkı da bu mobilizasyona dahil etme çabasında olduklarını düşünebiliriz. Nihayetinde İttihat ve Terakki'ye karşı ayrılıkçı bir fikir yürütmediklerini, Osmanlı çatısı altında bir mücadele sürdürdüklerini söylüyorlar.

Dinç: 1908 aslında çok kısa süren bir hürriyet baharıdır. 24 Temmuz'da Meşrutiyet ilan ediliyor, İttihatçılar yavaş yavaş devlet gücünü ele geçirmeye başlıyor. 31 Mart Vakası, Bâbıâli Baskını derken, devlet gücünü ellerinde bulundurdukları andan itibaren tümüyle Abdülhamit politikalarına dönüyorlar. Farklılıklara karşı o tepki devam ediyor. Diyarbakır'a baktığımızda, ciddi bir sınıfsal, toplumsal dönüşüm var. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Diyarbakır merkezde bir Müslüman şehir eşrafı gelişmiş. Bunların içinde "gayrimüslimlerin mallarına el koyalım" diyen açıkgöz kimseler var. Hepsi de 1908 itibariyle İttihatçı. Siyasetin içindeler, devlet gücünü de temsil ediyorlar. Belediye başkanı, milletvekili, kaymakam olarak da sürecin içindeler. İttihat-Terakki'nin yerel ağları üzerinden baktığımızda, bu siyasetin onlara kazanç getireceğini düşünüyorlar. 1908'deki Kürt gazetelerine göre, en büyük sorun toprak sorunu. Bu, 1908-1915 arasındaki en büyük tartışmalardan biri. Kürtlerin, özellikle Hamidiye alaylarına katılan aşiretlerin birçoğu Ermenilerin topraklarına el koymuş, Ermenilerin bir kısmı Rusya'ya kaçmış, Meşrutiyet gelince geri dönmüşler ve diyorlar ki, "hürriyet geldi, topraklarımızı geri istiyoruz". Kürtlerin direnci var, mahkemelik oluyorlar. Ortada bir gerilim hattı var ve

> Ermeniler ve Kürtler arasındaki ekonomik ilişki simbiyotik, bağımlı bir ilişki. O yüzden Ermeniler gittikten sonra Kürtlerin ekonomik yaşamı önemli oranda çöküyor, belki de elli yıl geriye gidiyor. Kürtler hayvancılıkla uğraşıyor, kısmen tarım yapıyorlar. Ermeniler de tarım, zanaatçılık, esnaflık vs. Aslında karşılıklı olarak birbirlerinin ihtiyaçlarını gideren bir ilişki var. Biri olmadan diğerinin yaşaması mümkün değil.

o hattan yararlanabilecek yeni bir siyasî elit, eşraf var. Merkez politikasıyla yeni yerel güç dinamiklerinin birleşmesi, Hıristiyanları dışlayan bir siyasete doğru onları yöneltiyor.

Öte yandan bir de merkezin, İttihatçı iktidarın vali Doktor Reşit eliyle getirdiği bir düzen var. Doktor Reşit Ermenileri vücuttan derhal temizlenmesi gereken bir mikrop olarak tanımlayan pozitivist eğilimler taşıyor. Ege'de Rumlara karşı bir tecrübeden de geçmiş...

Çelik: Hamit Bozarslan Raymond Kévorkian ve Vincent Duclert'le birlikte bir kitap yazdı, özellikle İttihat-Terakkicilerin eğitim formasyonlarının üzerinde duruyor. Siyaseti son derece pozitivist, tamamen sosyal Darwinist bir tahayyül içinde kurguladıklarını, onları soykırım kararına götüren sürecin bu formasyonlarından bağımsız ele alınamayacağını anlatıyor. Siyaseti evrimsel bir mücadele alanı olarak gören, rakiplerini elemenin etik, ahlâkî sıkıntısını yaşamayan bir çizgileri var. Doktor Reşit zaten İttihat ve Terakki'nin ilk beş kurucu kadrosundan biri. Bu fikirlerle Diyarbekir'e geliyor.

> Niye Ermeniler zanaatkârlıkta, esnaflıkta iyidirler? Çünkü Kürtler, diğer Müslüman unsurlar daha çok savaşçı bir güç olarak değerlendiriliyorlar. Çoğunlukla da savaşa gidiyorlar ve gelmiyorlar. Ama Ermeniler, Hıristiyanlar askere alınmadığı için geçimlerini bu işlerle yürütüyorlar, ayrıca çok ağır bir cizye vergisi ödeme durumları var. 12-13 yaşından büyük her erkek her yıl kelle vergisi olarak ifade edilen cizye vergisini ödemek zorunda. Nasıl ödeyecekler? Gelir elde ederek. O yüzden tarımda da daha iyiler, esnaflık ve zanaatkârlık gibi işlerde de.

Dinç: Doktor Reşit Dağıstan'da doğuyor, ailesi sürgünle geliyor. Askerî tıbbiye okuyor. Zaten İttihat-Terakki'nin kurulduğu yerdir askerî tıbbiye. Okuldaki çekirdek ekipte Doktor Reşit de var. Vilâyat-ı sitte'yi ikiye bölüyorlar, üç vilayette bir genel müfettiş, diğer üç vilayette başka bir müfettiş olacak. Biri Norveçli Hoff, diğeri Danimarkalı Westenenk isminde iki kişiyi görevlendiriyorlar. 1914'te görevlerinin başındadırlar, Vali Doktor Reşit bunlardan birinin yardımcısıdır. Kâğıt üzerindedir bu ilişki, münasebetleri olmayacaktır belki, ama şu var: Deneyimi, konuya hâkimiyeti uygun görülmüş ki, onu yardımcı vasfıyla oraya koymuşlar. 1915'te soykırıma giden süreçte Diyarbekir valisi, Doktor Reşit'ten önce Kapancızade Hamit Bey'dir. Savaş başlamış ve Hamit Bey istedikleri vasıfta bir vali değil. Özellikle Ermenilerin öldürülmesi konusunda tarafar değil, ayak direyen bir pozisyonda. Diyarbekir şehir eşrafının da bu yüzden ondan rahatsız olduğu söylenir. Tam bu dönemde Reşit Musul'a vali olarak atanır, Talat Paşa telgraf çeker "seni Diyarbakır için düşünüyoruz" diye. "Hayır, Musul'a henüz geldim, yeni bir yolculuk daha yapmak istemiyorum" der, ama anlaşırlar. "Orada görev yapacaksam şartlarım var" der, "yanımdaki askerî Çerkes birliğini Diyarbakır'a götürmek istiyorum". Bu şartla Diyarbakır'a gelir. Talat Paşa'ya çektiği bir telgrafta açık açık söyler: "Bu meselenin en kestirme yoldan çözülmesi taraftarıyım." Diyarbekir'in köylerine kadar yaşayan her Ermeninin komita üyesi olduğuna, bugünkü tabirle herkesin "terörist" olduğuna inanan biridir. Mart 1915'te Diyarbekir'e tayini çıkar, Mart sonu - Nisan başı gibi Musul'dan gelir. Gelir gelmez de hemen örgütlenmeyi yapar. İki komisyon oluşturur, biri Tahkik Komisyonudur, yani ne var ne yok onları araştırtır. Kendince bir anlamda kamuoyu oluşturur. İkinci ayakta ise bir milis örgütlenmesine gider. Başında Cemil Paşazadelerden albay rütbesiyle Mustafa Nusret Bey olmak üzere, Yasinizade Şevki Bey'den Nakıbzadelere bütün şehir eşrafını bunun içerisine dahil eder ve 10 Nisan gibi operasyonları başlatır. Gelmesiyle operasyonları başlatması arasında bir aylık bir zaman bile yoktur.

Bunun sırf şehir eşrafıyla kalmadığını, kıra, aşiretlere yayılabildiğini de düşünebiliriz, değil mi?

Çelik: Şehir eşrafından Pirinççizade Fevzi Bey, Cizre'ye kadar yoğun geziler düzenliyor. Rus tehlikesi, Ermenilerin bölgeyi Ermenistan yapacağı, Müslümanların köklerini kurutacakları argümanlarıyla halkı soykırıma hazırlıyorlar. Kırsal kesimlerde de Osmanlı bürokrasisine angaje birtakım aktörler var. Bizim ağa, bey dediğimiz eski egemenlik sahalarına sahip olmasalar da, bürokrasiyle organik bağı olan yerel aktörler de vali ve vali direktifindeki şehir eşrafıyla ilişkileniyorlar. Soykırıma doğrudan katılmasalar da, soykırımın gerçekleşmesinde önemli bir rol oynuyorlar. Yer yer din adamlarının Müslümanlık üzerinden Ermenilere şiddet uygulanması konusunda kişileri teşvik ettiğini biliyoruz. Tabii şunu da belirtmek lâzım: Soykırım sırasında Ermenileri koruyan, kollayan, merkezden gelen direktiflere karşı çıkan yerel aktörler, din adamları da var. Genel tabloda ağalar, beyler, şeyhler gibi yarı bürokratik kategorilerin soykırımın toplumsal örgütlenmesinde çok ciddi bir rolü var. Bunun yanında bizim kitapta da çok önemsediğimiz bir diğer husus da, 1915'in paramiliter, Kürt milisleri bejik'ler. Mardin'de El-Xamsin Birlikleri vardır, Van'da da Kasaplar Taburu, paramiliter bir unsur olarak Ermenilerin tehcir edilmesinde, öldürülmesinde rol alırlar. Diyarbekir'de bu ikisine benzeyen bir diğer unsur da cendirmeyên bejik olarak bilinen gruplar. Bu ikisine benzeyen bir diğer unsur da bejikler. 1914'te I. Dünya Savaşı başlayınca seferberlik ilan ediliyor, 45 yaşına kadar olan genç erkekler askere alınmış

Geleneksel uzun tünikleriyle Ermeni gençleri, Çınkuş, Diyarbakır vilayeti. (1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler, Raymond H. Kevorkian - Paul B. Paboudjian, Aras Yayıncılık, 2012)

durumda, bejikler 45 yaş üstü, fiziksel olarak güçlü, hareket kabiliyeti yüksek, kendi yerelini iyi tanıyan, yereldeki istihbarat bilgisini iyi toparlayabilen kişilerden seçiliyor. Özellikle Ermeni kafilelerinin sürgün edilmesi esnasında kafilelere saldırma, geride saklanıp korunan ya da gizlenen Ermenileri bulup bir nevi kelle avcılığı yapma gibi misyonları olan, son derece şiddetle anılan bir kategori onlar. En enteresan şey ise, insanların cendirmeyên bejikleri '90'lı yıllardaki geçici köy korucuları ile anması. Bu da halk düzeyinde bejiklere yönelik negatif algıyı gösteriyor.

Diyarbakır söz konusu olduğunda, hem Diyarbakırlı Ermenilerin hem de burayı geçiş yolu olarak kullanan kafilelerin katli söz konusu, öyle mi?

Osmanlı nüfus sayımına göre 1915 öncesi Diyarbakır'da yaşayan Ermenilerin sayısı 60-65 bin civarındadır. Ama Vali Reşit kendi gönderdiği telgrafta 126 bin kişiyi hallettiğini söyler. Bu demek oluyor ki, Diyarbakır nüfusunun bir katı fazlası insan da dışarıdan, kuzeyden gelen tehcir kafilelerinden "halledilmiş"!..

Dinç: Erzincan, Erzurum, Elazığ'dan, kuzeyden gelen kafileler Diyarbakır'dan geçiyorlar. Sağ kurtulan, bugün torunları hayatta olan bazı Ermeniler anlatıyorlar. Erganili bir kadınla görüşme yaptım mesela, nenesi Elazığ Ermenisi, Erganili değil.

Çelik: Sivas Ermenisi bile vardı. Orada birileri el koymuş, sahip çıkmış... Ahmet Türk bir programda Bahar Ana diye bir kadından bahsediyordu, "Bursa Ermenisiydi, mavi gözlü, sarışın bir kadındı" diyor. Kafileyi görünce Mardin'de, Kürdün biri yanaşıyor, "benimle evlenirsen seni bu kafileden kurtarırım" diyor. O da diyor ki, "yanımda yeğenim var, onu da kurtaracaksan seninle gelir, senin karın olurum". Alıyor onu, yeğeni de Abdülaziz, Müslüman olduktan sonra hacca da gitmiş, Sofi Aziz diye biliniyormuş. Ahmet Türk mesela, bunu ayrıntılı anlattı. Bursa Ermenisi, Mardin'de, ya öldürülecek ya da sağ kalmak, yeğenini kurtarmak için bu tarzda bir evliliğe razı olacak. Bu bilgi, Mardin ve Diyarbakır'ın bir geçiş noktası olması kadar, aynı zamanda buralarda kurtulmanın da gerçekleşebildiğini gösteriyor.

Türkiye geneline göre 1915 hafızasının daha diri tutulduğunu söyleyebilir miyiz Diyarbakır'da? Şehir eşrafının daha da zenginleşmesinin kökünü biliyordur Diyarbakır, öyle hatırlar, katliam mekânlarını görür, hatırlar. Cumhuriyet tarihi boyunca alttan alta yaşayan bir trajedi diyebilir miyiz?

Çelik: Bu hafızanın bugün daha diri konuşulmasında bu gerekçeler temel dinamikler, fakat Türkiye'nin ve Kürdistan'ın başka yerlerinde bizim yürüttüğümüz ölçekte bir sözlü tarih çalışması yapılmadığı için Diyarbakır'ın hafızası daha canlıdır demek kolay değil. Hafıza öyle bir şey ki, bazen sessizleştirilir, bazen yeniden aktive

Berlin Antlaşması'na eklenen 61. madde diyecek ki, Kürtler ve Çerkeslerin Ermenilere dönük saldırılarının önüne geçilecek ve altı vilayette Ermeniler lehine ıslahat yapılacak. Bu "ıslahat" ifadesi Kürtler arasında şöyle algılanıyor: Burada bir Ermeni devleti kurulacak, Kürtler Ermenilerin kölesi olacak. Bu gerilim 1878-79'da giderek topluma yansıyacak, ardından 1891'de Hamidiye Alayları'nın kurulmasıyla birlikte Kürt-Ermeni ilişkileri tümüyle berhava olup gidecek.

1908 aslında çok kısa süren bir hürriyet baharıdır. 24 Temmuz'da Meşrutiyet ilan ediliyor, İttihatçılar yavaş yavaş devlet gücünü ele geçirmeye başlıyor. 31 Mart Vakası, Bâbıâli Baskını derken, devlet gücünü ellerinde bulundurdukları andan itibaren tümüyle Abdülhamit politikalarına dönüyorlar.

edilir. Diyarbakır ölçeğinde bizim hissettiğimiz, en azından toplum içerisinde bilişsel düzeyde konuşulan, dile getirilen bu hafızanın Kürt hareketinin siyasal diskurunun da yarattığı ivmeyle mümkün olduğu. Kürt hareketi Türkiye'deki resmî tarih tezini yalanlayan, çürüten başka bir tarihsel yorum üretti. Bu tarihsel yorum Kürtlerin 1970'lerin sonu, 1980'lerin başına kadar kendi içlerinde canlı olarak taşıdığı hafızanın kamusal alana çıkmasını da mümkün kıldı. Kürt hareketi bunun bir soykırım olduğunu, İttihat ve Terakki tarafından planlanmış, yerelde birtakım Kürt aktörlerin de dahil olduğu bir soykırım olduğunu söylüyor, başka bir tarih okuması öneriyordu. Özellikle 2000'li yıllardan sonra kimlik politikalarının daha yaygınlaştığı, artık mikro bir farkın bile kimlik inşası için önemli bir noktaya geldiği dönemde, insanlar geçmişlerini, kimliklerini keşfetmeye başladılar. O hafızanın kuşaklar arasında aktarımını mümkün kılan bazı verili dinamikler vardı, ama hafızanın bu şekilde kolektifleşmesini, kamusal alana çıkmasını sağlayan en temel dinamiklerden biri, Kürt hareketinin tavrı.

Soldan sağa: *Diyarbakırlı bir Ermeniyle bir Kürt ve Palulu bir Kürt, 1873.* (1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler, Raymond H. Kevorkian - Paul B. Paboudjian, Aras Yayıncılık, 2012)

Çelik: Kürt hareketi, Türkiye'de bastırılmış, sessizleştirilmiş, inkâr perdesiyle örtülmüş, hiçbir zaman kamusal alanda dile getirilemeyen şeylerin ilk defa dile getirilmesini sağlayan bir histografi yarattı. Ezilenlerin, dışlananların, kendine tarih sayfaları içinde yer bulamayanların tarihsel çağrısı, arzusuydu. Sahadaki görüşmelerimizde, soykırımda Ermenilere yönelik şiddetle Kürtlerin yaşadığı şiddet arasında hep bir bağ kurdular. Hatta bunun Kürtçe ifadeleri var, "Em şîv in, hûn paşîv in", yani "Biz akşam yemeğiyiz, siz de bizden sonraki öğün olacaksınız" diye. Kürtler kendi tarihsel ezilmişliklerini, devlet şiddeti geleneğini hep Ermenilerin mağduriyetleriyle kendi mağduriyetleri arasında bir süreklilik ilişkisi kurarak dile getiriyorlar.

Dinç: Politik insanın dünyası farklılaşıyor doğal olarak. Konuşmaya başlarken Erzincan Diyarbakır karşılaştırması yaptık, mesela Erzincan'da böyle bir politikleşme yok.

Ama öbür tarafa, milliyetçiliğe doğru bir politik tahkimat var...

Dinç: Erzincan'da bu hikâyeler iki farklı halkın birbirine girmesi gibi anlatılıyor, siyasî arka zemin yok. Diyarbakır ise Türkiye'de, Kürtler arasında da politikleşmenin en yüksek olduğu yer. O politik angajmana göre de yeni bir tarih okuması var.

Kitaptaki anlatımlar çok canlı. Katliam anlarına, kurtulanların bununla nasıl başa çıktığına dair aktarımlar ve tanıklıklar, yaşayan anlatılar gibi...

Çelik: Her şeyden önce kolektif hafızanın, hatırlamanın kendisinin kültürle ve kimlikle olan ilişkisiyle ilgili bu. Kürtlerin sözlü kültür geleneğiyle bu hafıza arasında çok güçlü bir ilişki var. Kürtlerde yazılı kültür geleneği zayıftır, çok yenidir. '90'ların başına kadar köyde televizyonun olmadığını, yaşıtım çocuklar dışında yetişkinlerin hiçbir şekilde okula gitmediğini, aynı oda içerisinde birden fazla insanın uzun zaman bir arada zamanı paylaşırken sürekli geçmişi yad etmelerini, bir hikâyenin onlarca, yüzlerce kez yeniden aktarıldığını hatırlıyorum. Bütün bunların Kürtlerin kolektif hafızasının oluşmasında ciddi bir katkısı var. İnsanlar kendi aralarında geçmişi konuşurken en yaşlısıyla çocuğu, torunu aynı mekânı paylaşıyorlar ve herkes bir şekilde o kolektif hafızanın bir parçasına, taşıyıcısına dönüşüyor. Şimdiki zamandaki duyarlılıklarımız, etik sorgulamalarımız, şimdiki zamanın politik uygunlukları da nasıl hatırladığımızı, nasıl anlattığımızı belirliyor. Eskiden Diyarbakır'da Ermenileri öldüren cellatların hikâyeleri çok meşhurmuş. Kahvelerde, evlerde kaç tane Ermeni öldürdüklerini anlatırlarmış. Saha görüş-

melerimizde konuştuğumuz insanların hiçbiri gururla, heyecanla anlatmadı, utanarak, yer yer sessizleşerek anlattılar.

Sizin seçtiğiniz ya da ulaşabildiğiniz insanların niteliğinden kaynaklanıyor olabilir mi bu?

Çelik: Görüşme ağını çok geniş tuttuk. Görüştüğümüz insanların politik angajmanları, cinsiyetleri, yaşları gibi unsurlarda çeşitliliği gözettik. AKP'ye, Hüda-Par'a, HDP'ye oy verenlerle, gençlerle, yaşlılarla, köyde ve şehirlerde yaşayan insanlarla görüştük. Hizbullah mensubu kişilerle de görüştük. Çok enteresan bir şekilde, geçmişe dair hikâyelerin gerekçelendirilmesi noktasında farklılaşmalar oluşuyor, ama hatırlanma biçimine dair benzer bir ortaklık var. Her aileden, her sınıfsal kökenden gelen insanlar genelde bu hikâyeleri duymuşlar, bunlara maruz kalmışlar.

Belki eskiden soykırım insanların gözünde çok iyi canlanamıyor ve bilinç düzeyine erişemiyordu, ama bugün aynı bölgelere, Şengal'e, Kuzey Suriye'ye, IŞİD'e bakınca 1915'e dair bir intiba oluşabiliyor. Katılır mısınız?

Dinç: Biz bu çalışmayı yaparken yüz yıl önceki bir soykırımı araştırıyorduk, onun hafızasının peşine düşmüştük. Tam saha çalışmasına geçtiğimiz bir dönemde, Şengal'de soykırım gerçekleşti. 2014 yazıydı, yazıları yazıp, birbirimize gönderip değerlendirme yaptığımız bir dönemdi. Ermeni soykırımını yazmak kötü, etkileniyorsun, ama bir de bugün senin gözlerinin önünde gerçekleşen soykırım var. Okuyup yazdıklarınla çok örtüşüyor, neredeyse tıpkısının aynısı ve yine birbirine çok yakın coğrafyalarda gerçekleşiyor. Bizim için zorlayıcıydı duygusal olarak.

Çelik: Yüz yıl önceki bir acıyı, trajediyi bugün yüzleşme olanaklarını çoğaltmak için çalışıyorsunuz ve bütün dünyanın gözü önünde çok benzer yöntemlerle aynı acı, trajedi yaşanıyor. Bazen insan dünyanın daha iyi olacağına dair umudunu yitiriyor. Ermeni soykırımı 20. yüzyılın ilk "modern" soykırımıydı, ama onunla bitmedi. Holokost'tan Ruanda'ya, Endonezya'ya kadar birçok benzer soykırımlar yaşandı. Korkarım ki, yaşanmaya da devam ediyor. Şengal'deki Ezidi soykırımı bunun en güncel örneklerinden biri. Ne tür bir tarihyazımı, eğitim formasyonu insanları bu acı ve trajedilere karşı kayıtsız, bu kadar inkârcı bir yere götürüyor, geçmişle yüzleşmeyi tartışırken bunun üzerine hakikaten düşünmek gerekiyor. Geçmişle yüzleşme sadece geçmişte yaşanmış acıları kabullenmekten geçmiyor. Aynı zamanda, bu acıların bir daha yaşanmamasının koşullarını oluşturacak birtakım düzenlemeleri talep etmekten geçiyor. Özellikle Türkiye için bunu söylüyorum. Kürtler Ermeniler kadar bir sefere mahsus, bu kadar konsantre bir kıyıma uğramadılar, ama yüz yıldır Türkiye'deki Alevîler, Kürtler devlet şiddeti geleneğini yaşıyor. Bunun önüne geçebilecek yeni bir tarihyazımına gerek var. Şu ünlü Türklük sözleşmesinden cumhuriyetin kurucu ideolojisi olarak bahsedilir ya, onu bir kenara bırakıp yeni bir birlikte yaşam sözleşmesini inşa etmemiz, bunu kurmamız gerekiyor.

Soldan sağa: *Palulu bir Kürt, Diyarbakırlı bir Müslüman ve bir Ermeni kadını, 1873.* (1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler, Raymond H. Kevorkian - Paul B. Paboudjian, Aras Yayıncılık, 2012)

Akla ister istemez Kürt hareketinin zaman zaman dile getirdiği "kurucu ortaklık" iddiası geliyor. Fakat bu ortaklık sanki 1915'i de kapsıyor…

Dinç: "Biz bu cumhuriyeti birlikte kurduk" söylemi masumane değildir. "Türkiye Cumhuriyeti Devleti 1915'te kuruldu" demek en doğrusu olur.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Diyarbakır merkezde bir Müslüman şehir eşrafı gelişmiş. Bunların içinde "gayrimüslimlerin mallarına el koyalım" diyen açıkgöz kimseler var. Hepsi de 1908 itibariyle İttihatçı. Siyasetin içindeler, devlet gücünü de temsil ediyorlar. Belediye başkanı, milletvekili, kaymakam olarak da sürecin içindeler. İttihat-Terakki'nin yerel ağları üzerinden baktığımızda, bu siyasetin onlara kazanç getireceğini düşünüyorlar.

İNSAN MANZARALARI

Hayatı değiştirecek mücadeleye su taşımak

Nazik Işık

Kadınların okur-yazar olmayabildiği, buna karşılık erkeklerin büyük çoğunlukla okur-yazar olduğunu keşfettiğimde okuma-yazmayı yeni öğrenmiş beş yaşında bir çocuktum. Annem yaşındaki kadınların okuma-yazma bilmesi bana göre şarttı. Onlara öğretmeye girişmiş, beni sevgiyle kucaklayan teyzeleri epeyce yormuştum. Aralarından okuma öğrenen çıktı mı, anımsayamıyorum. Ama bugün geriye baktığımda, anlıyorum ki, parçası olabileceğim bir çözüm varsa, onun için atak olmak fıtratımda var.

Belki de bu yüzden, sivil toplum gölge raporları hazırlamaya soyunduğumuzda engelli, başörtülü, Kürt ve lezbiyen, yani çoklu ayrımcılığa uğrayan kadınları çalışmalara katmak için epey uğraşmışımdır. Ya da CHP'de Kadın Kolları Genel Sekreteri olduğumun üçüncü günü, tesettürlü kadınlar, LGBTİ temsilcileri dahil herkesi 2010 Anayasa Referandumu için ne düşündüklerini konuşmak üzere Genel Merkeze davet etmişimdir. İçişleri Bakanlığı'nda proje koordinatörüyken de, Devlet Planlama Teşkilatı'nda planlama uzmanıyken de, yanıma envai halden kadın gelebilmiş, gerekirse kavga ederek yemekhanede birlikte yemek yiyebilmişizdir.

İlkokulda sınıf arkadaşlarıma kitap okuduğum saatleri hatırlıyorum. Neredeyse tek tek ciltlediğimiz 1500 kitapla kurduğumuz kütüphaneyi okuma salonu ve ödünç servisi ile işletmeye başladığımızda üçüncü sınıftaydım. İlkokul öğretmenim okula borulardan inip çıkarak girip çıkan bu gözlüklü deli kız çocuğuyla spor, tiyatro ve kütüphane gibi etkinliklerle başetmiş anlaşılan. Bana kalansa hayata dahil olmanın, müdahale etmenin çok yolu olduğu bilgisi oldu.

Ortaokula kaydolduğum gün annemin götürüp üye yaptığı Ahmet Vefik Paşa Halk Kütüphanesi'ndeki herşeyi raf sırasıyla ilerleyerek okuyan tek çocuk bendim sanırım. Okumak yaşadıklarım ve gözlemlediklerim dışındaki hayatların çokluğuna tanık olma şansı verdi bana. Sanırım böyle başladı farklı hayatlara değip dokunmaktan çekinmez hallerim, herkese ortak bir noktamız olabileceğini düşünerek ''merhaba'' diyebilmem. Oyalardan işlemelere, fırıncının kullandığı undan oduna, çocuğun baktığı böcekten teyzelerin saçındaki turunculaşmış kınaya, amcanın elindeki tespihten ayağındaki körüklü çizmeye, herşeyi konuşabilir, ve hep öğrenmeye devam ederim. O yüzden de anlatacak çok hikâyem birikti aslında.

Hayatı değiştirmek fikri

Ortaokul boyunca sınıf arkadaşlarıma matematik çalıştırdım. Karşıyaka Halkevi'ne adım atıp benden küçüklere fen dersleri vermeye başladığımda 14 yaşında, ortasondaydım. O yıl (1972) Deniz Gezmiş'lerin idamına karşı çıkmış, imza kampanyalarına katılmıştım. İdam cezasına o gün bugündür karşıyım. Kaldırılması için de çaba harcadım, geri gelmemesi için de harcıyorum.

Hayatı değiştirmek fikrine henüz varmamışken bile insanların hayatını değiştirmeye katkıda bulunabileceğimi çoktan anlamıştım. Hayırseverlikten değil, hepimizin daha iyi yaşamaya hakkı olduğuna çok erken yaşta inandığımdan. Lise yıllarımdaydım, tek tek değiştirmenin iyi, ama toptan değişim yaratmanın çok daha iyi olduğunu anladığımda. Toptan değiştirmek için örgütlü olmak, iktidar

olmak lâzımdı. Ama iktidarda ne yapacağını bilmek de, yapacak insanî ve ekonomik güce sahip olmak da çok önemliydi.

Bir yandan insanları tek tek kazanmak ve ortak bir siyasî mücadele geliştirmek için, diğer yandan planlı-programlı ilerlemenin kalkınmanın bilgisine erişmek için uğraştım yıllarca. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okudum. Çünkü ülkemin insanlarımızın kalkınmış bir ülkede yaşamasını ve bunu gerçekleştiren insanlardan biri olmayı istedim. Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalışmak istedim. Yaptım da.

Beş yaşındaki çarpıcı karşılaşmanın bir sonucudur, kadınların hayatına hep dikkatle bakmam, eşitsizliğe, ayrımcılığa karşı çok hassas olmam. Sakat ağabeyimin ablası olarak büyümek nedeniyle, bir taraftan ayrımcılığın en kaba hallerine erkenden tanık oldum, diğer taraftan hak mücadelesinin yaşa bakmadığını, adalet duygumun ve cesaretimin buna yettiğini kavradım erkenden.

DAL, Mamak, SBP...

Benim gibiler, bu ülkede yaşanan darbelerden nasibi elbette alacaklardı. Ben de aldım. Ankara'daki işkence merkezi DAL'dan (Derin Araştırma Laboratuvarı) sonraki duraktı Mamak Cezaevi... Gurur duyarım Mamak'ta insan, onurlu insan olmaya devam etmek için mücadele eden kadınlardan biri olduğum için. Ve hâlâ her İstiklal Marşı söylediğimde Mamak'ı anımsar, yaşadıklarımız bir daha yaşanmasın diye mücadele etmeyi bırakmamaya adeta yemin ederim. Diktatörlüklerin insanları nasıl onursuz, korkak, silik, kötülüğe teslim ve değiştiricilikten uzak kıldığını bilir, tekrar yaşanmamaları için mücadele ederim.

> Lise yıllarımdaydım, tek tek değiştirmenin iyi, ama toptan değişim yaratmanın çok daha iyi olduğunu anladığımda. Toptan değiştirmek için örgütlü olmak, iktidar olmak lâzımdı.

Üniversite yıllarında aktifleştiğim kadın mücadelesine hâlâ devam ediyorum. Önceleri, hayatı sürdürebilmek için kadınları güçlendirmeye katkı verdim. Okuma yazma kursları, eve iş alarak para kazanmak, çocukları daha iyi yetiştirecek şekilde donanım kazanmak, mahallenin işlerinde kadın-analar olarak söz sahibi olmak...

Sonra kadına yönelik şiddetle mücadele geldi. Ankara'nın ilk aileiçi şiddet panelini yaptığımızda, panel başkanlığını üstlenirkenki heyecanımı unutamam. Kaç il dolaşıp kadınlara ve erkeklere kadına yönelik şiddetin ne olduğunu, neden bir demokrasi sorunu, bir siyasî sorun olduğunu anlattım, konuştum, inanın bilmiyorum. Sosyalist Birlik Partisi (SBP) oluşum sürecinde, aileiçi ve kadına yönelik şiddetin parti suçu sayılması için verdiğimiz mücadele sırasında kendimi divan masasının üstünde bulduğumdaki şaşkınlığımı da unutmuyorum.

Sosyal politikalar ve işgücü piyasası alanında uzmanlaşmış bir iktisatçıyım. Planlama uzmanlığı dışında, 12 yıl üniversitede öğrencilerime sosyal politikayı bir heyecan olarak aktarmak, diğer yandan Ev-Eksenli Çalışan Kadınlar Çalışma Grubu ile yürüttüğümüz yeni örgütlenmeler için uğraştım.

Kadın Dayanışma Vakfı, Kadın Koalisyonu, Avrupa Kadın Lobisi

25-26 yıl oldu Ankara'nın ilk kadın danışma merkezi ve sığınmaevi projesini yazdığımdan bu yana. Kadın Dayanışma Vakfı'nın kurucusu kadınlardan biriyim. Yedi yıl vakfın sığınmaevinde bizzat çalışan kadınlardan biri oldum. Binlerce kadının hayatına değdik, binlerce çocuğun geleceği değişti o danışma merkezi ve sığınmaeviyle. Kadına yönelik şiddetle mücadeleyi devletin işleri arasına sokmak, yasaları ve diğer mevzuatı değiştirmek, kadın danışma merkezleri ve sığınakları kamu kurumları arasında var etmek, eylem planları yapmak, izleme raporlarıyla gerçek durumu ortaya çıkarmak...

Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün kurulmasına destek veren az sayıdaki feministten biriydim, sonra bu kurumun genel müdür yardımcılığını yapmak da nasip oldu. Avrupa Birliği malî desteğiyle uygulanan ilk aileiçi kadına yönelik şiddetle mücadele devlet projesinin çerçevesini ben yazmıştım 2000'lerde. Polis karakollarında şiddete uğramış kadınlara nasıl davranılması gerektiğini hizmetiçi eğitim haline getiren, eğitim programını hazırlayıp uygulayan koordinatör danışmanı oldum. İki buçuk yılımı verdim bu çalışmaya ve bugün elde kalan çok az şey var; yani daha çok işimiz var.

Kadın Koalisyonu, Avrupa Kadın Lobisi, CEDAW Gölge Raporları, 2000 Milenyum Özel Oturumu Gölge Raporu gibi birçok ortaklığın temellerini atan kadınlardan biri olmak elbette çok onurlandırıcı.

CHP Kadın Kolları, Ev-Eksenli Çalışan Kadınlar Çalışma Grubu

Siyasetle hep ilgilendim. Üniversite yıllarından itibaren de aktif siyasette yer aldım. 2002'de memuriyetten bu nedenle ayrıldım. CHP'de Kadın Kolları Genel Sekreteri, Parti Meclisi Üyesi, MYK üye yardımcısı oldum. Milletvekili olmak istedim, henüz olamadım. Hâlâ koşuyorum. Kadınların siyasetteki yerinde bence önemli gelişmeler oldu ve bu gelişmede tuzum var! Seviniyorum.

Kadın belediye başkanları ve meclis üyelerini artırmak ve canlandırmak, belediyeleri kadınlarla buluşturmak için Yerel Siyaset Çalışma Grubu'nu oluşturmayı 1996'da istemiştim, 2004'te kurabildik. Dört buçuk yıl süren bu çalışmanın bugün ''Kadın Dostu Kentler'' çalışmalarının önemli bir parçası olarak devam ettiğini görmek beni sevindiriyor. Eşit Yaşam Derneği'nde Belediye Meclisleri Kadın-Erkek Eşitliği Komisyonları ile yürütmekte olduğumuz çalışmanın da meyveye durduğunu örnekleriyle görmeye başladım diye seviniyorum.

Sosyal politikalar ve işgücü piyasası alanında uzmanlaşmış bir iktisatçıyım. Planlama uzmanlığı dışında, 12 yıl üniversitede öğrencilerime sosyal politikayı bir heyecan olarak aktarmak, diğer yandan Ev-Eksenli Çalışan Kadınlar Çalışma Grubu ile yürüttüğümüz yeni örgütlenmeler için uğraştım. Kırsal Kalkınma Girişimi'ne başlayalı altıncı yıla girmişim bile.

Yapacak çok işin beni beklediğini biliyorum. Hayatı değiştirmek isteyenlerin çeşitli alanlarda, zengin bir mücadeleye su taşıması gerek. Elimizi değdiğimiz her yeri anında yeşillendiremesek bile, iz bırakabildiğimizi gösteren nice güzel yaşanmışlığım var. Bu yazı da onlardan biri. Teşekkür ediyorum.

HBSD'DEN HABERLER

Toprak Atlası 2015

Tarla, arazi ve toprağa dair sayı ve olguları içeren ilk Toprak Atlası Türkçeye çevrildi. Daha önce Almanca ve İngilizce basılan raporun Türkçesi daha zengin bir içeriğe sahip. Türkçe Toprak Atlası 2015'te bazı bölümler Türkiye'den güncel bilgiler ve uzman görüşleriyle geliştirildi.

Arazi fiyatları neden sürekli yükseliyor? Her yıl ne kadar toprak kaybediliyor? Beslenme için yılda kaç kilometrekare tarla ve mera arazisi ithal ediliyor? Arazinin gerçek sahibi kim?

Toprak ve araziye dair yapılan spekülasyonlar, fiyatlarda yaşanan patlama benzeri yükseliş, erozyon ve yapılaşma nedeniyle giderek artan orandaki toprak kaybı, uluslararası tarım sanayiinin dünya çapında üretim ve beslenme üzerindeki etkisi, sanal tarım arazisi ithalatı ve arazi paylaşım sorunları: Et Atlası örneğinin başarılı geleneğinin devamında 2015 Toprak Atlası çok sayıda grafik ve metin ile üzerinde yaşadığımız toprakların durumu ve bunların maruz kaldığı tehlikelere dair güncel bilgiler sağlıyor.

Köylü, toprak ve iktidarın Türkiye'deki sancılı ilişkisi ve toprağı mülksüzleştirme tarihi üzerinden ele alan makalelerin yanı sıra dünya literatüründe çoğunlukla yabancı bir ülkenin hükümeti ve/veya şirketleriyle bağlantılı olarak toprak gaspının Türkiye'de bizzat devlet eliyle nasıl mümkün kılındığı, son dönem çıkan yasaların etkileri ve kadınların toprak mülkiyetindeki payları rakam ve olgularla anlatılıyor.

Uluslararası toprak yılı nedeniyle hazırlanan 2015 Toprak Atlası'nın amacı insanları bilgilendirmek, tüketicilerin eleştirel yaklaşımlarını güçlendirmek ve sorumluluk sahibi bir tarım ve toprak politikasına yönelik talepleri geliştirmek.

2015 Toprak Atlası, arazi ve toprak hacminin giderek daha da azaldığını açıkça gözler önüne seriyor. Örneğin Türkiye'de 2001-2010 arasında tarım dışına çıkarılan arazi miktarı 827.007 hektar. Tarım arazilerinin tarım dışı kullanımı en çok sanayi ve konut amaçlı olarak gerçekleşiyor. Almanya'da kent ve karayolları inşası, günde 70 hektar, yani 100 futbol sahasından geniş bir alan tüketimine yol açıyor. Almanya aynı zamanda, kendi büyüklüğünün iki katına tekabül eden, yaklaşık 80 milyon hektarlık bir alandan gelen tarım ürünleri ve diğer tüketim malları ithalatı yapıyor.

Avrupa Birliği'nde de durum pek iç açıcı değil: AB nüfusunun tüketimi için, 28 üye ülkenin toplam alanının bir buçuk katı olan 640 milyon hektarlık bir alana gereksinim var.

Avrupa'daki tüketim için kullanılan alanın yaklaşık yüzde 60'ı, AB sınırları dışında yer alıyor. Bu nedenle, Avrupa gerek yaşam tarzı, gerekse tarım sanayi ve enerji gereksinimi için sınırların dışına en fazla bağımlı olan kıta konumunda.

Heinrich-Böll Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Barbara Unmüßig, Avrupa'nın bu giderek artan alan gereksinimini eleştiriyor: "AB dünyanın en büyük arazi 'ithalatçısı'. Bu alanın büyük kısmı, güney yarımküredeki ülkelerden devasa miktarlarda yem ithal etmemize neden olan yoğun et üretimine tahsis edilmiş durumda. Bunun sonucu olarak, küçük çiftçiler ve orta büyüklükteki işletmeler giderek artan oranda arazi, dolayısıyla da kendi beslenme ve varlık imkânlarını kaybediyor."

Unmüßig'e göre, "Her AB vatandaşı yılda 1,3 hektar, yani kabaca iki futbol sahası büyüklüğünde ve Bangladeş'te yaşayan birinin altı katı büyüklükte arazi tüketiyor. Bu veriler, birçok ülkenin içinde bulunduğu beslenme koşulları düşünüldüğünde, her türlü adalet

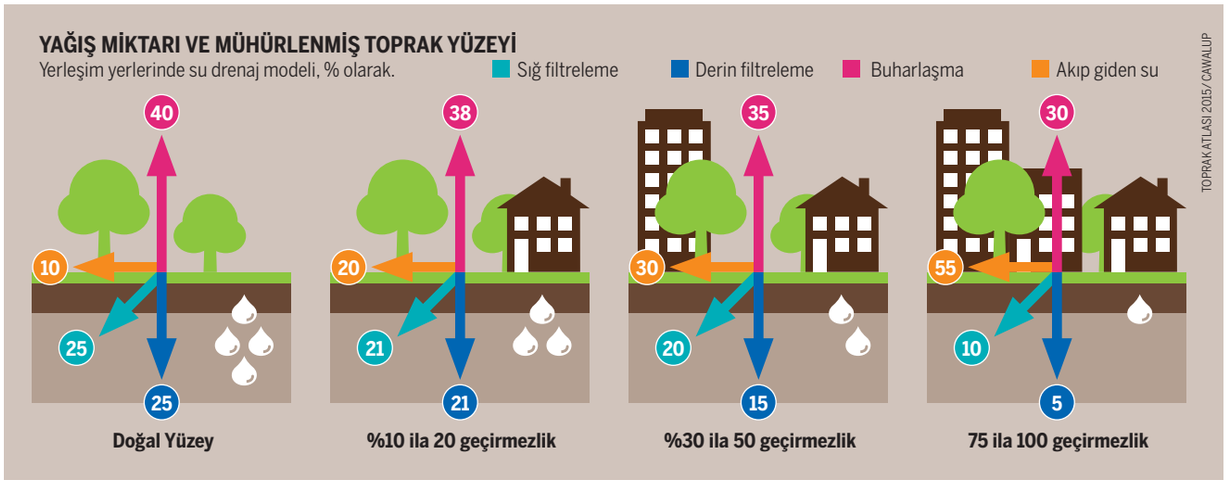

duygusuna aykırı göründüğü gibi ekolojik açıdan sürdürülebilir de değil. Bu durum karşısında sadece Avrupalı tüketicilerin bilinçli tüketim davranışı sergilemesi yeterli değil, siyasetin de buna uygun davranması gerekiyor: AB ve Almanya tarım politikalarını değiştirmeli ve kitlesel hayvan üretimi anlayışından adım adım uzaklaşmalı."

2015 Toprak Atlası'nın yayıncıları, BM Toprak Yılı'nda, toprakların korunmasının neden hepimizi ilgilendirmesi gerektiğini ve daha iyi bir toprak korumasının nasıl gerçekleştirilebileceğini göstermek istiyor. Adil ve sürdürülebilir bir arazi ve toprak politikası yürütmeye değer. Üstelik gündelik alışverişleri esnasında toprak korunmasını göz önünde tutarak tüketiciler de bir katkı sağlayabilir.

2015 Toprak Atlası'nı ve çok sayıda baskıya hazır grafiği indirmek üzere şu adreste bulabilirsiniz: www.tr.boell.org

Çevre davaları: mevzuat, kurum ve kavram ilişkileri ağ haritası

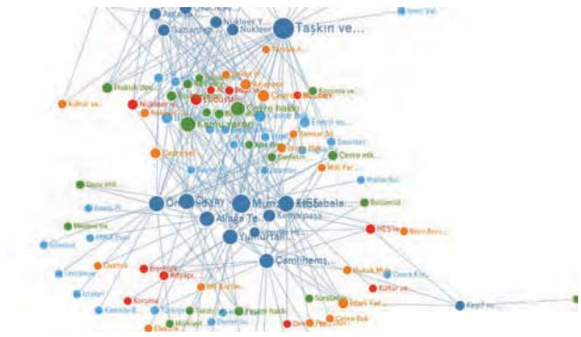

Uluslararası Şeffaflık Derneği ve Çevre Hukuku Derneği'nin Avrupa Birliği malî desteği ve Heinrich Böll Stiftung Derneği eş-finansmanı ile yürüttüğü Türkiye Çevre İhlâlleri Haritası Projesi sona erdi. Çevre hukuku ve çevre mücadelesi alanına katkı sağlamak adına yürütülen çalışmanın, çevre alanındaki hukukî mücadele araçlarını bilinir kılması, bu alandaki diğer çalışmalara destek olması temel hedeflerden.

Proje kapsamında çevre ihlalleri alanında yüksek mahkemeler tarafından (Yargıtay, Danıştay, Anayasa Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi- AIHM) verilmiş 500'den fazla karar; ihlâl alanları, aktörler, ilgili mevzuat ve ilgili kurumlar yönünden incelendi. İki uzman avukat ve iki uzman akademisyen hukukçu tarafından bu kararlar arasından çevre mücadelesi için örnek oluşturabileceği düşünülen kararlar seçildi. Seçilen kararlar hukukçu uzmanlar ve proje uzmanlarınca yapılan haritalama atölyelerinde, oluşturulan karar fişlerine işlendi. Fişler üzerinde yapılan çalışmalar sonrasında haritanın ilk hali ortaya çıktı.

Projenin ilk aşamalarında, nicelik bakımından çok sayıda karara ulaşmak ve bu kararlar üzerinden Türkiye'de çevre ihtilafı konusunda yüksek mahkemelerin verdiği kararların bir fotoğrafını çekmeyi de istiyorduk. Ancak, yüksek mahkeme kararlarına ulaşma konusunda ciddi anlamda zorluk yaşadık. Çünkü Anayasa Mahkemesi ve AIHM dışında verilen kararların tamamı maalesef kamu ile paylaşılmıyor. Bu zorluklar bizi haritayı niteliksel olarak daha çok doyurmaya ve çevre davalarında mücadelenin paydaşlarına emsal olabilecek, yol gösterecek davalara yer vermeye yöneltti. Pek çok benzeri karar içinde incelenen olay ve verilen kararın sonucunun en geniş kapsamlı olması ve örnek teşkil etmesi gibi unsurlar, kararların seçiminde önemli rol oynadı. Bunun yanında kapsamı açısından en fazla unsuru taşıyan ya da olaya yaklaşım yönüyle farklılık yaratan kararlar da başka bir seçim kriteri oldu. Sonuç olarak, bu 500'den fazla karar içerisinden 20 karar ile haritayı tamamladık.

Bu haritanın çevre mücadelesinde yer alan herkes için anlamlı ve işe yarar olmasını istediğimizden, haritanın ilk ham halinin oluşmasından sonra, strateji atölyeleri düzenlendi. Bu atölyelerde projenin temel hedef kitlesi olan hukukçu ve akademisyenler, aktivistler ve medya mensupları ile ayrı ayrı atölyelerde harita üzerinden fikir alışverişi yapıldı. Yine bu

atölyelerde Diren Çevre haritasını oluşturan aktivistler ve Mülksüzleştirme Ağları aktivistleri ile de haritaların arasında nasıl bağlar oluşturulabileceği üzerine konuşuldu.

Bütün bu çabalar sonucunda çalışma, Graphcommons Ağ Haritalandırma Platformu üzerinde yükseldi ve "Çevre Davaları: Mevzuat, Kurum ve Kavram İlişkileri Ağ Haritası" ortaya çıktı. Haritanın tamamlanmasından sonra, Mayıs ayında İstanbul, Mersin ve İzmir'de yapılan bilgilendirme toplantıları ile hem harita ve bizi haritaya götüren süreç hem de yeni işbirliği yollarını ortaya koyabilecek bilgilendirme toplantıları yapıldı. Bu toplantılar sayesinde, daha önce konuşma fırsatı bulamadığımız avukatlar, aktivistler ve sivil toplum temsilcileri ile görüşme fırsatımız oldu. Yine toplantılarda taraflardan gelen öneriler haritanın zenginleşmesine olanak sağladı. Örneğin, haritaya eklenecek olan kararlar verilirken kullanılan dayanakların tanımlarının bir sözlük olarak eklenmesi önerisi, hem hukuk okuryazarlığı hem de haritanın kullanışlı olması açısından oldukça yararlı oldu. Haritaya şu anda projenin web sitesi üzerinden erişmek mümkün (http://www.cevredavalariharitasi.org/).

Haritanın yanı sıra projenin detaylarına ve yayınlara da projenin web sitesinden erişilebilecek. Bilgi paylaşımını artırmak ve bilgiye erişimde şeffaflığa katkı sağlamak için seçilen kararların yanı sıra, haritanın oluşturulması süresince elde edilen bütün kararlar da projenin web sitesi üzerinden herkesin erişimine açık olacak. Projenin resmî süresi sona erdi, ancak bundan sonra da yeni kararlar ile haritayı zenginleştirmek ve paydaşlar ile çalışmaya devam etmek istiyoruz. Mücadele devam ettiği sürece bu haritanın gelişmesinin herkes için yol gösterici bir araç olmasını umut ediyoruz.

Harita ve web sitesi yanı sıra projenin hem genişletilmiş anlatısını içerecek, hem de bazı önerilerde bulunacak olan raporu da kısa süre içinde baskıya giriyor. Hem bu rapor hem de bilgi edinme hakkı ve kararların okunması üzerine hazırlanmış olan küçük kitapçık web sitesi üzerinden erişilebilir olacak.

Uluslararası Şeffaflık Derneği, Türkiye

Darbe yasalarıyla dokuz genel seçim

2014 Mart'ında yerel seçimler, Ağustos ayında Cumhurbaşkanı seçimi ve 7 Haziran 2015 milletvekili genel seçimiyle son 15 ayda üçüncü seçimi geride bıraktık. 7 Haziran seçimi sonucunda oluşan parlamento aritmetiği, en iyimser tahminle iki yıl içinde yeni bir seçimi işaret ediyor. Seçim sonrası konuşulan koalisyon seçeneklerinin gerçekleşmemesi halinde ise bir ay içinde yeni seçim takvimin oluşması ve Kasım ya da Aralık ayında erken seçim yapılması olasılığı da gözardı edilemeyecek ihtimaller arasında. Ancak bu yazının konusu seçim sonuçlarının siyasî analizi değil, seçme ve seçilme hakkı bakımından, Eşit Haklar İçin İzleme Derneği'nin gözlemleri doğrultusunda, 7 Haziran seçimine ilişkin bir değerlendirme yapmaktır.

Uluslararası Standartlar ve 7 Haziran Seçimleri

Demokratik seçimlere ilişkin temel kriterler ifade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, toplantı özgürlüğü, hareket özgürlüğü, etkin hukukî yollara başvurma hakkının sağlandığı ayrımcılığa ve kısıtlamaya uğramadan herkesin periyodik olarak yapılan hilesiz seçimlerde, evrensel ve eşit oy hakkı, aday olma hakkı, oy verme gizliliğinin sağlanması, seçmenlerin iradesinin özgürce ifadesi koşullarının yaratılmasıdır.

BM İnsan Hakları Komitesi[1] seçme ve seçilme hakkı bakımından ayrımcılığın önlenmesi bakımından 25 nolu Genel Yorumda "12. ..... Okuma yazma bilmeme, dil sorunları, yoksulluk veya seyahat özgürlüğünün engellenmesi gibi oy kullanma hakkına sahip kişilerin bu haklarını etkili şekilde kullanmalarını engelleyecek zorluklara karşı olumlu tedbirler alınmalıdır. Oy kullanma hakkıyla ilgili bilgi ve materyaller azınlık dillerinde de mevcut olmalıdır. Fotoğraf ve semboller gibi metotlarla okuma yazma bilmeyen seçmenlerin oylarını nasıl kullanacaklarına ilişkin yeterli bilgi edinmeleri sağlanmalıdır. Kayıt için ikametgâh şartlarının getirildiği hallerde, bu şartlar makul olmalı ve evsizleri oy kullanma hakkından mahrum edecek düzenlemeler getirilmemelidir."[2] gerekliğini ifade eder ve devletleri bunu sağlamakla yükümlü kılar.

7 Haziran, darbe yasalarıyla yapılan dokuzuncu genel seçim oldu, önceki sekiz seçim sonucunda oluşan hükümetler ve meclisler, seçim mevzuatının uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmadı. Yüzde 10 seçim barajı, Siyasî Partiler Kanunu'nun demokratikleştirilmesi, Yüksek Seçim Kurulu (YSK) kararlarının yargı denetimine açılması, seçim kampanyalarının şeffaflığı, seçim dönemlerinde kamu kurum ve yetkililerinin tarafsızlığının denetimi, kampanya dönemlerinde ifade ve örgütlenme özgürlüğünün güvence altına alınması ve temsilde adaletin sağlanması için düzenlemeler yapılması gerekiyor.

- Türkiye taraf olduğu sözleşmelerin koşullarını bu seçimlerde de yerine getirmedi.
- Seçmen kütüklerinin adrese dayalı olarak hazırlanması nedeniyle sokakta yaşamak zorunda bırakılan evsizlerin, erkek şiddetinden korunmak için sığınma evlerinde yaşayan kadınların, çadırlarda yaşayan Romanların seçme hakları yok sayıldı.
- Siyasî partiler adaylarını belirlerken toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetmediler, hiçbir parti seçilebilecek yerden LGBTİ aday göstermedi,
- Engelliler mecliste yine yeterli temsil olanağı bulamadı, yeni mecliste sadece üç engelli milletvekili görev yapacak,
- Kamu kurum ve yetkilileri tarafsızlık ilkesini ihlal ettiler, devlete bağlı radyo ve televizyon kanalları partilere eşit olanaklar sunmadı, Cumhurbaşkanı açık bir biçimde bir parti lehine kampanya yürüttü,
- Hiçbir parti ya da aday seçim kampanyası bütçesini kamu-

oyuna açıklamadı,

- Seçim kampanyalarında adayların etnik, dini ve cinsiyet kimlikleri üzerinden nefret ve ayrımcı söylem üretildi,
- Parti ve adayların seçim kampanyalarına yönelik saldırıların sayısı ve yaygınlığı arttı, ancak etkin bir biçimde soruşturulmadı. İfade ve örgütlenme özgürlüğü korunmadı. Saldırılarda ırkçı argümanlar kullanıldı,
- Seçim günü mevsimlik tarım/inşaat/turizm işçilerinin büyük çoğunluğu, evlerinden çıkamayan yaşlı ve engelli seçmenler oy kullanamadılar. Engelli seçmenlerin erişilebilir sandıklarda oy kullanması yine sağlanmadı,
- YSK sandık kurulu görevlilerine yeterli eğitimi vermedi, sandık kurulu başkanları yasal prosedür hakkında yeterli bilgiye sahip değildi,
- Sandık kurulu başkanlarının belirlenmesinde toplumsal cinsiyet eşitliği bu seçimde de gözetilmedi,
- YSK Türkçe bilmeyen, okuma yazma bilmeyen seçmenler için seçmen eğitimi yapmadı,
- Yurtdışında yaşayan seçmenler için seçilme hakkı kısıtlandı, yurtdışında oy sandığı kurulmayan ülkelerdeki seçmenlerin oy verme hakkı yok sayıldı, bazı ülkelerde oy verme yeri olarak tek merkezin belirlenmesi seçimlere katılımı düşürdü,
- Yurtdışı oy sandıklarının günlerce büyükelçiliklerde tutulması ve sayımların Türkiye'de yapılması sorunlara yol açtı,

Uluslararası standartlara uyum bakımından bu seçimdeki kazanım ise İstanbul'da yaşayan iki Kürt kadın seçmenin mart ayında YSK'ya yaptıkları Kürtçe seçmen eğitimi başvurusu ile elde edildi. YSK'nun başvurularına "7 Haziran 2015 Pazar günü yapılacak 25. Dönem Milletvekili Genel Seçimi için hazırlanan eğitim filmi Türkçe olarak hazırlanmıştır. Siyasi partiler ve adaylar tarafından yapılacak her türlü propaganda, Türkçe'nin yanı sıra farklı dil ve lehçelerde de yapılabilmektedir. Eğitim filmlerinin Kürtçe olarak da hazırlanması halinde farklı dil ve lehçelerde de hazırlanması gerekeceğinden, talebinizin karşılanma imkânı bulunmamaktadır" cevabına yaptıkları itiraz üzerine, YSK 27. 5. 2015 tarihinde aldığı 1040 sayılı kararıyla Türkçe bilmeyen seçmenlerin kendi anadillerinde bilgi alma hakkının tanınmasını sağladı. YSK'nın bu kararıyla Türkçe bilmeyen seçmenlerin yanı sıra okuma yazma bilmeyen işitme engelli seçmenler de işaret dili ile bilgi alma hakkını kullanabilirler.

Seçim sonucunda ilk defa Roman, Mıhallemi ve Ezidi milletvekillerinin, 50 yıl sonra yeniden Ermeni milletvekillerinin ve TBMM tarihinde en fazla kadın milletvekilinin görev yapacağı bir meclis oluştu. Şimdi kadınlar, etnik ve dinsel kimlikler, engelliler ve cinsiyet kimliğine ilişkin farklılıklar bakımından ülke yönetimine katılımda ayrımcılığın önlenmesi ve herkes için seçme seçilme hakkını tartışmak için 35 yılın en uygun meclis yapısı/aritmetiği var.

Nejat Taştan / Eşit Haklar İçin İzleme Derneği

1 İnsan Hakları Komitesi, Birleşmiş Milletler (BM) Medeni ve Siyasi Sözleşmesi'nin yetkili organıdır. Türkiye Sözleşmeye taraf devlet olarak yükümlülük altındadır.

2 İnsan Hakları Komitesi 25 No'lu Genel Yorum. Türkçe çevirisi için bkz. Lema Uyar (derleyen ve çeviren), Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları: İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1981-2006, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

Perspectives dergisinin daha önceki sayılarına ve diğer yayınlarımıza www.tr.boell.org adresinden ulaşabilirsiniz.

Heinrich Böll Stiftung Derneği
Türkiye Temsilciliği
İnönü Cad. Hacı Hanım Sok.
No.10/12 Gümüşsuyu İstanbul

T + 90-212-2491554
F +90-212-2450430
W www.tr.boell.org
E info@tr.boell.org